

GELUKS-

KRIJN VAN DER HEIJDEN

NOVELLE

EEN ZOEKTOCHT NAAR WAT GELUK IS

Geluksnovelle

een zoektocht naar wat geluk is

Krijn van der Heijden

Copyright © 2025 Krijn van der Heijden
Omslag: Inge van der Heijden
Druk: Probook Utrecht
ISBN 978-94-93407-78-7
www.krijnvanderheijden.nl

Van Krijn van der Heijden verschenen ook:

Gistende kokosnoot
Morgen zal ik dansen
Fouten maakt iedereen
Integer
Niets is belangrijk (ook als luisterboek)
Dode Moordenaars (ook als luisterboek)
Diep vallen
Dodelijke inspiratie
Ivar Ravi
Waan & Illusie
Eindigheid

Deze uitgave verschijnt als E-book in de formaten PDF en EPUB en als gedrukt boek. De gehele uitgave of gedeelten daarvan mogen, uitsluitend voor eigen gebruik, zonder voorafgaande toestemming worden gedownload en gekopieerd.

Elke andere uitgave is alleen toegestaan met toestemming van de auteur, die alle rechten ten aanzien van druk, nadrukken, verfilming etc. behoudt.

Voorspel

Vijf mensen, drie mannen en twee vrouwen, verplaatsen zich op een vrijdagochtend in augustus van het westen naar het oosten van Nederland. Vier van hen reizen per auto, één per motorfiets. Het is hoogzomer, de zon schijnt ongenadig, het is bloedheet. De vijf hebben met elkaar gemeen dat ze voor een paar dagen gaan ontsnappen aan hun dagelijkse leven. Ze zijn op weg naar een plek die ze niet kennen en waar dingen gaan gebeuren die wel eens helemaal buiten hun comfortzone zouden kunnen liggen.

Eén van hen denkt: 'Dit is een goed moment om er even uit te zijn, Werken bij deze temperatuur in een kantoorgebouw met airco is nog te doen, maar buiten is het niet te harden. Zo'n hittegolf slaat al je energie dood.'

'Mooi dat ik het weekeind met die hitte niet op mijn appartement hoef te blijven,' denkt een ander.

Weer een ander zegt hardop: 'Wat een klote-eind rijden.'

De vijf hebben ook met elkaar gemeen dat ze druk bezette mensen zijn met volle agenda's, activiteiten en verplichtingen. Zonder dat ze het van elkaar weten delen ze de gedachte dat het ondernemen van deze reis wellicht verspilde tijd kan zijn. Gelukkig is het zo'n dag die met dit hete weer toch al weinig rendement zou hebben opgeleverd.

Het doel van hun reis ligt ergens op het platteland van de Gelderse Achterhoek. Stedelingen die ze zijn, hebben ze weinig beeld van wat ze daar zullen aantreffen, want ze zijn nog nooit in die achterhoek van het land geweest. Hoogstens zijn ze er via de A1, de A12 of de A18 langs gescheurd. De Achterhoek, wat kun je daar nou van verwachten? De website beloofde hun een warm welkom, gevolgd door een inhoudsvol en diepgaand lang weekeinde, van vrijdag tot en met maandag. Vol pension. De foto's op de website lieten een gebouw zien dat zo uit het Openluchtmuseum afkomstig kon zijn, een nostalgische, Ot en Sien-achtige boerderij. Daar zou de gelukswerkshop plaatsvinden.

Workshop, denkt Naomi, één van de twee vrouwen. Werkwinkel. Dat betekent werken in mijn vrije weekeinde. Maar wat is eigenlijk geluk? Ze meent het te weten, al is daar steeds haar twijfel. Daarom heeft ze erop ingeschreven.

De tweede vrouw heet Sandra, die op haar motorfiets over het knooppunt Hoevelaken van de A1 rijdt. Haar gedachten zijn nog hoofdzakelijk bij haar werk, maar verschuiven naarmate zij oostelijker komt richting het komende weekeinde. Gelukswerkshop. Min of meer in een opwelling heeft ze zich ervoor aangemeld. Nu het bijna zover is voelt ze een zekere spanning. Wat staat haar te wachten? Je weet het maar nooit.

In zijn fraaie sedan rijdt Lennon over diezelfde A1. Hij belt handsfree met zijn plaatsvervanger die hem nu al niet kan missen. Ik ben de komende dagen onbereikbaar, zegt hij. Regel het allemaal maar. Ook de leider van een bedrijf moet eens weg kunnen. Hij heeft zich verheugd op het thema van de workshop, gelukkig zijn. Afgemeten aan de kosten ervan, denkt hij, zou hij maandagavond wel als een gelukkig man terug naar huis moeten rijden.

Kenneth rijdt in zijn zeventien jaar oude Mazda over de A27 en zou het liefst omkeren. Gelukkig zijn, wat zou het? Volgens de theorie zijn witte mannen met een hoge opleiding met in Nederland geboren, hoogopgeleide ouders het gelukkigst. Maar hij mist er de vinkjes voor. Hij is wel man, maar hij is niet wit. Hij heeft geen universitair diploma. Wel heeft hij een vwo-diploma, maar weer geen hoogopgeleide ouders, die bovendien niet in Nederland zijn geboren. Toch gaat hij de

geluksworkshop volgen. Hij heeft hem van zijn werkgever cadeau gekregen. Zelf zou hij hem nooit kunnen betalen.

En Jacques? Jacques heeft zo zijn eigen motief voor het volgen van de geluksworkshop. Het geluk is hem in zijn persoonlijke leven niet in overvloedige hoeveelheid toebedeeld, maar hij probeert er wel naar te zoeken. Alleen, hoe doe je dat, het geluk zoeken? Hij is gefascineerd door oude en nieuwe filosofen die hebben nagedacht over wat gelukkig zijn is, maar die spreken elkaar tegen. Zo is hij op het idee gekomen om er een boek over te gaan schrijven. De Workshop is voor hem research.

Alle vijf hebben ze dus zo hun eigen redenen en motieven. Wat ze tenslotte met elkaar delen is het gevoel dat ze ergens, diep vanbinnen, niet écht gelukkig zijn.

En gelukkig zijn, dat is toch wat je wilt?

Vrijdagochtend

1

Van zijn goede humeur van die ochtend was niet veel meer over. Half elf. Meer dan twee uur was Jacques al onderweg. Eigenlijk had hij de A1 willen nemen in plaats van de A12, dat scheelde een kwartier, maar in Amsterdam waren er files vanwege wegopbrekingen. Dus toch maar via Arnhem, of all places. Buiten was het 29 graden, vier graden meer dan in Leiden waar hij vandaan kwam. Ondanks de airco was het warm in de auto.

Vanaf de A12 stuurde het navigatiesysteem hem het binnenland in. Eerst nog een aardig stukje snelweg langs de IJssel, maar daarna belandde hij op lokale wegen. Langs Dieren en een plaatsje Brummen (nooit van gehoord) en door Zutphen. Dan een stukje richting Lochem, maar al op de eerste rotonde moest hij van de doorgaande weg af en verzeilde hij in een deel van Nederland waarvan hij niet wist dat het bestond. Eerst ging het nog over redelijke tweebaanswegen, maar naarmate hij de bestemming naderde werden het smalle asfaltwegen dwars door uitgestrekte graslanden, afgewisseld met bosschages. Je kon elkaar er maar met moeite passeren. Maar hij moest eerlijk toegeven dat het op deze stralende dag een fraaie route was.

Hij was nog nooit in deze hoek van het land geweest. Zijn vakanties brachten hem naar Tenerife of Mallorca en soms naar India of Thailand. Maar Gelderland? Hij voelde zich een authentieke Randstedeling. Voor zijn baan bij het Ministerie van OCW pendelde hij elke dag op en neer tussen Leiden en Den Haag, waar hij zich bezighield met beleidsadvisering. Hoe kun je voorkomen dat er in het bestaande basisonderwijs een generatie van semi-alfabetische kinderen met een rekenachterstand opgroeit? Dat was momenteel de meest actuele kwestie. Persoonlijk vond hij dat de kritische periode al was gepasseerd. De nieuwe generatie leraren wist het immers ook niet precies meer, dus hoe konden die het hun leerlingen ooit bijbrengen?

Enfin, voor zijn werk was hij niet onderweg. De bestemming was een dorp dat Laren heet, waarvan hij altijd dacht dat het in Het Gooi lag. Er bestond dus ook een Gelders dorp Laren. Hij ondernam deze reis vanwege een boek dat hij van plan was te gaan schrijven. Hoe precies wist hij nog niet, maar hij was op het idee gekomen om het begrip ‘gelukkig zijn’ te gaan verkennen, en daar had hij zo zijn persoonlijke redenen voor. Het boek moest gaan over mensen die ‘het geluk’ zoeken en die het wel of niet vinden. In feite ging hij dus vooronderzoek doen als schrijver in spe. Het idee was er, maar het was nog niet uitgekristalliseerd. Wat is geluk? Hoe word je gelukkig? Als onderwijskundige en jurist was hij, anders dan je misschien zou verwachten, tamelijk exact ingesteld: hij hield van het ontwerpen van leer- en ontwikkelingstrajecten, opleidingsmanagement, digitale technologieën om het leren te versterken. Dus iets abstracts als ‘geluk’ lag niet vooraan in zijn gedachtewereld. Maar hij was wat in de filosofie gaan grasduinen en had bij een aantal filosofen aanknopingspunten gevonden. Wat hij nu ging doen was zoeken naar de praktijk. Hij hoopte mensen te spreken te krijgen die serieus naar geluk op zoek waren. En waar kon je die beter vinden dan in een bijeenkomst, een gelukswerkshop?

Een paar maanden eerder was hij bij toeval gestoten op de website van een zekere Daniël Deweyze.

“Geluk heb je niet, dat kun je bereiken!” was de oneliner waarmee zijn site opende.

“Je kunt jezelf doelen stellen, steeds hoger en steeds verder, en als je die bereikt, dan word je misschien gelukkig. Maar als je ze niet bereikt, dan maken je doelstellingen je voorgoed ongelukkig. En als je ze wel hebt bereikt, dan blijken ze misschien toch niet het echte geluk te brengen. Hoe bereik je het echte geluk?”

Wel, Daniël Deweyze bood de oplossing.

“Samen kunnen we die analyse maken in een ontmoetingsgroep.”

Nu wist hij vanuit zijn studie dat de encountergroep een typisch verschijnsel uit de 70er jaren was. Zij noemden het toen een basis-ontmoetingsgroep. Hij had er diverse meegemaakt. De deelnemers bespraken er elkaars problemen onder leiding van een groepsbegeleider en leerden op die manier zichzelf beter kennen. Het ging dus niet zozeer om het oplossen van de problemen, maar om de verdere ontwikkeling van je persoonlijkheid. Hij herinnerde zich dat er met verschillende technieken werd gewerkt, maar dat destijds oefeningen waarbij werd geëxperimenteerd met lichamelijk contact tussen de deelnemers op de voorgrond stonden.

‘Ik kan je niet gelukkig maken,’ schreef Daniël Deweyze op zijn website, ‘maar ik kan je wel helpen door je de weg te wijzen’

Daniël Deweyze, een geluksgoeroe. Jacques was meteen geïnteresseerd. Je kon je aanmelden voor een meerdaagse bijeenkomst in een veilige, comfortabele omgeving, waarin je, zoals de website beloofde, de route naar je eigen geluk zou leren kennen. De kosten van de workshop – vooruit te betalen – bedroegen tweeduizend euro per deelnemer. Een flink bedrag voor een workshop van zes dagen. Maar het was vol pension en er werd gewerkt met kleine groepen. *‘Elk individu heeft recht op optimale aandacht,’* aldus de website.

Hij moest er nu bijna zijn. De navigatie stuurde hem over een smalle weg met aan weerszijden dubbele rijen hoge bomen. Een reusachtige tractor met aanhanger kwam hem tegemoet die hem in de berm joeg. De jongeman in de cabine, anderhalve meter boven hem, stak zijn hand op. O, ja, je was hier in het oosten van het land, in de Achterhoek, daar groeten mensen elkaar. De weg maakte een bocht naar rechts waar bomen ontbraken, zodat hij opeens werd verblind door de zon. Door scherp naar links te sturen kon hij maar net een fietser ontwijken. Verontschuldigend stak hij zijn hand op.

Volgens de display moest hij er over een paar honderd meter zijn.

‘Uw bestemming bereikt aan de rechterkant,’ zei de juffrouw van de routeplanner. Hij stopte, maar zag alleen maar bomen en struiken langs de weg. Toen viel zijn oog op een bordje ‘Het Hesselink’, iets verderop. Dat moest het zijn.

Jacques sloeg rechtsaf een smal pad tussen hoge struiken in dat hem naar een open plek voerde waar hij een indrukwekkende boerderij ontdekte. Het was geen werkend boerenbedrijf op een modderig erf met landbouwmachines erop en verspreide mesthopen, maar een mooi gerestaureerde, rietgedekte woonboerderij, omringd door een verzorgde tuinomgeving met hagen, struiken, bloeiende planten en paden. Achter de boerderij, aan de rand van het terrein was een parkeerplaats voor een stuk of tien auto’s. En er stonden er al een paar geparkeerd en er was zowaar een laadpaal met twee aansluitingen om elektrische auto’s op te laden. Zodra hij uitstapte viel de warmte bovenop hem. Zijn overhemd plakte aan zijn rug. Hij parkeerde naast de paal, haalde een pasje tevoorschijn en sloot de laadkabel aan.

Hij pakte zijn jasje van de achterbank, haalde zijn koffer uit de kofferbak en liep naar de ingang van de boerderij, een fraaie matglazen voordeur die met glanzend gelakt mahoniehout was omtimmerd. Ooit bevond zich hier de doorgang voor de koeien naar de grote deel.

Nog voordat hij op de bel kon drukken ging de deur open. Een jonge vrouw, ergens midden dertig, lachte hem toe.

‘Welkom.’

Hij wist even niet wat hij zeggen moest. De vrouw was van een verblindende schoonheid. Ze leek afkomstig uit Indonesië of misschien wel Tahiti. Ze had een honingkleurige huid en een grote bos wijf uitstaand, gitzwart haar. Ze droeg een lichtbruin zomerjurkje dat haast ongemerkt overliep in haar huid.

‘Hallo,’ zei hij, ‘ik ben Jacques, Jacques Lecoutre. Ik kom voor de workshop.’

‘Dag meneer Lecoutre. U bent de tweede.’ Haar stem was even fraai als haar lijf.

‘Zeg maar Jacques, hoor,’ zei hij.

‘Natuurlijk Jacques, kom verder. Er staat een welkomstdrankje voor je klaar. Ik ben Vanity Mathoera.’ Ze schudden handen.

‘Vanity,’ zei hij nadenkend, ‘wat een mooie naam. Dat betekent ”trots”.’

‘En ook ijdel.’ Ze lachte een volmaakt gebit bloot.

Hij stapte over de drempel het avontuur binnen.

Vrijdagochtend

2

Jacques zette zijn koffer in de hal.

‘Die deur door. Er is al iemand die ook deelneemt. Wat wil je drinken?’

‘Graag een koud biertje, alcoholvrij als je dat hebt.’

‘Komt eraan.’ Ze draaide zich om en liep de gang naar het voorhuis in.

Hij stapte naar binnen en keek om zich heen. Hij stond in een grote rechthoekige ruimte die de vroegere deel van de boerderij moest zijn geweest. Bij de restauratie was ze veranderd in een flinke zaal die was ingericht als ontmoetingsplek. Dit moest de plaats van handeling van de workshop worden. De lange buitenwand van de zaal bestond grotendeels uit hoge boogramen die uitzicht gaven op de tuin. Ervoor hingen half gesloten houten jaloezieën. Aan de tegenoverliggende wand hingen kleurige schildrijen van Ton Schulten. Ondanks de flinke afmetingen maakte de ruimte toch een intieme indruk. De vloer was iets verdiept aangelegd, wat de huiselijke sfeer nog versterkte.

Het decor voor de workshop stond al klaar. Geen gladde, witte vergadertafels en ascetische stoelen zoals in veel andere congrescentra, maar een U-vorm van twee comfortabele tegenover elkaar staande zitbanken, elk ruim genoeg voor drie personen, en een bijbehorende fauteuil aan de smalle zijde. Iedereen kon elkaar zien, zodat er gemakkelijk en op gelijk niveau gecommuniceerd kon worden. In het midden stonden een paar tafeltjes, net ver genoeg van de banken en de fauteuil verwijderd om te moeten opstaan om er iets op te kunnen leggen.

Aan open kant van de U-vorm waren naast elkaar twee stoelen geplaatst waarvan je kon vermoeden dat die bestemd waren voor de leiding van de workshop. Tegen de achterwand van de zaal stonden een hypermodern Ultra HD tv-scherm en een audio-installatie.

Op een van de banken zag hij een vrouw van een jaar of dertig met lichtbruin haar in een knot op haar achterhoofd een kop koffie drinken. Toen Jacques binnenkwam stond ze op, zette haar kopje neer en kwam op hem af.

‘Hallo, ik ben Naomi Boesveld’ Ze stak haar hand uit.

‘Ik ben Jacques Lecoutre. Leuk om kennis te maken.’ Hij schudde haar hand en glimlachte. ‘We zullen elkaar deze dagen wel beter leren kennen.’

Iets in Naomi deed hem denken aan zijn grootmoeder. Ze zag er oerdegelijk uit in een kuis bloesje met korte mouwen en een rok tot op haar enkels. Ze droeg een donkere Nana Mouskouribril. Ze lachte.

‘Ik ben heel benieuwd wat het gaat worden,’ zei ze.

Volkomen geluidloos stond Vanity plotseling achter hen met een flesje bier en een glas dat ze op een van de tafeltje zette. Jacques schrok van haar.

‘Ah, dankjewel,’ zei hij. Even geruisloos vertrok ze weer.

‘Sjieke bedoening is het hier,’ merkte Naomi op. Ze knikte naar de vergaderopstelling.

‘Volgens mij zijn dit geen goedkope meubels en het is een duur tapijt. En die schilderijen zijn een fortuin waard.’

‘Blijkbaar valt er goed te verdienen met gelukkig maken,’ merkt Jacques wat cynisch op.

‘In elk geval beter dan als basisschoolleraar.’

‘Is dat je beroep?’

‘Ja, ik werk in het onderwijs. Maar dat is op de lange duur toch niet wat ik zou willen. Onder andere daarom ben ik hier. Wat doe jij voor de kost?’

‘Ik ben ambtenaar, Ministerie van Onderwijs.’

Hij zag haar schrikken.

‘O, jee, toch niet van de inspectie, hè?’ Naomi lachte wat onzeker. Ze had een mooi, regelmatig gevormd gezicht. Hij dacht: waarom bederft ze haar uiterlijk met zo’n bril? Een psycholoog van de koude grond zou met deze vraag wel raad weten: duidelijk geval van zelfonderschatting. Een laag zelfbeeld. Waarschijnlijk weet ze ergens vanbinnen wel dat ze mooi is, maar durft ze die gedachte niet aan. Dit negatieve zelfbeeld versterkt ze onbewust met behulp van een zware bril.

‘Nee, hoor,’ antwoordde hij snel, ‘wees maar niet bang, ik zit in een kamertje vijfhoek op het ministerie rapporten en nota’s te schrijven.’

Hij werd onderbroken door een rollend geluid en een stem.

‘Zal ik jullie alvast je kamer wijzen?’ Vanity was weer de zaal binnengekomen en wees hen een deur in de zijwand. Ze trok Jacques rolkoffer achter zich aan en hij volgde haar. Naomi pakte haar tas achter de bank vandaan en sloot de rij.

De gastenkamers lagen op de eerste verdieping van de boerderij, waar een brede trap naartoe leidde. Er was ook een lift.

Toen Jacques zijn kamer binnenkwam waande hij zich in een vijfsterrenhotel. Voor zijn werk bezocht hij regelmatig congressen en qua hotels was hij wel iets gewend, maar dit sloeg alles. Het was een ruime kamer waarin een kingsize tweepersoons bed stond. Verder een comfortabel zithoekje, een bureautje met stoel, TV, koelkastje en een dik tapijt op de vloer. De wanden waren smaakvol gekleurd met kunst erop en er was een complete en-suite badkamer. Het gezoem van de airco was hoorbaar, maar de hinder van het gezoem woog ruimschoots op tegen de hitte die er zonder dat apparaat zou heersen. Hier kon hij wel een paar nachten vertoeven.

Vanuit zijn kamer had hij zicht op de parkeerplaats. Terwijl hij naar buiten stond te kijken reden er twee voertuigen de parkeerplaats op, waarschijnlijk ook van deelnemers aan de workshop. Een grote metaalblauwe, duur uitziende hatchback en een motorrijder. De auto parkeerde naast zijn elektrische KIA en nam daarmee de tweede oplaadparkeerplaats in beslag. Aan de achterzijde stak hij bijna een meter uit. De bestuurder, een man van een jaar of veertig, stapte uit, keek om zich heen en deed hetzelfde als Jacques had gedaan. Hij haalde een laadkabel uit de kofferbak en sloot zijn auto aan op de oplader.

Ondanks de warmte droeg de motorrijder een lederen motorpak. Hij parkeerde zijn motor een paar parkeerplaatsen verderop. Maar toen hij zijn helm afzette, werd een bos rood haar onthuld. Uit het motorpak kwam een jonge vrouw tevoorschijn in een korte broek en een zomers topje. Ze haalde haar tas uit de bagagekoffer achterop, vouwde haar pak op en legde het er samen met de helm in. Ze stapte op de automobilist af en gaf hem een hand. Samen liepen ze in de richting van de ingang.

Jacques maakte zijn koffer open en hing zijn kleren in de kast. Luxe alom, de verbouwing van deze boerderij moest veel geld hebben gekost. Op weg naar de badkamer zag hij dat er nog een auto het parkeerterrein opreed, een oud model Toyota. Er stapte een man met een donkere huid uit die zijn koffer van de achterbank pakte en ook richting ingang liep. Voordat hij weer naar beneden ging maakte hij gebruik van het toilet.

Toen hij de zaal binnenkwam hadden de anderen zich net geïnstalleerd. Hij keek rond en nam plaats op een van de twee banken, naast Naomi die hij al had ontmoet. Gastvrouw Vanity liep bedrijvig heen en weer met koffie en thee. Toen ze iedereen had bediend, zette ze zich op een van de begeleidersstoelen.

‘Oké. Welkom allemaal op Het Hesselink. Hebben jullie een goede reis gehad?’

Er klonk een bevestigend gemompel.

‘Het is wel ver weg hier naartoe,’ merkte de vrouw met het rode haar op.

‘Niet verder dan andersom, hoor,’ glimlachte Vanity. ‘Ik denk dat het goed is als we ons eerst aan elkaar voorstellen. Wie is wie?’ vroeg ze uitnodigend.

‘Hallo, ik ben Jacques,’ zei Jacques als eerste. ‘Ik kom uit Leiden en ik ben rijksambtenaar.’

‘Ik heet Lennon Vijlbrief,’ zei de man van de dure auto. ‘Ik ben een Amsterdamse ondernemer.’

‘Ben je genoemd naar?’ vroeg Jacques.

‘Zeker. Mijn ouders waren fans van de Beatles. Ik ben een paar jaar na de moord op John Lennon geboren.’

‘Ik ben Naomi Boesveld,’ zei Naomi. ‘Ik ben leraar op een basisschool in Alphen aan den Rijn.’

‘En ik heet Sandra van den Broek,’ zei de vrouw met het rode haar. ‘Ik woon in Amsterdam en werk bij een bank.’

De man van kleur heette Kenneth Blokland, werkzaam in de verslaafdenzorg. Hij woonde in Almere. Met hun vijven bleken ze de groep te vormen die de workshop zou gaan volgen. De geluksgoeroe, Daniël Deweyze liet zich nog niet zien.

Tegen enen zaten ze aan tafel voor de lunch. Vanity was hen voorgedaan door een smalle gang naar een kamer in het voorhuis. Ze vroeg of er dieetwensen waren. Voor alles kon worden gezorgd. Naomi en Jacques zeiden dat ze vegetarisch aten. Zoals je mocht verwachten was de tafel rijk gedekt met soorten brood en beleg, stukjes zalm en haring, fruit, vruchtenkwark, melk en kannen sinaasappelsap.

Vanity kwam langs met witte wijn. Voordat ze kon beginnen met inschenken vroeg Naomi om stilte voor wie wilde bidden. Zij bleek zelf de enige te zijn die dat deed.

Terwijl hij aan tafel zat en om zich heen keek, geneerde Jacques zich een beetje voor het beeld dat hij zich tevoren van de deelnemers had gevormd. Alsof er een groot bord 'vooroordeel' op zijn voorhoofd was geplakt. Wat had hij verwacht? Dat deelnemers aan een gelukswerkshop zielige zielen zouden zijn, die wanhopig op zoek waren naar een beetje zelfvertrouwen? Of mislukte mensen die deze bijeenkomst als een laatste kans beschouwden op een beetje welbevinden? Het waren, integendeel, allemaal behoorlijk zelfverzekerde types. Alleen Naomi maakte een wat bleue indruk. Ze zat naast Jacques en raakte met haar arm de zijne alsof ze een vorm van bescherming zocht. In de losse fauteuil aan de andere kant van Naomi zat Lennon, die Naomi volkomen negeerde en opvallend converseerde met Sandra op de bank naast hem. Recht tegenover Jacques, naast Sandra, zat Kenneth, een bijzonder knappe man met een donkere huid, licht grijzend kroeshaar en een gedistingeerd baardje. Hij was de enige die de wijn afsloeg.

'Ik heb te veel gevolgen van drank gezien,' verklaarde hij met een prettige basstem. 'Ik gebruik geen alcohol.'

'Nou, schenk mij maar in, hoor' riep Lennon opvallend in de richting van Sandra. 'Je moet ervan genieten.'

'Dat vind ik ook!' reageerde Sandra. Ze leek niet ongevoelig voor de aandacht die ze kreeg. 'Doe mij ook maar een glas.'

'En jij, Jacques?' zei Lennon. 'Als saaie ambtenaar kun je wel een paar procentjes gebruiken, lijkt me zo.' Voor Naomi langs keek hij Jacques aan. Jacques had geen zin om een confrontatie aan te gaan.

'Ha,' zei hij, 'saai zeg je? Er is niets spannender dan op een ministerie werken, Lennon. Niet alleen kijken in de keuken van het landsbestuur, maar er ook in werken.'

'En naar de pijpen van de zoveelste minister dansen.' Lennon klonk venijnig. Jacques dacht: die man is niet op zijn mondje gevallen. Maar hij ging er niet op in. Kenneth begon over het warme weer en dat het hier zo lekker koel was. Naomi vertelde dat ze ter hoogte van Ede in een file was beland. Toen Vanity voor de tweede keer binnenkwam met de wijnfles complimenteerde Sandra haar met de voortreffelijke maaltijd. Vanity boog zwijgend naar hen.

'Ik mis alleen nog een goeie kop koffie,' merkte Lennon op.

'Daar staat een koffieapparaat, bedien jezelf,' reageerde Vanity. Haar oosterse trekken lieten geen twijfel dat ze de opmerking niet waardeerde.

De toon was gezet, de eerste schermutselingen waren er geweest. En de workshop moest nog beginnen.

Vrijdagmiddag

3

Na de lunch kregen ze een halfuur om hun kamers in bezit te nemen en zich voor te bereiden op de eerste sessie van de workshop, meteen al diezelfde middag. Ze werden om half drie in de vergaderzaal verwacht. Jacques nam een snelle douche en trok een lichte spijkerbroek en een zwart T-shirt aan. In het dagelijkse leven zag je hem vrijwel alleen maar in een pak met overhemd en stropdas, dus was dit niet alleen een fysieke, maar ook een psychische verkleedpartij.

Toen hij in de workshopruimte aankwam zat Vanity op een van de begeleiderszetels. Naomi was ook al binnen en zat op haar plek op de bank waar ze ook zat toen hij vanmorgen was aangekomen. De zon scheen uit het zuiden door de hoge ramen recht de ruimte in. Ondanks de jaloezieën had de airco moeite om de ruimte koel te houden. Naomi droeg nu een knalrood T-shirt met lange mouwen en een andere lange rok. Ze glimlachte toen Jacques op de bank naast haar ging zitten.

‘Ik ben best wel gespannen,’ zei ze. ‘Hoe het in zijn werk zal gaan, wat er van me wordt verwacht en zo.’

‘En hoe de anderen zijn,’ vulde hij aan, ‘daar ben ik ook wel benieuwd naar.’ Eens te meer realiseerde hij zich dat hij hier feitelijk onder een vals voorwendsel zat. Hij had helemaal niet het doel om gelukkiger te worden, hij was hier als voorbereiding op zijn boek. Naomi keek hem een beetje smekend aan, alsof hij de enige persoon op de wereld was die ze kon vertrouwen.

‘Help je mij een beetje?’ vroeg ze, terwijl ze even haar bril afdeed en in haar ogen wreef. Opnieuw zag hij dat ze mooi was, wie weet zonder het zich te realiseren. Hij knikte alleen maar, want Sandra en Lennon kwamen gezamenlijk luid lachend de zaal binnen. Ze leken het goed met elkaar te kunnen vinden. Ook Lennon had zich verkleed en droeg een witte, linnen broek en een gebloemd overhemd dat haast tot zijn navel openhing. Sandra had nu een kort rokje aan met hetzelfde blote topje. Lennon liet zich zakken in de fauteuil, Sandra ging op de bank tegenover Naomi zitten,

‘Wees gewoon jezelf,’ fluisterde Jacques Naomi toe.

‘En, wat is hier verder te beleven?’ vroeg Sandra op luide toon aan Vanity. ‘Ik bedoel, in onze vrije tijd?’ Die moest erom lachen.

‘Wat hier te beleven valt, dat ligt eraan, wat je met “hier” bedoelt,’ antwoordde ze diplomatiek. ‘De dichtstbijzijnde grotere plaats is Lochem, een mooi plaatsje. Laren is een alleraardigst dorp waar je leuke terrassen hebt. Maar hier in het buitengebied zie je vooral bomen en eekhoorns, soms een ree. En je hoort hier veel spechten tegen de boom tikken.’

‘Saaie bedoening,’ vond Sandra. ‘Ik snap niet dat jullie het hier uithouden. Waar kun je hier ergens feesten?’

Vanity schudde haar hoofd. ‘We zijn hier voor de rust en voor de afstand tot het hectische leven. En het is maar de vraag of je veel vrije tijd zult hebben. Maar breng dit punt desnoods straks maar in.’

Op dat moment kwam Kenneth als laatste van de deelnemers de kamer binnen. Hij had de mouwen van zijn witte overhemd opgerold en droeg een wijde katoenen broek. Hij leek geen last van de warmte te hebben. Hij ging naast Sandra zitten, tegenover Naomi en Jacques.

Vanity stond op en vroeg wat iedereen wilde drinken.

‘Bier!!’ schreeuwde Lennon. ‘IJsoud bier.’

‘Ik ook,’ zei Sandra.

‘Nee, hoor, geen alcohol tijdens onze sessies,’ reageerde Vanity.

‘Dan maar koffie.’

Naomi en Jacques wilden ook koffie. Jacques liep naar het apparaat en bediende de anderen. Kenneth hield het op tonic. Gedurende de paar minuten dat Vanity erover deed om het drankje te halen zei niemand iets, in afwachting van wat er ging komen.

Vanity kwam terug met Kenneths drankje. Ze ging voor de groep staan en zei: ‘Voordat we gaan beginnen wil ik graag dat jullie je mobiele telefoon helemaal uitzetten. Niet op de slaapstand, maar helemaal uit. Wat hier deze dagen plaatsvindt vraagt om concentratie en mag niet onderbroken worden door dagelijkse beslommingen.’

Enigszins tot verbazing van Jacques voldeed iedereen direct aan haar verzoek. Toen kwam de geluksgoeroe zelf binnen.

De entree van Daniël Deweyze maakte aan de ene kant indruk op Jacques, maar viel hem aan de andere kant tegen. Bij een goeroe denk je al gauw aan een oudere man met een grote, grijze baard, gekleed in een kaftan, maar niets van dat al. De goeroe die binnenstapte was een slanke, keurig geklede man van een jaar of vijfenveertig. Hoog voorhoofd, gladgeschoren, grijs overhemd tot het bovenste knoopje gesloten, lichte kleur colbertjasje met pochet, lichte broek, witte sneakers. Hij had de uitstraling van een ambitieuze bankemployee die het helemaal zou gaan maken, een *high potential*. Hij zette zich op de stoel naast Vanity en knikte iedereen hartelijk toe. Hij maakte een relaxte, vriendelijke indruk, maar straalde toch ook autoriteit uit.

Vanity keek de groep rond en zei terwijl ze naar hem wees: 'Dit is Daniël Deweyze.'

'Welkom,' zei hij.

Die stem! Eén woord had hij nog maar gesproken en nu al kon je voelen dat hij niet zomaar iemand was. Een figuur om rekening mee te houden. Hij zou een goede bariton zijn in Jacques' mannenkoor. Jacques was ervan overtuigd dat de naam van de goeroe niet echt Daniël Deweyze was, 'de wijze' op z'n Vlaams geschreven. Hij moest denken aan de wijze Jood in het toneelstuk van Lessing, die trouwens Nathan de Wijze heette. Of aan de familieroman van Anna de Moor, waar inderdaad een Daniël de Wijze in voorkomt.

'Jullie willen gelukkig zijn,' was zijn openingszin. 'Maar ik kan jullie niet gelukkig maken. Dat moeten jullie zelf doen.'

Er viel een stilte.

'Nou ja,' riep Lennon, half serieus, half gemeend, 'waar betaal ik dan voor?'

Daniël hief zijn hand om hem tot zwijgen te brengen.

'Wacht met je oordeel tot we elkaar beter hebben leren kennen. Op dit moment weet ik je naam niet eens.'

'Ik sta toch in de deelnemerslijst?' Lennon was duidelijk iemand die het laatste woord moest hebben. Hij haalde zijn schouders op. 'Nou, dan begin ik maar met me nog een keer voor te stellen,' vervolgde hij, 'want dat zal wel de bedoeling zijn. Ik heet Lennon Vijlbrief...'

'Goed, goed,' viel Daniël hem in de rede om te voorkomen dat Lennon de leiding zou overnemen. 'Je wilt dus een voorstelronde. Ik was eigenlijk van plan een openingsspeech te houden, maar omdat je blijkbaar niet kunt wachten... De klant is koning.'

De ironie was moeilijk te negeren, maar ging duidelijk aan Lennon voorbij.

'Laten we ons allemaal voorstellen, maar beknopt. We willen voorlopig alleen van elkaar weten wat in ieders eigen beleving relevant is voor "gelukkig zijn". Dus: wat jij onder gelukkig zijn verstaat. In de loop van de workshop zullen we elkaar beter leren kennen en meer van elkaar te weten komen. Ga je gang.'

Lennon Vijlbrief leek niet onder de indruk van de terechtwijzing. Hij dacht even na.

'Oké, ik heet dus Lennon, en ik ben hier gekomen omdat ik me meestal wel gelukkig voel, maar niet altijd. Er is altijd wel iets wat niet lekker loopt. Ik ben behoorlijk succesvol in zaken, ik verdien een smak geld, maar is dat allemaal wel genoeg om gelukkig te zijn, dat vraag ik me af. Vandaar.'

'Dankjewel, Lennon' zei Daniël en keek toen Jacques aan.

'Ik heet Jacques. Jacques Lecoutre. Ik ben erop uit om te ontdekken wat gelukkig zijn nu eigenlijk is.'

'Is dat alles?' vroeg Daniël. Blijkbaar was ironie een van zijn gesprekstechniekjes.

'Is het niet genoeg?' was de wedervraag. 'Ik heb er veel over gelezen, maar wanneer voelt iemand zich nu echt gelukkig?' Hij keek nadrukkelijk naar Lennon.

Daniël glimlachte. 'Lijkt me voorlopig een goede motivering, Jacques.' Hij wees naar Sandra die opveerde en blij leek met de aandacht. Ze ging rechtop zitten en trok het bandje van haar shirt omhoog.

'Ik ben Sandra van den Broek. Mijn manier van gelukkig zijn is volop van het leven genieten. En dat doe ik dan ook, want het leven is kort genoeg'

'Oké, Sandra,' zei Daniël en knikte naar Kenneth.

'Ik ben Kenneth Blokland.' Hij pauzeerde een ogenblik om diep adem te halen. Zijn gezicht kreeg een peinzende uitdrukking. 'In mijn dagelijkse bestaan zie ik zoveel ellende en ongeluk, mensen die zichzelf afhankelijk hebben gemaakt van alcohol en verdovende middelen. Het valt niet mee om daar zelf niet in mee te glijden. Het is voor mij niet eenvoudig om gelukkig te zijn.'

Daniël leek onder de indruk.

'Wel, wel, Kenneth,' zei hij, daar ligt een opgave voor je. Vervolgens knikte hij naar Naomi.

‘En dan de laatste,’ zei hij. ‘Maar,’ haastte hij zich eraan toe te voegen, ‘geenszins de minste.’ Hij grijsde verontschuldigend.

Jacques vond het geen prettige opmerking, uitgerekend in de richting van Naomi, aan wie je kon zien dat ze niet erg op haar gemak was. Daniël met zijn mensenkennis moest dit toch hebben gezien, dacht hij. Hij wist niet zeker of hij deze goeroe wel zo sympathiek vond.

Maar Naomi leek zich er niets van aan te trekken. Ze duwde haar onderrug stevig in de rugleuning van de bank.

‘Ja,’ begon ze aarzelend, ‘mijn geluk zit niet zozeer in het aardse, als wel in het hogere. Ik zoek mijn geluk in het spirituele, maar ik heb het nog niet echt gevonden. Mijn geloof schiet een beetje tekort, zal ik maar zeggen. Hopelijk doe ik hier inspiratie op.’

Jacques vond het moedig van haar dat ze opbiechtte dat ze gelovig was. In gedachten had hij haar al in de refo-hoek geplaatst, afgaande op hoe ze eruit zag. Maar, dacht hij meteen, wees voorzichtig met je vooroordeel.

‘Mooi geformuleerd, Naomi,’ zei Daniël alsof hij iets goed wilde maken. ‘Dankjewel.’

Daniël Deweyze kwam overeind uit zijn stoel en begon voor de groep heen en weer te lopen.

‘Deze vrouw,’ – hij wees naar Vanity – ‘is Vanity Mathoera. Zij komt van oorsprong uit Suriname, maar heeft in Nederland gestudeerd. Psychologie en psychotherapie. Zij is dus professioneel hulpverlener en heeft als taak het groepsproces te bewaken, maar ook ieders individuele welzijn in de gaten te houden.

Zelf ben ik Daniël Deweyze. Eigenlijk had ik filosoof willen worden, maar omdat alleen maar nadenken mij begon te vervelen, ben ik met mijn studie gestopt en ben ik de spirituele kant opgegaan. Meer doen dan denken. Ik wil mensen helpen hun leven meer zin te geven door hun het licht te laten zien.’

Hij bleef een tijdje stilstaan met zijn armen over elkaar.

‘Wel, dan nu mijn openingsspeech.’ Daniël keek weer uitdrukkelijk Lennon aan, die vermetel terugkeek, zonder een spier te vertrekken. Er leek zich tussen die twee een competitie af te spelen: wie is hier de baas?

‘Ik ben blij met de manier waarop jullie je hebben voorgesteld. Jullie hebben kort en bondig aangegeven hoe je tegen “geluk” aankijkt. Nu we dat van elkaar weten – hoe rudimentair ook nog maar – hebben we een basis gelegd voor een groepsproces dat hopelijk tot beter inzicht van iedereen zal leiden. We zullen in deze groep, in subgroepjes, en op andere manieren proberen te achterhalen wat jullie individuele weg kan zijn om gelukkiger te worden. We gaan individuele opdrachten doen, groeps gesprekken voeren, we gaan elkaar bevragen en aftasten waar jullie mogelijkheden en valkuilen liggen. En dat allemaal om erachter te komen waar voor ons het geluk ligt en hoe we dit kunnen vinden.

Op voorhand gezegd: geluk hébben is iets anders dan gelukkig zijn. En het is dit laatste waar we naar streven. We gaan de rest van deze middag besteden aan een eerste verkenning. Niet van jezelf, maar van elkaar. Verderop in het groepsproces dringen we dieper door in wat geluk is. Zijn er tot nu toe vragen?’

Niemand reageerde.

‘Goed. Ik geef jullie nu meteen je eerste opdracht. Jullie hebben elkaar heel oppervlakkig leren kennen, elkaar eigenlijk alleen maar kunnen waarnemen. De buitenkant. Maar zodra twee mensen elkaar tegenkomen, hoe vluchtig misschien ook, vellen ze onbewust een oordeel over de ander. Dat gebeurt in een fractie van een seconde. En dat is hier vanmiddag ook gebeurd.

Het kan leerzaam zijn wat je hebt opgepikt uit de eerste kennismaking. Daar gaan we iets mee doen. Hier liggen schrijfblokken en pennen. Jullie opdracht is om van alle andere deelnemers op te schrijven óf ze naar jouw mening gelukkig zijn, en hóe gelukkig ze naar jouw mening zijn.

Vragende blikken.

Nu denk je misschien: wat schiet ik ermee op om iets over anderen te zeggen? Nou, je zult zien dat de uitkomst vooral iets over jezelf zegt.’

Hij keek de kring rond.

‘Hebben jullie vragen over deze opdracht?’

Sandra stak een vinger op, maar liet die ook meteen weer zakken.

‘Nee, laat maar,’ mompelde ze.

‘Oké,’ hernam Daniël, ‘jullie kunnen de opdracht op je kamer doen of buiten, maar het is de bedoeling dat dit individueel gebeurt. Dus zonder er met anderen over te spreken.’

Hij keek op de wandklok.

‘Over drie kwartier verwachten we jullie hier weer terug om onze gedachten uit te wisselen. Succes.’

Vrijdagmiddag

4

Ze trokken zich terug om de opdracht uit te voeren. Drie van de deelnemers gingen rechtstreeks de trap op naar de slaapvertrekken. Maar Sandra en Lennon liepen samen naar buiten en installeerden zich op het terras. Jacques verdacht hen ervan dat ze de regel van individuele uitvoering van de opdracht aan hun laars laptten.

Drie kwartier later waren ze terug in de zaal. De tafeltjes in het midden van de banken en de fauteuil waren nu verdwenen, je zat nu tegenover elkaar en je kon je nergens meer achter verschuilen.

Automatisch waren ze op dezelfde plek gaan zitten, ieder met een schrijfblok met aantekeningen op schoot. Daniël zat weer aan de kopse kant naast Vanity. Hij keek de groep rond.

‘Voordat we van start gaan,’ begon hij, ‘vraag ik van jullie volstrekke vertrouwelijkheid. Dat wil zeggen, alles wat hier wordt gezegd blijft binnen deze muren, daar wordt met niemand over gesproken, ook later niet. Het gaat vaak over persoonlijke zaken en die moeten beschermd worden. Is dat helder?’

Iedereen knikte of mompelde instemmend.

‘Goed. Jullie hebben kunnen nadenken over jullie mede-groepsleden, hoe gelukkig jullie hen inschatten. Is dat gelukt?’

‘Ik vond het lastig,’ zei Naomi.

Daniël maakte een meelevend gebaar.

‘Ik niet, hoor,’ Lennon.

‘Natuurlijk niet,’ mompelde Kenneth.

‘Oké, vervolgde Daniël, ‘nu verwachten jullie waarschijnlijk dat we allemaal braaf onze aantekeningen gaan voorlezen. Maar dat doen we niet.’ Waarschuwend stak hij zijn hand op toen sommigen wilden reageren.

‘Want wat wil het eigenlijk zeggen dat in jouw ogen iemand anders gelukkig of ongelukkig is? Dat zegt in elk geval niets over die ander, want je weet niet eens hoe die gelukkig zijn ervaart. Nee, zoals ik daarstraks al heb gezegd, je inschatting van het geluk van een ander zegt vooral iets over jezelf. Namelijk wat je eigen idee over gelukkig zijn is.’

Hij liet een stilte vallen, maar niemand reageerde.

‘Wat jullie nu op papier hebben gezet, je oordeel over de anderen, mag je dan ook beschouwen als een ruwe notie, een blauwdruk van je eigen opvatting over geluk. Nog onontwikkeld, maar ze is er wel. Wat je een ander toedicht, kan staan voor wat je zelf wel of niet zou willen ervaren.’

‘Goed. Dan is nu de vraag: heeft iemand opgeschreven dat hij een ander als érg ongelukkig beschouwt?’

Aarzelend gingen er drie vingers omhoog, die van Sandra, van Lennon en van Jacques. Alle drie bleken ze Naomi als ‘erg ongelukkig’ te hebben ingeschat. Ze leken wat gegeneerd.

‘Ik vind dit eigenlijk niet leuk, deze opdracht’ verwoordde Lennon hun gevoelens. ‘Je wordt verplicht om iets onaardigs te zeggen over een ander.’

‘Niet per se onaardig,’ reageerde Daniël. ‘Het gaat om wat je denkt te hebben waargenomen. Nu is het zaak om te kijken of je waarneming klopt.’

Toen dit eenmaal was uitgesproken, keek iedereen vragend naar Naomi, hoe ze hierop zou reageren. Ze leek een beetje geschrokken. Jacques voelde haar naast zich ineenkrimpen, alsof ze zich wilde verstoppen. Ook voer voor een psycholoog. Hij keek haar van opzij aan. Haar ogen leken groot achter haar brillenglazen. Maar na een lange stilte waarin ze naar haar knieën staaarde leek ze toch te reageren. ‘Ik weet niet hoe jullie dit denken te weten,’ zei ze, ‘maar ik...’ Ze zweeg en zuchtte, leek een beetje te hyperventileren. Het leek alsof ze bij zichzelf overwoog of ze hier commentaar op wilde geven en hoever ze zou gaan in openhartigheid.

Vanity observeerde haar en greep in.

‘Als je vindt dat ze onzin kletsen, Naomi, zeg dat dan maar gewoon. Je kunt hier vrijuit spreken. Wees niet bang om onaardig of beledigend te zijn.’

Naomi ging rechtop zitten en veegde een losse haar naar de zijkant van haar gezicht. Ze trok de mouwen van haar rode T-shirt op alsof ze moed verzamelde voor de aanval.

‘Oké,’ begon ze, ‘zie ik er zo ongelukkig uit? Volgens mij gaan jullie vooral af op mijn uiterlijk en dat vind ik behoorlijk kortzichtig. Goed, ik ben niet zo hip als jij, Sandra. En niet zo zelfverzekerd als jij, Lennon. En niet zo intellectueel als jij, Jacques. Maar dat zegt natuurlijk niets over hoe gelukkig of ongelukkig ik ben.’

Daniël zei: ‘Goed gesproken, Naomi.’ Hij keek de kring rond. ‘De kwalificaties die jij aan hen geeft zeggen waarschijnlijk iets over wat zij voorwaarden vinden om gelukkig te zijn. Hip zijn, zelfverzekerd zijn, intellectueel zijn.’

Lennon merkte op: ‘Sorry, Naomi, maar je zit er de hele tijd bij als een zielig vogeltje. Dat geeft niet de indruk dat je lekker in je vel zit. Toch?’

‘Wat weet jij daarvan?’ klonk het nu zelfverzekerder. ‘Ik ben iemand die de kat uit de boom kijkt. Maar zielig? Ben ik zielig? Ik denk van niet.’ Ze haalde diep adem en ging rechtop zitten.

‘Maar bedankt voor jullie feedback, hoor. Fijn om te weten dat ik zo op jullie overkom.’

Ze leunde naar voren.

‘Weet je,’ vervolgde ze, ‘ik kom uit een bevindelijk Christelijk milieu. Zeg maar Refo. Ik leef met God en met de Bijbel. Ik bid voor het eten en probeer mijn naaste lief te hebben als mezelf. Ik probeer te doen wat Hij - ze wees omhoog - wil. Dát is wat mij gelukkig maakt. Maar dat is vast een ander soort geluk dan dat van jullie.’

Iedereen was stil van deze toespraak en ook Daniël had er weinig op te zeggen. Hij bedankte Naomi en sloot het onderwerp af.

Daarna vroeg hij in het algemeen: ‘Zijn er mensen die een ander als zéér gelukkig hebben ingeschat?’

Weer gingen er drie vingers omhoog. Sandra en Kenneth dachten dat Lennon erg gelukkig was. Naomi wees Sandra aan als heel gelukkig.

‘Vind je dit leuker?’ vroeg Daniël in het algemeen. ‘Natuurlijk vinden jullie dit leuker, want gelukkig zijn is sociaal wenselijk, dus dat dicht je iemand graag toe.’

Hij wendde zich tot Lennon.

‘Lennon?’ vroeg hij, ‘wat is jouw reactie?’

Lennon reageerde heel anders dan Naomi had gedaan. Hij zat ontspannen achterover in zijn fauteuil en sloeg zijn ene been over het andere. Volledig op zijn gemak nam hij kennis van de uitkomst en glimlachte zelfvoldaan.

‘Nou,’ zei hij, ‘dat kan wel kloppen. Ik doe het redelijk goed in de wereld, al zeg ik het zelf. Ik heb een goed lopend bedrijf, ik woon in een villa en ik rij in de nieuwste elektrische Jaguar.’

Dat was dus de auto die naast de mijne stond geparkeerd, dacht Jacques, een Jaguar. Hij zag er inderdaad duur uit.

‘Kost meer dan een ton. Nou ja, ik lease hem, hoor. Maar toch, dat ik me dit soort dingen kan permitteren, dat maakt me gelukkig.’

‘Ben je getrouwd?’ vroeg Kenneth.

Lennon aarzelde een moment. ‘Geweest,’ zei hij.

‘Aha, nou, ik ben gelukkig getrouwd. En dat mag je uitleggen zoals je wilt.’

Sommigen grinnikten.

‘Sandra?’ vroeg Daniël, ‘wat is jouw reactie?’

Ze moest even nadenken en roeide intussen met haar handen door haar rode haar.

‘Tja, wat zal ik zeggen, blijkbaar maak ik op jullie de indruk dat ik gelukkig ben, en dat klopt meestal ook wel. Ik geniet zoveel mogelijk. Het leven is maar kort, en in die korte tijd moet je alles hebben meegemaakt. Ja, zoveel mogelijk plezier maken en genieten, daar word ik gelukkig van.’

Kenneth stond op. ‘Mag ik wat zeggen?’ Zijn knappe gezicht was een beetje vertrokken, alsof hij pijn had.

‘Zeker,’ antwoordde Daniël.

‘Ik kan me kapot ergeren aan mensen zoals jij, Sandra. Sorry, ik bedoel het niet persoonlijk, hoor, misschien ben jij wel een uitzondering. Maar ik erger me aan mensen, meestal jongelui, die alleen maar op korte termijnplezier uit zijn. Feesten, drank, seks, drugs. Is dat wat je bedoelt?’

Sandra verblikte of verbloosde niet.

‘Onder andere,’ zei ze. ‘Maar ik wil ook nieuwe en onbekende dingen zien, uitdagingen aangaan, overall op de wereld geweest zijn, alles gedaan hebben.’

Kenneth zei: 'Ik werk bij een instelling voor verslavingszorg. Daar zie ik dagelijks de gevolgen van die levenshouding. De mensen die ik in mijn spreekkamer krijg waren ook uit op plezier, genot, uitdagingen. En ze zijn zonder uitzondering allemaal wrakken geworden, die mensen die van het leven wilden genieten. Wrakken, verslaafd, niet meer in staat om voor zichzelf te zorgen.'

'Dankjewel, Kenneth,' zei Daniël. 'Jij hebt dus een hekel aan hedonisten. Mag ik je zo noemen, Sandra, een hedonist?' Hij keek haar vragend aan.

'Geen idee, nooit van gehoord.'

'Oké, zei Daniël, 'dat komt later wel. Dit is dus één opvatting van gelukkig zijn,' zei hij. 'Maar er zijn er veel meer.'

'Nou,' merkte Naomi op, 'ik vind op mijn beurt dat kapitalistische gepraat van Lennon stuitend. Alsof je alleen maar gelukkig kan zijn als je van alles hébt.'

'Hear, hear,' zei Kenneth, wat een stopwoordje van hem zou blijken te zijn.

'Ah!' zei Daniël, 'hebben en zijn, daar wil ik graag iets over zeggen. Hebben en zijn,' merkte hij filosofisch op, 'dat zijn twee soorten van geluk. Sommige mensen denken dat ze alleen maar gelukkig kunnen worden als ze dingen hébben. Een eigen huis, een fijne partner, een mooie baan, goed muziek kunnen maken of topsporter worden. Het is alleen niet zeker dat je dit ook krijgt of bereikt.' Hij liet een pauze vallen. 'Dus als jij je geluk laat afhangen van wat je bezit, dan loop je het risico dat je nooit gelukkig wordt, namelijk wanneer je het níet bereikt. Oftewel: door je verwachtingen hoog te stellen, sta je je eigen geluk in de weg. Kunnen jullie die redenering volgen?'

'Je moet dus met minder tevreden zijn?' vroeg Sandra.

'Zo kun je het ook zeggen. Kijk, het kan ook zijn dat mensen wél bereiken of krijgen wat ze willen hebben. Maar dan merken ze al snel dat dit toch niet het geluk brengt waarop ze hadden gehoopt, en moeten ze naar andere manieren gaan zoeken om gelukkig te worden. Bovendien: dingen hébben, bezitten, levert ook angst op, namelijk de angst om het kwijt te raken. Als je geluk afhangt van wat je hébt, dan geeft dat een voortdurende stress vanwege de kans om het te verliezen. En daarmee dus ook je geluk te verliezen.'

'Ik ben het daar absoluut niet mee eens,' riep Lennon uit. 'Het is juist hartstikke fijn als je geld hebt, dan kun je rustig en ongestoord leven en ervan genieten. Ik heb geen stress, hoor. Tenminste... Niet van mijn bankrekening.'

'Ah, je zegt ongestoord genieten.' Daniël leunde voorover.

'En als nou de markt opeens instort? En als de beurs inzakt? Dat zijn factoren waar jij geen invloed op hebt, maar die wel je geluk om zeep helpen, want jouw geluk is afhankelijk van hoe rijk je bent. Toch? En ik maak me sterk dat je je zorgen maakt over klanten die niet kunnen of willen betalen. En dat het personeel en de grondstoffen steeds duurder worden. Maakt dat je ongelukkig?'

'Lennon glimlachte. Mijn bedrijf zit in de zorgsector. In mijn branche is die kans niet zo groot.'

'Kijk, Lennon,' reageerde Naomi fel, 'dat bedoel ik dus met kapitalistisch gepraat. Jouw wereld draait alleen maar om geld en niets anders. Maar er is meer tussen hemel en aarde dan geld.'

Later in de groepssessie werden de pijlen gericht op Naomi. Jacques dacht: zo gaat dat nou in zo'n training: de deelnemers kunnen elkaar hard aanpakken, niemand wordt gespaard.

'Hoe kan jij nou gelukkig worden van God?' vroeg Lennon op zeker moment aan haar met een laatdunkende ondertoon. 'Iets of iemand die niemand ooit heeft gezien en die waarschijnlijk helemaal niet bestaat. Je klampt je vast aan iets waarvan je hoopt dat je er bescherming bij vindt. Maar het hele geloof is één groot eeuwenoud verzinsel. Je zoekt je geluk in een volslagen complottheorie.'

Hij leunde achterover met een blik van: zo, dat heb ik gezegd.

Naomi liet zich niet uit het veld slaan. Ze knipperde met haar ogen en dacht even na.

'Mijn geloof, ja, dat is mijn houvast. Ik wéét,' zei ze, 'dat Jezus naast mij staat, ik vertrouw op hem. Jij vertrouwt op je geld, dat is op een kapitalistische bubbel gebaseerd, een zeepbel die zo uit elkaar kan spatten, zoals Daniël daarstraks al zei.' Haar gezicht kreeg een zelfverzekerde uitdrukking. 'Jij hebt ook een Jezus, dat is het kapitaal!'

Lennon wist niet hoe hij moest reageren.

Vervolgens kreeg Sandra ervan langs. Kenneth pakte zijn opmerkingen van een half uur geleden weer op.

'Je leeft om plezier te maken, Sandra, maar wat een ontzettend kortzichtige opvatting van leven is dat. Mensen zoals jij denken het geluk te vinden in het ene genoegen na het andere, in de ene na de andere

uitdaging, om toch vooral maar niets te missen. Het is dat we onze mobieltjes hebben uitgezet, anders had je er waarschijnlijk al vijftig keer op gekeken. Hijg, hijg. Wat gebeurt er? Wat is er te beleven? Mis ik iets? Wat is belangrijk? Waar moet ik bij zijn? Naar het volgende feest gaan is belangrijker dan eens goed na te denken over waar je nu eigenlijk mee bezig bent.'

Sandra kon even geen reactie bedenken.

'Tja,' zei ze. 'Tja.' Maar al snel kwam de inspiratie.

'Kijk, Kenneth, het leven is sowieso zinloos, mijn leven en jouw leven. Je wordt geboren en je gaat dood. Je bent er, en even later ben je er niet meer. Ik kan op de terugweg hier vandaan wel een dodelijk ongeluk krijgen. Nou, dan kun je de tijd die je hebt maar beter gebruiken om het zo plezierig mogelijk te hebben. Wat zou ik me druk maken over de samenleving als die toch naar de knoppen gaat? Mensen maken elkaar af, er zijn oorlogen en natuurrampen, het is één grote shitzooi. Dus laat mij maar genieten.'

'Drank, drugs, seks?'

Sandra lachte.

'Ook dat, ja. Dat heb ik al gezegd. Maar ik wil ook dingen meemaken. Ik wil bergbeklimmen, bungeejumpen, paragliden, wildwater kanoën. Ik wil mijn grenzen opzoeken. Het liefst zou ik met *SpaceX* naar de ruimte vliegen. Of in zo'n diepzeeding naar het wrak van de Titanic gaan zoeken.'

'Die hebben het niet overleefd, dat weet je.'

'Maar ze hebben het wel meegemaakt.'

Kenneth haalde zijn schouders op alsof hij wilde zeggen: hopeloos geval.

Nu nam Daniël weer de leiding.

'Dit lijkt me voorlopig voldoende voor een eerste sessie. Dank voor jullie inbreng.'

Hij pauzeerde een paar seconden voor het effect.

'Wat kunnen wij uit deze middag concluderen?' vervolgde hij. 'We kunnen concluderen dat we kennis hebben gemaakt met totaal verschillende opvattingen van gelukkig zijn. En wat mij betreft zijn die voorlopig allemaal even goed.' Hij keek de kring rond. 'Dat is natuurlijk iets anders dan dat iedereen zich er happy bij moet voelen. Het is goed dat we ons realiseren dat je op veel manieren gelukkig of ongelukkig kunt zijn. En dat we het daarover niet met elkaar eens zijn, dat is duidelijk gebleken. Ik denk dat dit een goed moment is om het gesprek af te sluiten. We gaan hier later zeker nog op door.'

Hij pauzeerde opnieuw en leunde achterover in zijn stoel.

'Heeft iemand behoefte aan een evaluatie? Ik bedoel: wat je ervan vond?'

'Ik vond het vrij heftig,' zei Naomi.

'Nou, dat viel wel mee,' merkte Kenneth op. 'Je kunt hier toch alles zeggen?'

Sandra stak haar vinger op.

'Het valt me op dat we nu allemaal iets hebben verteld over hoe we gelukkig zijn, behalve Jacques, die heeft nog bijna niks gezegd.'

Daniël stak geruststellend zijn hand op.

'Iedereen komt aan de beurt en krijgt de ruimte,' antwoordde hij, 'ook Jacques. Zijn er verder nog opmerkingen? Zo niet, dan gaan we vanavond verder met een oefening waarin we elkaar nog beter kunnen leren kennen. Het diner wordt om half zes gereserveerd.'

'Tot straks,' zei Kenneth in het algemeen. 'Ik trek me even terug, vat dat niet onaardig op.'

'We zien elkaar straks wel weer,' zei Lennon.

Ze stonden op en verspreidden zich over de boerderij en de tuinen.

Vrijdagavond

5

Het diner was voortreffelijk. Het werd geserveerd door een man en een vrouw, beiden gekleed in stemmig zwart-wit, afkomstig van een plaatselijk restaurant. In een kamer in het voorhuis van de boerderij hadden zij een warm buffet klaargezet. Ze zaten om een grote ronde tafel. Er was keuze uit diverse groenten, soorten vlees, vis en aardappelen. Een traditionele maaltijd. Voor de vegetariërs – Naomi en Jacques – was er heerlijke spaghetti met paddenstoelen, kaas en kruiden. Er zijn niet veel traditionele koks die een goed vegetarisch gerecht kunnen maken, ze komen vaak niet verder dan een vleesgerecht met weglating van het vlees, of ze vervangen het vlees door een vegetarische burger. Maar de chef die dit had gemaakt kon het. Met wijn en mineraalwater erbij lieten ze het zich goed smaken.

Ondanks het goede eten was de sfeer aan tafel niet uitbundig. Er werd weinig gesproken. Vanity, die mee at, probeerde een gesprek op gang te brengen, maar kreeg niet veel respons. Daniël had zich teruggetrokken en at niet mee. Waarschijnlijk was iedereen nog onder de indruk van de sessie van 's middags.

Na de maaltijd vertrok iedereen naar de eigen kamer om zich voor te bereiden op de avondsessie. Jacques voelde zich, niet in de laatste plaats dankzij de calorieënbom van het grand dessert, loom en zwaar. Hij lag op bed en dacht na over de opmerking van Sandra dat hij nog niet veel van zichzelf had prijsgegeven, wat ook inderdaad zo was. Misschien dat daar straks verandering in zou komen. Hij zou zich misschien toch iets meer in het groepsproces moeten schikken.

In zijn kamer was het koel, maar buiten was het nog steeds meer dan vijftientig graden. Hij overwoog voor de avond een overhemd aan te trekken, maar zag ervan af. Waarschijnlijk waren de anderen ook nog zomers uitgedost.

Tegen half acht daalde hij de trap af naar de zaal waar Daniël en Vanity al klaar zaten. Terwijl de anderen binnendruppelden en een kop koffie uit een koffiemachine taptten, stond Vanity op en vroeg fluisterend aan hem: 'Ben jij soms filosoof?'

'Nee,' zei Jacques, 'ik ben van huis uit jurist en onderwijskundige. Maar ik heb me wel in de filosofie verdiept. Hoezo?'

'Ach, zomaar.' En ze liep weer terug naar haar stoel. Jacques vroeg zich af wat ze er in 's hemels naam mee bedoelde.

Het diner had wat ontspanning teweeg gebracht, want er werd nu volop gekletst en er was weinig te merken van de opwindende van 's middags. Toen ze allemaal zaten, weer op dezelfde plekken, nam Vanity de leiding. Daniël bekeek het gebeuren vanaf zijn stoel.

'Welkom bij de avondsessie,' begon ze. Ze nam de tijd om iedereen aan te kijken.

'Na de eerste verkenning van vanmiddag gaan we nu de diepte in. Vanmiddag hebben jullie het vooral gehad over hoe je zelf denkt over gelukkig zijn. Het is deze keer de bedoeling dat je niet van je eigen geluks-idee uitgaat, maar dat je van elkaar te weten probeert te komen wat jullie in werkelijkheid gelukkig maakt. Dat je open staat voor hoe een ander denkt. Ik ga jullie vragen om elkaar te interviewen.'

'Hier, in de groep?'

'Ja, Sandra, hier in de groep. En voor de goede orde: daarbij geldt dezelfde regel dat alles wat gezegd wordt binnenskamers blijft.' Ze glimlachte breed. 'Dat hoeft trouwens nog geen garantie te zijn dat iedereen ook open is over zichzelf en dat de waarheid op tafel komt. Maar met een beetje doorvragen kun je een eind komen. Trouwens, wat is dé waarheid? Iedereen heeft zijn of haar eigen waarheid, toch?'

De reacties gaven aan dat men zich erin kon vinden.

'Mooi.' Ze keek naar Jacques.

'Jacques, jij bent als eerste aan de beurt om geïnterviewd te worden. Wie zou je willen dat jou de vragen stelt?'

'Dat ligt eraan waar het over moet gaan.'

‘Wat zei ik nou daarnet? Waarvoor zijn we hier bij elkaar? Om ons te verdiepen in “gelukkig zijn”. Dat is dus het thema van het interview.’

‘In dat geval wil ik graag dat Naomi mij interviewt.’

Daniël gaf aan dat er een kwartiertje pauze nodig was, waarin Naomi zich op haar rol als interviewer kon voorbereiden.

De tafeltjes tussen de banken waren verdwenen. In plaats daarvan stonden er in het midden van de zithoek twee rechte stoelen tegenover elkaar, waarop Naomi en Jacques moesten plaatsnemen, zodat iedereen hen goed kon zien en horen.

‘De anderen,’ legde Vanity uit, ‘Sandra, Kenneth en Lennon, observeren het gesprek. Observeren wil zeggen: goed kijken en luisteren wat er gebeurt. En geloof me, er gebeurt veel in een gesprek.

Interessant is natuurlijk de inhoud ervan, datgene waar het gesprek over gaat. Maar kijk ook naar wat er in relationeel opzicht gebeurt. Maak aantekeningen, Daniël en ik zullen dat ook doen.’

‘Hoe bedoel je dat, relationeel?’ vroeg Sandra.

‘Een gesprek gaat natuurlijk ergens over,’ legde Vanity uit. ‘Dat is het niveau van de inhoud. Maar tussen de gesprekspartners gebeurt er veel meer. Hoe zitten ze erbij? Hoe is hun houding naar elkaar toe? Is er spanning tussen hen? Is er sprake van competitie? Wat gebeurt er non-verbaal allemaal? Dat zijn allemaal dingen die gebeuren als het ware óver de inhoud heen. We noemen dat het betrekkingsniveau of relatieniveau van het gesprek. Ik vraag jullie ook dat te observeren en na afloop terug te rapporteren.’ Ze knikte naar Naomi en Jacques.

‘Jullie kunnen beginnen.’

Het gesprek kwam wat moeizaam op gang. Jacques had gedacht dat Naomi en hij vanwege hun contacten van vanmiddag een soort stilzwijgende verstandhouding hadden en dat ze dus ontspannen konden praten. Maar Naomi leek verlegen. Met haar opgebonden haar en hoornen bril leek ze een vreemde en ze behandelde hem ook alsof ze hem nog niet eerder had gezien. Ze vroeg naar zijn werk op het ministerie en over zijn hobby’s. En of hij daar gelukkig van werd. Hij antwoordde op een even neutrale manier als zij hem de vragen stelde. Op zichzelf was dat wel verhelderend, maar er zat niet veel diepgang in. Toch maakte iedereen druk aantekeningen.

Op zeker moment vroeg Naomi: ‘Jacques, wat waren de ongelukkigste momenten in je leven? Kun je ons daarover vertellen?’

Jacques aarzelde lang met antwoorden, iets wat de observatoren opgemerkt moeten hebben, zeker een psycholoog als Vanity. Hij aarzelde. Kon hij haar vertellen over de tragedie in zijn leven, het overlijden van zijn grote liefde, alweer vijf jaar geleden? Het was een ongeluk in het verkeer. Hij reed, zij zat naast hem. Hij overleefde, zij niet. Vaardig kletste hij over Naomi’s vraag heen en begon te vertellen over gelukkige momenten tijdens zijn werk. Zoals toen hij een megaklus goed had afgerond. En toen hij als ambtenaar een minister had kunnen weerhouden om een domme maatregel in het basisonderwijs in te voeren. Dat soort zaken. Hij realiseerde zich heel goed dat hij daarmee de oefening min of meer saboteerde, maar hij was niet in staat om het achterste van zijn tong te laten zien. Nog niet, misschien.

Op zeker moment onderbrak Naomi zijn gepraat. Ze nam haar bril af en keek hem een tijdje strak aan. ‘Volgens mij zit je je te verstoppen, Jacques,’ zei ze, ‘met dat gepraat over je werk. Je hebt toch ook een privéleven? Ik wil graag weten of je daarin gelukkig bent.’ Ze zette haar bril weer op, leunde achterover en wachtte zijn reactie af.

En wat hem nog nooit eerder was overkomen gebeurde nu. Jacques gezicht verkrampte en er verschenen tranen in zijn ogen. Hij wist niet waardoor het opeens kwam, of eigenlijk wist hij het wel. Het verdriet over Chantal, zo heette zijn vrouw, had hij tot nu toe steeds bedwongen en beteugeld. Als een Stoïcijn. Volkomen rationeel had hij het benaderd. Wat gebeurd is, is gebeurd en niet terug te draaien. En emoties als spijt en schuldgevoel hebben geen enkele zin. Daar word je alleen maar somber of depressief van en je kunt toch niet terug in de tijd. Hij had oprecht van Chantal gehouden. ‘Maar,’ zegt de Stoïcijnse filosoof Epictetus, ‘je kunt je maar beter niet te veel aan iets of iemand hechten, want dan is het ook minder erg als je het kwijtraakt.’ Deze Epictetus was in die moeilijke vijf jaren zijn houvast geweest. Hij was ervan overtuigd dat het geen zin had om zich te laten vellen door iets waarop hij geen invloed meer had. Natuurlijk had hij verdriet. En schuldgevoel. Maar dat redeneerde hij weg. Het is gebeurd, ze is weg. Mijn emoties zijn verspilde energie, want je verandert er niets mee aan de situatie.

En nu? Naomi had gelijk, hij zat zich te verstoppen. Want het verlies van zijn grote liefde was het absolute dieptepunt in zijn leven. Een bron van ongelukkig zijn.

Vanity stond op, niet om het gesprek te onderbreken maar om hem een tissue aan te reiken. Jacques droogde zijn tranen en begon te vertellen over wat er vijf jaar geleden was gebeurd. De vrachtauto van rechts die hij op een kruising geen voorrang had gegeven en die in volle vaart tegen de rechterkant van hun auto was geknald. Chantal zag er na afloop vrijwel ongeschonden uit, maar haar nek was gebroken, ze was op slag dood.

‘Dat was de ongelukkigste periode in mijn leven,’ zei hij. ‘Dat wilde je toch weten?’

De toon waarop hij deze laatste vraag stelde klonk haast agressief en was niet helemaal eerlijk tegenover Naomi. Maar ze reageerde er niet op.

‘Maar,’ vroeg ze in plaats daarvan, ‘hoe ben je die periode doorgekomen? Had je steun van anderen?’

‘Nou ja, wat familie. Ik heb weinig vrienden die ik in mijn gevoelswereld toelaat. Het was hoofdzakelijk mijn eigen ratio die me erdoor heeft geholpen.’

Naomi liet de gelegenheid om hierop door te vragen liggen.

‘Ben je, ondanks wat er is gebeurd, toch nu en dan gelukkig?’

‘Zeker wel. Ik heb een goed gevuld leven, in mijn eentje. Chantal en ik hadden, hebben geen kinderen.

Daar waren we samen al ongelukkig over geweest. Ik werk hard, vaak ook thuis. In mijn vrije tijd ga ik graag naar de Stadsschouwburg en lees ik veel. Ook daar word ik gelukkig van. Ik mag me graag verdiepen in filosofische literatuur. Vooral het werk van Spinoza vind ik razend boeiend.’

Nu stond Vanity op en liep naar hen toe.

‘Mag ik jullie onderbreken? Ik denk dat ons centrale thema voldoende aan de orde is gekomen.

Zouden jullie het gesprek willen afronden?’

Jacques ervoer Vanity’s tussenkomst als een bevrijding en voelde zich na afloop van het interview doodmoe. Hij liep naar het koffieapparaat om een kop zwarte koffie te tappen. Terug op zijn plaats, op de bank naast Naomi, wist hij zich niet goed een houding te geven. Ze keken elkaar niet aan. Hij had emoties getoond, anderen toegelaten in zijn privépersoon. Ze waren te dichtbij gekomen. Het zorgvuldig gesmede gietijzeren hek rondom zijn persoonlijkheid had te lang opengestaan. Hij schaamde zich voor zijn tranen. Dit had niet moeten gebeuren.

Daniël leek daar heel anders over te denken.

‘Prachtig dat je ons dit alles hebt toevertrouwd, Jacques,’ zei hij opgewekt. ‘Je hebt ons een kijkje gegund in je persoonlijke leven en ons je gevoelens laten zien. Daar heb ik bewondering voor.’

Door het compliment ontgooide Jacques enigszins. Oké, dacht hij, zo erg was het dus blijkbaar ook weer niet. Er zullen zich in deze ruimte wel onstuimiger taferelen hebben afgespeeld.

Daniël vervolgde: ‘We zullen dit interview kort evalueren. Eerst krijgt de interviewer het woord.

Naomi, hoe voel jij je na dit gesprek?’

Ze aarzelde met haar antwoord.

‘Ik weet niet precies wat mij bezielde, maar het eerste deel van het interview vond ik onbevredigend. Daarom heb ik doorgevraagd, zoals Vanity had aangeraden.’ Ze wendde zich naar Jacques en keek hem nu wel aan.

‘Ik vond het behoorlijk heftig. Hopelijk heb ik je niet gekrenkt.’

Jacques moest glimlachen.

‘Wat een ouderwets woord is dat. Nee hoor, ik heb zelf besloten om dit allemaal te vertellen. Maar het is wel de eerste keer in vijf jaar dat ik er publiekelijk over heb gesproken. Dat ongeluk is altijd een gesloten boek geweest. En ik heb ook nooit eerder gehuild. Het was een zwak moment van me.’

‘Helemaal niet!’ riep Sandra. ‘Ik vond het juist heel authentiek. Het is toch niet niks, je vrouw verliezen.’

Kenneth zei: ‘Ik heb jullie geobserveerd en de spanning tussen jullie tweeën gezien. Eerst zaten jullie nog relaxed achterover in je stoel, maar later in het gesprek bogen jullie steeds verder voorover naar elkaar toe. Dat paste ook wel bij de inhoud van het gesprek, vond ik.’

Lennon zei: ‘Het viel me op dat jullie elkaar niet aankeken.’

‘Daar had ik de tijd niet voor,’ reageerde Jacques. ‘Ik was helemaal in mezelf gekeerd.’

‘Zijn er nog andere observaties?’ vroeg Daniël in het algemeen.

‘Niet zozeer een observatie, meer een vraag’ zei Lennon. ‘Ik vraag me af hoe je die eerste tijd bent doorgekomen. Je zei zoiets als dat je je eigen ratio hebt ingeschakeld. Daar ben Ik eigenlijk wel benieuwd naar. Wat bedoel je precies met ”ratio”? Ik ken dat woord alleen uit de economie.’

‘Met ratio,’ viel Daniël in, ‘bedoelt Jacques zijn verstand, zijn denkvermogen. Rationeel staat tegenover emotioneel.’

‘Oké, dat snap ik. Maar dan vraag ik: hoe redeneer je je ellende weg in zo’n ellendige situatie?’

‘Dat heb ik,’ zei Jacques, ‘gedaan volgens het Stoïcijnse principe. De Stoa was een Griekse en Romeinse filosofenschool, die leerde dat je je niet moet laten overmeesteren door je emoties, maar gebruik moet maken van je ratio, je verstand. Onverstoortbaarheid is hun motto. Bij alles wat je overkomt heb je de keuze om kalm te blijven. Je constateert dat “het is”, en het heeft weinig zin om je emotioneel te laten gaan over iets wat een voldongen feit is. Chantal was dood, dat was niet terug te draaien. De dood hoort bij de noodzakelijkheid van het leven.’

‘Maar...’

Daniël stond op om het woord te nemen.

‘Jullie hebben allemaal je eigen weg naar het geluk,’ begon hij en keek zijn deelnemers een voor een nadrukkelijk aan. ‘En die wegen zijn allemaal verschillend. Er is geen goede of slechte weg, iedereen kiest zijn eigen persoonlijke weg. Het is de missie in je leven om die weg te kiezen die bij jou past, dat is jouw goede weg. Deze workshop is bedoeld om je te helpen jouw eigen weg naar het geluk te vinden. En we zullen zien, nee, we hebben al gezien, dat jullie wegen ongelijksoortig zijn.’

Hij pauzeerde en nam een slok water.

‘Jacques,’ vervolgde hij, ‘voelt zich aangetrokken door het stoïcisme. Stoïcijnen vinden dat het geen zin heeft om je druk te maken over zaken waar je geen invloed op hebt. En dat je daar dus ook geen emoties bij moet hebben. Want je emoties worden niet veroorzaakt door wat er feitelijk gebeurt, maar door de gedachten die je over die gebeurtenis hebt. Je denkt: “Dit is vreselijk”, en die gedachte veroorzaakt je emotie, niet het gebeuren zelf.’

‘Leg uit,’ zei Naomi.

‘Oké. Als je wilt gaan wandelen en het begint te regenen, dan heb je de neiging om kwaad te worden of te balen. Je denkt: verdomme, waarom gebeurt dit nu net als ik wil gaan wandelen? Of: waarom hebben ze dit niet voorspeld? Stoïcijnen vinden die emotie, die boosheid, verspilde energie. Het heeft geen enkele zin om je er druk over te maken, want je verandert er niets mee aan het feit dat het regent. De regen is een feit. Veel beter kun je denken: oké, het regent, wat kan ik daaraan doen? Paraplu? Plastic cape? Of wacht ik tot het weer droog is? Je blijft dus onbewogen en neemt het zoals het komt.’ Hij pauzeerde even.

‘Nu is de dood wel iets anders dan een regenbui. Maar het principe is hetzelfde. De dood is een onontkoombaar feit. Je gedachten erover zijn: dit is verschrikkelijk, dit is een ramp. Maar het zijn die gedachten die jouw emotie veroorzaken, niet het feit van de dood zelf. Als je vindt dat de dood bij het leven hoort, dan kijk je er heel anders tegenaan. Wat je dus kunt doen is je gedachten erover aanpassen. Je erbij neerleggen en bedenken hoe je er het beste mee kunt omgaan. Dat doe je met je ratio, je denkvermogen. En dat heeft Jacques kennelijk gedaan. Nietwaar Jacques?’

‘Ja.’

Daniël liet een stilte vallen.

Beste deelnemers, dit is de eerste les die we leren in deze gelukworkshop. Stoïcijnen geloven dat je gelukkig wordt door op die manier in het leven te staan. “Apatheia”, onverstoortbaarheid, dat is hun motto. Dan heb je een gelijkmoedig leven. Je neemt de dingen zoals ze komen en je handelt alleen als je in staat bent om iets te veranderen. Dan hoeft je je niet druk te maken over dingen waar je toch geen invloed op hebt. En daar word je gelukkig van. Het is verstandig, vinden de Stoïcijnen, als je je emoties beteugelt over dingen die niet gaan zoals je wilt, en je energie richt op zaken waar je wél invloed op hebt.’

Kenneth zuchtte hoorbaar. En daarmee verwoordde hij de gedachten van de anderen.

Goed,’ besloot Daniël, ‘we gaan ons nu ontspannen en ons voorbereiden op de nacht. Wie dat wil kan nog iets drinken of snaaien.’ Hij lachte, voor het eerst tijdens de workshop.

Zaterdagochtend

6

Nadat hij eerst moeilijk in slaap had kunnen komen, had Jacques toch een redelijke nacht doorgemaakt. De gebeurtenissen in de groepssessie van de vorige avond hadden hem niet wakker gehouden en om zeven uur, na het piepen van de wekkerradio, was hij redelijk verkwikt opgestaan. Om acht uur liep hij naar de kamer waar het ontbijt klaar stond. Het ontbijtbuffet liet niets te wensen over. Verdeeld over twee tafeltjes stond alles uitgestald wat je bij een ontbijt maar kon bedenken. Net als de kamers kon ook dit buffet concurreren met dat van de beste viersterrenhotels. Geleidelijk kwamen ook de andere deelnemers van de workshop binnendruppelen en bedienden zich van het buffet.

Aan het ontbijt leer je de medemens kennen, dacht Jacques, terwijl hij een croissant wegspoelde met sterke koffie. Zelf hield hij van een simpel ontbijt met brood, jam en kaas. Maar hij zag hoe Sandra van den Broek zich tegoed deed aan een *full English breakfast* met bacon, bonen, worstjes, tomaten en champignons. Ze zag er monter uit in een fleurige zomerjurk.

‘Goeiemorgen Jacques,’ begroette ze hem. ‘Goed geslapen?’

‘Prima, Sandra, dank je.’

Lennon Vijlbrief kwam niet veel later de kamer binnen. Hij maakte een vermoeide indruk. In het algemeen bromde hij iets van ‘môge’. Kennelijk was hij geen ochtendmens. Hij nam alleen een kop zwarte koffie en een *Kaiserbrötchen*.

Kenneth en Naomi verschenen samen, zij in een lange jurk met korte mouwen, hij onberispelijk gekleed in een lichtblauwe spijkerbroek en een gestreken overhemd met opgerolde mouwen. Jacques zag dat Kenneth een zuivelontbijt nam en Naomi haar bord vulde met donker brood. Zelf sloot hij af met een schaaltje yoghurt en vers fruit.

Daniël en Vanity lieten zich niet zien.

Nadat hij zijn ontbijt op had, wandelde hij een rondje door de tuin van Het Hesselink, die veel groter bleek te zijn dan hij gisteren had gezien. Er was zelfs een stukje bos waar je prettig in de schaduw van de bomen kon lopen. Want buiten was het alweer warm, het zou een tropische dag worden. Binnen kwam de koelte hem tegemoet, gelukkig werkte de airco naar behoren.

Tegen negen kwamen de deelnemers naar de grote zaal waar de meubels in dezelfde opstelling stonden als gisteravond. Vanity liep rond om iedereen gedag te zeggen en te informeren naar hun nachtrust. Ze zag er weer beeldschoon uit in een lichtblauwe jurk. Iedereen ging automatisch op dezelfde plek zitten als de vorige dag.

Klokslag negen uur betrad Daniël de cursusruimte. Hij had al een meditatie sessie achter de rug en was volkomen ontspannen.

‘Goedemorgen allemaal. Hopelijk hebben jullie goed geslapen, want we gaan op deze tweede dag van onze workshop weer hard aan het werk.’

Instemmend gemompel.

‘Oké. In onze zoektocht naar het geluk gaan we zo meteen een volgende stap zetten. Gisteren, in het interview met Jacques, hebben we gezien hoe je gelukkig kunt worden als een Stoïcijn. Het geheim is dat je je niet moet laten overmannen door emoties. Dat bereik je door je niet druk te maken over dingen die je niet in je macht hebt. Dan verdwijnen automatisch veel zorgen uit je hoofd. Zelf het grootste verlies, zo hebben we gezien, wordt draaglijk als je het weet te relativeren en het kunt zien als een noodzakelijkheid van het lot van je leven.’

Hij keek naar Jacques die echter geen sjoerge gaf.

‘Vanmorgen gaan we een tweede interview beleven met andere mensen, waarin waarschijnlijk ook een andere benadering van het begrip geluk tot uiting zal komen. Lennon, in wil jou vragen om geïnterviewd te worden.’

‘Oké.’

‘Wie wil je dat jou gaat ondervragen?’

Lennon wreef in zijn ogen.

‘Ik heb een beetje slecht geslapen, dus misschien zal ik wat, eh, vaag zijn. Het maakt mij niet veel uit door wie ik word geïnterviewd.’

‘In dat geval vraag ik Kenneth om dat te doen.’

‘Dat is goed,’ zei Kenneth.

Er werd net als de vorige keer een kwartier gepauzeerd voor Kenneths voorbereiding.

Vanity legde nog een keer de procedure uit. ‘Kenneth en Lennon voeren het gesprek. De anderen observeren weer en maken aantekeningen. Na het interview pauzeren we voor koffie.’

Lennon zat erbij alsof hij helemaal geen zin had in het gesprek.

Kenneth begon met een open vraag.

‘Kun je ons vertellen waardoor je slecht hebt geslapen?’

‘Nou, ja!’ begon Lennon obstinaat, ‘wat heeft dat er nou mee te...’. Maar hij bond in en bedacht dat hij zijn weerstand beter kon inslikken.

‘Ik, eh, heb liggen nadenken over gisteren.’

‘Over de Stoïcijnen?’

‘Nee, dat Stoïcijnse gedoe vind ik maar onzin. Het idee dat je gelukkig zou worden door alles maar te nemen zoals het komt en je nergens druk over te maken. Nee, ik heb nagedacht over de aanval van Naomi op mij. Dat ik een materialist ben.’ Hij werd plotseling alert. ‘Nou,’ zei hij fel en trok een zelfverzekerd gezicht, ‘een materialist, dat ben ik inderdaad!’

‘En dat maak je gelukkig?’

‘Ja, zeker. Ik heb een bedrijf met een hoop personeel. Ik bezit een mooi huis en een luxe auto. En een zeiljacht. Ik zou, als ik dat zou willen, elke dag in een driesterrenrestaurant kunnen gaan eten. Ja, hoor, dat maakt me gelukkig.’

Kenneth knikte langzaam met zijn hoofd.

‘Je wordt er gelukkig van dat je weet dat je rijk bent.’

‘Ja, daar kan ik van genieten.’

‘Je zegt dus dat jouw geluk in het leven wordt bepaald door wat je bezit.’

‘Ja, dat zou ik wel zeggen.’

‘Geld, onroerend goed, personeel?’

‘Nee, personeel bezit je niet, dat huur je in.’

‘Oké, da’s waar. Maar wat is het dan precies waar je gelukkig van wordt? Van het kunnen zeggen dat het van jou is?’

Hier moest Lennon even over nadenken.

‘Nou, het feit dat je het bezit... Nee, het is meer dat je erover kunt beschikken, dat je het kan gebruiken en dat je ervan kan genieten. Want dat veroorzaakt je geluksgevoel.’

‘Dus het bezit hoeft niet speciaal van jou te zijn?’

‘Ik heb een leaseauto van een ton. Die is niet van mij. Maar ik kan er wel over beschikken. Kost trouwens vijftienhonderd euro per maand, dat mag je best weten. Van de zaak.’

‘En je hebt – ik hoef niet te weten hoeveel, hoor – een hypotheek op je huis?’

‘Ja, ook. Dat is eigenlijk hetzelfde, hè? Het huis is ook niet van mij alleen, ik en de bank.’

‘Dus we kunnen nu je geluksgevoel toepitsen. Het gaat meer over het gebruik dan over het bezit. Klopt dat?’

‘Ja.’

Kenneth liet weer een stilte vallen.

‘Zou je ook gelukkig worden als je dure spullen van iemand kon lenen? Een villa van een vriend, bijvoorbeeld, waarin je mag wonen. Ik noem maar wat. Dan heb je ook het gebruik ervan, maar niet het bezit.’

Lennon trok een gezicht en legde zijn wijsvinger langs zijn neus.

‘Ik heb jou door, mannetje,’ zei hij, ‘je probeert me erin te luizen.’

Kenneth keek verbaasd.

‘O, nee, integendeel. Ik probeer juist jouw gevoel van gelukkig zijn te doorgronden.’

‘Oké, wat vroeg je ook alweer?’

‘Ik vroeg: als je over geleende spullen kunt beschikken, zou dat je ook gelukkig maken?’

‘Jezus, daar vraag je wat.’ Hij dacht weer even na. ‘Nou, ik denk dat als niemand zou weten dat het geleend was...’

‘Ah! Je zegt: als niemand weet dat het niet van jou is, maar je er wel over kan beschikken, dat zou je gelukkig maken.’

‘Ja, dat denk ik wel.’

‘Dus het draait erom dat de mensen denken dat het van jou is. Mag ik dan concluderen dat jij gelukkig wordt als anderen je welstand zien? Dat je in de buitenwereld als “rijk” te boek staat?’

Lennon wist even niet wat hij moest zeggen.

‘Gaaf het uiteindelijk niet om wat anderen van je vinden, om je aanzien, je status?’

‘Nou nee... Ik geniet ook van wat ik bezit.’

‘Maar als je geluk afhangt van het tonen van je bezit aan anderen, wat blijft er dan van je over als je bezit verdwijnt of verdampt, als je tegenover anderen niet meer je status kan ophouden? Wie ben jij dan eigenlijk zelf nog, Lennon, zonder je geld en je goederen?’

Lennon zweeg.

Vanity stond op.

‘Dit lijkt me een goed moment om het gesprek te onderbreken,’ zei ze.

‘Maar...’ riep Lennon uit, ‘hij..., hij heeft me dingen laten zeggen die ik helemaal niet vind, ik bedoel...’.

Kenneth gebaarde met zijn handen. ‘Volgens mij antwoordde jij steeds dat je het eens was met wat ik vroeg.’

‘Jawel, maar...’

‘En dus is er geen andere conclusie mogelijk.’

Vanity hief haar hand om beiden te laten zwijgen. Ze zei: ‘Wat er in dit gesprek gebeurde is interessant. Kan een van de observatoren daar iets over zeggen?’

Naomi stak haar vinger op. ‘Wat Kenneth deed was toespitsen op wat de kern van materialisme is. Hij leidde Lennon daar als het ware naartoe. Ik vond dat heel goed.’

‘Ik zou dit waardeoordeel liever vermijden, Naomi.’ antwoordde Vanity. ‘Maar wat je zegt is juist. Wat Kenneth deed, doet me denken aan de Socratische methode. De Griekse filosoof Socrates paste die toe. Hij stelde vragen, steeds een stapje verder, om uiteindelijk tot de kern van de zaak door te dringen. Met het antwoord op elke vraag kom je er een beetje dichterbij. Op die manier heeft hij eens een slaaf een ingewikkeld wiskundig vraagstuk laten oplossen, door steeds deelvragen te stellen en die te laten beantwoorden.’

‘Dat kan alleen maar als Socrates precies wist waar hij naartoe wou.’

‘Klopt niet helemaal. Het hangt ook van de antwoorden af. Maar in grote lijnen heb je gelijk. En wat heeft Kenneth via deze methode nu aangetoond?’

Sandra zei ‘Dat materialisme een illusie is, dat jouw rijkdom niets zegt over de persoon die je bent, zou ik zeggen,’

‘En dat die persoon zonder zijn rijkdom niemand is,’ vulde Naomi vilein aan.’

‘Nou ja!’ riep Lennon uit.

‘Ik denk eerder,’ reageerde Vanity, ‘dat Kenneth Lennon heeft laten nadenken over wat zijn geluksgevoel precies veroorzaakt. Wat vond jij zelf van het gesprek, Lennon?’

Hij dacht na om zijn reactie zorgvuldig te formuleren.

‘Ik voelde me wel een beetje gemanipuleerd.’ Hij wendde zich tot Kenneth. ‘Jij hebt dit vaker gedaan, of niet? Je liet me dingen zeggen die ik niet echt meen.’

Kenneth glimlachte. ‘Of waar je misschien niet lang genoeg over hebt nagedacht.’

‘Toch was het een consistente redenering,’ viel Daniël in. ‘Er was geen spel tussen te krijgen.’

Kenneth heeft gelijk als hij zegt dat je met alle stappen van de redenering hebt ingestemd. Blijkbaar voel jij het zo dat een materialist gelukkig wordt van het feit dat anderen zien dat hij welgesteld is. Ik wil trouwens benadrukken dat dit een volkomen legitieme reden is om je gelukkig te voelen.’

Hij keek de kring rond.

‘Zijn er andere observaties te vermelden? Kenneth, jij hebt het gesprek gevoerd.’

‘Ja, zeker. Ik kreeg de gelegenheid om nog eens goed het verschil tussen “hebben” en “zijn” te benadrukken, een punt dat jij gisteren al aanstipte. Het is maar de vraag of je van “hebben” gelukkig kunt worden. Ik heb weleens gelezen dat hoe meer bezit mensen hebben, hoe ongelukkiger ze zijn.’

‘Onzin!’ riep Lennon uit. ‘Het is pure kennesinne, jaloezie. Iedereen zou wel willen leven zoals ik. En dan kunnen ze wel zeggen dat geld niet gelukkig maakt, maar het is toch wel verdomd fijn om erover te kunnen beschikken.’ Hij stond op. ‘Sorry, nu heb ik even behoefte om alleen te zijn.’ Zonder nog iemand aan te kijken verliet hij de bijeenkomst, de anderen in verwarring achterlatend. Vanity reageerde onmiddellijk. Ze stond ook op en liep achter Lennon aan. Even later zagen ze hen door de hoge ramen al pratend door de tuin wandelen.

Daniël sloot de bijeenkomst af.

‘Beste deelnemers, wat hebben we vanochtend geleerd?’

Vragende blikken.

Hij gaf zelf antwoord op zijn vraag. ‘Materialistisch zijn heeft voor veel mensen een negatieve klank, het wordt een slechte eigenschap gevonden. Nu is er veel onderzoek gedaan naar deze vraag, of bezit gelukkig maakt. En dat blijkt wel degelijk het geval te kunnen zijn. Het blijkt dat dingen kopen en bezitten, en de status en het succes die daarmee samengaan, bijdragen aan het levensgeluk van mensen. In die zin hebben Kenneth en Lennon een goede bijdrage geleverd aan onze zoektocht naar wat “gelukkig zijn” is. Toch toont hetzelfde onderzoek ook aan dat materialisten weliswaar positief staan tegenover geld uitgeven en schulden, maar toch vaak onzeker en eenzaam zijn, en minder gelukkig.’

‘Het staat ver van mij af,’ zei Naomi.

‘Nou, ik kan er wel in meegaan,’ vond Sandra.

‘Jullie hebben gemerkt hoe ik er tegenaan kijk,’ zei Kenneth. ‘Ik vind het een vorm van pseudogeluk.’

‘Toch mag dit een les voor ons zijn,’ zei Daniël. ‘Is materialisme een valkuil? Of is het juist een doel waar je naar kunt streven? In elk geval is het iets waar je goed over moet nadenken, hoe je wilt leven en in de wereld wilt staan. Als een Stoïcijn, die niet hecht aan bezit of status? Of als materialist, waarbij je er juist naar streeft om zo rijk mogelijk te worden? Gelukkig zijn is iets heel persoonlijks.’

Even later kwamen Vanity en Lennon de zaal weer binnen. Lennon leek nu meer ontspannen.

‘Waarom liep je weg?’ vroeg Kenneth hem. ‘Je bent toch niet boos op mij?’

Lennon grijnsde.

‘Je bracht me heel even van mijn stuk, Kenneth. ‘Maar nu zie ik het weer helder. Ik word inderdaad gelukkig van mijn bezit én van mijn status. En daar is niks mis mee.’

‘Dat zei Daniël ook terwijl je weg was,’ reageerde Kenneth. ‘Het is een legitiem geluksgevoel.’

Vanity zei: ‘Ik haal een rondje koffie.’

Nog een half uur praatten ze na over gelukkig zijn.

‘To be happy or not to be happy’ riep Lennon op zeker moment. ‘Gelukkig zijn of niet, dat is de vraag.’

Zaterdagmiddag

7

Na de gezamenlijke lunch en een halfuurtje privé kwam iedereen weer naar de zaal waar het vergeleken met buiten koel was. De buitenthermometer stond op meer dan dertig graden. Jacques had besloten zijn lichtblauwe zomerbroek te verruilen voor een korte spijkerbroek. Hij voelde zich er een beetje opgelaten in. Maar omdat ook de anderen luchtig gekleed waren, viel hij niet uit de toon. Mijn collega's van het ministerie, dacht hij, zouden me zo eens moeten kunnen zien. En tegelijkertijd begreep hij waarom hij dit dacht. Status, autoriteit, dat is wat je met je kleding kunt uitstralen. In zijn dagelijkse grijze en blauwe kostuums met overhemd en stropdas wás hij iemand. Zoals hij er nu bij liep, met korte broek en T-shirt, zou niemand bij OCW hem serieus nemen.

Automatisch ging hij weer op zijn plekje op de bank naast Naomi zitten. Ze glimlachte naar hem. Hun armen raakten elkaar, wat een vreemde siddering teweegbracht.

Toen Daniël binnenkwam – hij maakte elke keer weer een entree – en op de stoel naast Vanity plaatsnam keek hij met een vriendelijk gezicht de kring rond. Van de warmte scheen hij geen last te hebben. Hij droeg nog steeds zijn colbertjasje over een hoog dichtgeknoopt overhemd.

‘Goeiemiddag beste deelnemers. Kunnen jullie allemaal nog?’

Zijn vraag was retorisch bedoeld.

‘Vanmiddag gaan we nog hard aan het werk. Maar vanavond, na het diner, is er geen groepssessie. Jullie kunnen de avond vrij besteden.’ Hij trok een olijk gezicht.

‘Bijvoorbeeld in het mooie Laren.’

Er ging een gesnuif op.

‘Je moest een weten hoe leuk het daar is. Maar goed, nu gaan we eerst nog aan de slag. Hij keek Sandra aan. Sandra, ik zou graag willen dat jij je laat interviewen om ons te laten kennismaken met jouw ideeën over gelukkig zijn.’

‘Ik kom dus morgen aan de beurt,’ fluisterde Naomi naast Jacques.

‘En Kenneth ook,’ fluisterde hij terug.

‘Dat is goed,’ zei Sandra en ze boog diep voorover om haar schrijfblok van de grond te pakken, wat een ruime inkijk in haar witte topje opleverde. Ze leek blij te zijn dat ze aan de beurt kwam. ‘Wie gaat mij interviewen? Jacques?’

‘Als je dat wilt...’

‘Nou ja, het maakt me niet zoveel uit. Jacques, zou jij dat willen doen?’

‘Ik vind het prima.’

Terwijl de anderen nog een keer koffie namen, ging Jacques zich voorbereiden op het gesprek.

‘Oké,’ zei Daniël toen hij terug was. ‘Gaan jullie maar zitten, de stoelen staan er nog.’ Hij wendde zich tot de anderen. ‘De procedure van dit gesprek is weer hetzelfde. Jullie observeren en maken aantekeningen. Observeer de inhoud van het gesprek, maar ook hoe de verhouding tussen de twee in het gesprek is, hun lichaamstaal.’

Lichaamstaal, dacht Jacques. Hij kreeg het warm toen hij tegenover zijn gesprekspartner ging zitten. Zoals Vanity een serene schoonheid uitstraalde en Naomi een soort onbedoelde kuisheid, leek Sandra, tegenover hem, een geur van pure erotiek te verspreiden. Haar rode haar hing wild en los om haar schouders. Ze deed geen enkele moeite om het zicht op haar door een kanten bh bedekte borsten te beperken.

Concentreren, Jacques, hield hij zichzelf voor.

‘Goed, Sandra,’ begon hij. ‘Vanmorgen heb je al iets verteld over jouw opvatting van gelukkig zijn. Zou je willen vertellen wat je voor de kost doet?’

‘Waarom ben je daar benieuwd naar?’

‘Volgens mij heeft je werk alles te maken met of je al of niet gelukkig bent.’

‘Dat is maar de vraag. Maar oké, ik zal het je vertellen. Ik heb een master bedrijfskunde en ik werk bij een commerciële grootbank op de afdeling fraudepreventie.’

‘Wauw. En je bent nog hartstikke jong. Welke bank?’

‘ABN/AMRO.’

Jacques kon zijn verbazing nauwelijks verhullen. Als motorrijdster had hij haar ingeschat als zzp-er, als commercieel medewerkster, desnoods als verpleegkundige met haar rode haar in een staart.

Vooroordeel, Jacques!, bestrafte hij zichzelf.

‘En ik ben achtentwintig.’

Jacques knikte nadenkend.

‘Ben je gelukkig?’

Daar moest ze even over nadenken.

‘In mijn vrije tijd en in mijn vakanties ben ik gelukkig. Dan onderneem ik allerlei spannende dingen.

Daar houd ik van. Duiken boven het Australische koraalrif, deltavliegen, backpacken door de Zweedse wouden, skydiven, dat soort dingen. Ik heb ook gebungeejumpte. Ja, avonturen beleven.’ Ze haalde haar schouders op. ‘Gelukkig verdien ik bij de bank genoeg om dat allemaal te kunnen doen.’

‘En motorrijden,’ zei Jacques.

Sandra lachte. ‘En motorrijden. Negenhonderd cc, 105 pk.’

‘Het lijkt alsof je bewust grenzen opzoekt door gevaarlijke dingen te doen.’

‘Nou, gevaarlijk, maar misschien is dat wel zo. Ik vind dat je alles moet proberen, je moet het beléefd hebben.’

‘En hoe voelt het dan om in gevaar te zijn? Krijg je daar een kick van?’

‘Ik weet niet..., je voelt dan dat je lééft. En je kan zomaar dood zijn. Dat is opwindend.’

‘Zou je kunnen zeggen dat gevaarlijke avonturen je gelukkig maken?’

‘Zeker! Maar niet alleen het gevaar. Het gaat ook om die dingen samen met vrienden te beleven. Met mensen die op dezelfde manier in het leven staan. Dat is heel belangrijk, saamhorigheid, vrienden hebben.’

‘Je hoeft het niet te vertellen, hoor, maar heb je een relatie?’

Sandra lachte even.

‘Ach, wat is een relatie. Gelukkig, zoals ik zei, heb Ik vrienden, die kies je tenminste zelf uit. Da’s beter dan familie. Die wordt je maar opgedrongen en die willen je altijd in zo’n keurslijf stoppen.’ Ze hief haar armen in een wanhopig gebaar. ‘Baan, mannetje, huisje, gezinnetje, je weet wel.’

‘Nou ja, met je carrière is niks mis, toch?’

‘Tja, je moet ergens je geld mee verdienen, dus daar ontkom je niet aan. Maar echt belangrijk vind ik mijn werk niet. Ik doe natuurlijk braaf wat de bank van me verwacht. Niets minder, maar ook niets meer.’

‘Maar...?’

‘Ik haal jaarlijks miljoenen aan witwasgeld boven water, hoor. De financiële wereld is zo rot als een mispel, dat heb ik wel ontdekt. En in de wet staat nu eenmaal...’

‘Ik begrijp het, geloof ik,’ viel Jacques haar in de rede. ‘Je leeft dus niet echt voor je werk.’

‘Klopt.’

‘En je relatie? Daar hadden we het over.’

‘O, ja. Natuurlijk heb ik wel eens iets met een man. Of met een vrouw. Of beide.’

Sandra moest hard lachen vanwege haar eigen openhartigheid. Vanuit zijn ooghoeken merkte Jacques op dat Naomi een afkeurend gebaar maakte. Een paar anderen schreven op hun aantekeningenblok.

‘Maar een vaste partner, nee, die wil ik niet, want daar moet je altijd rekening mee houden. Voor mij geen bezadigd huwelijk of zo. Dat beperkt je alleen maar in je mogelijkheden. Je moet uit het leven halen wat erin zit, zeg ik altijd. Je leeft maar kort en daar moet je zoveel mogelijk genot uit halen. En aan kinderen moet ik al helemaal niet denken.’

Jacques moest even nadenken over zijn volgende vraag.

‘Kun je er ook gelukkig van worden als je anderen gelukkig maakt?’

‘Wat is dat nou voor een vraag!’

‘Precies zoals ik het vraag: Maak je graag andere mensen gelukkig?’

Ze dacht na.

‘Oké. Of ik anderen gelukkig wil maken? Ik denk het eigenlijk niet. Tenminste, daar ben ik niet op uit. O, ik heb soms wel meelij met mensen die zielig zijn. Maar ik kan ook bij anderen de zon in het water zien schijnen, hoor, als ze meer hebben dan ik.’ Ze keek nadrukkelijk naar Lennon. ‘Ik ben niet jaloers aangelegd. Maar eerlijk gezegd zal het me m’n reet roesten wat anderen doen. Iedereen moet maar voor zijn eigen geluk zorgen.’

‘Maar ben je dan niet maatschappelijk betrokken?’

Ze dacht even na en ging er toen voor zitten.

‘Maatschappelijk betrokken? Ik vind mijn werk, criminele multimiljonairs een poot uittrekken, maatschappelijk heel nuttig. In die zin lever ik mijn bijdrage wel. Ik vind dat iedereen zijn kansen moet kunnen krijgen en moet kunnen zijn wat hij of zij of het – of wat dan ook – wil. Maar dan moeten ze mij niet opzadelen met een soort verantwoordelijkheid voor de samenleving, want die voel ik niet. Aan politiek en zo moet ik niet denken, dat bemoeien met wat iedereen zo nodig moet of mag...’

Jacques boog voorover.

‘Dus gelukkig zijn is voor jou vooral plezier maken, dingen beleven, grenzen opzoeken?’

‘Ja. Ik ben dol op dance, vooral hardcore en techno. Zo’n twee keer per maand ga ik naar een dance-event. Dan ben je met honderden anderen in een bomvolle zaal met een DJ en keiharde muziek, XTC of alcohol. Je kan jezelf dan helemaal laten gaan en je dagelijkse beslommeringen vergeten. Op zulke momenten voel ik me volmaakt gelukkig. Dus als je vraagt wat mij gelukkig maakt...’

‘Ik snap het. En de volgende ochtend, na zo’n dancenacht, ben je dan nog gelukkig?’

‘Na zo’n nacht is het altijd weer even wennen. Afkicken. Daarom zorg ik er altijd voor dat ik de dag erna niet hoeft te werken.’

‘Gewoon uit nieuwgierigheid: weten ze op de bank dat je dancefestivals bezoekt?’

Sandra lachte.

‘Ik ben iemand met verschillende gezichten,’ zei ze enigmatisch.

Vanity stond op en hief haar hand.

‘Dank jullie wel. Tot zover, dit lijkt me voldoende. Er is veel gepasseerd.’

‘Ik was anders nog niet klaar,’ zei Jacques teleurgesteld.

‘Voor het doel van deze sessie is het meer dan genoeg. Sandra en Jacques, dank voor dit interview.’

Ze wendde zich tot Sandra. ‘Wat vond je van het interview?’

Sandra trok bevallig haar topje omhoog. ‘Nou..., dat is te zeggen, tot nu toe had ik eerlijk gezegd nooit zo duidelijk uitgesproken wat ik vind. Maar ik geloof dat ik daarnet mijn ziel aardig heb blootgelegd.’

‘Dus je meende echt wat je zei?’ riep Kenneth uit. ‘Dat je niet maatschappelijk betrokken wil zijn?’

‘Dat heb ik niet gezegd. Ik doe wel degelijk dingen voor de maatschappij, maar je ziet mij niet in de politiek of zo.’

‘Je leeft dus louter voor je eigen plezier?’ vroeg Vanity.

‘Zo zou je het kunnen zeggen.’

Lennon merkte op: ‘Jullie vormen een mooi koppel, Sandra. Zoals jullie daar tegenover elkaar zitten, een levensgenieter als jij en een onkreukbare ambtenaar als Jacques.’

Jacques trok zijn wenkbrauwen op.

‘Onkreukbaar? Hm...’

‘Nou,’ zei Naomi, ‘sorry Sandra, maar ik blijf jouw houding toch een ultiem soort egoïsme vinden.

Alles draait om je eigen plezier en de rest van de wereld kan barsten. En dan spotten met je leven...’ Ze leek zowaar een beetje kwaad te worden.

Sandra keek haar meewarig aan. ‘Wees toch niet zo oordelend, Naomi. Jij hebt jouw manier van leven en ik de mijne. Daar is toch niks mis mee? Leven en laten leven.’

Naomi schudde mistroostig haar hoofd, maar deed er verder het zwijgen toe.

Nu stond Daniël op.

‘We dringen dieper in ons onderwerp door,’ begon hij. ‘Sandra heeft ons een opvatting van gelukkig zijn laten zien die misschien niet iedereen zal delen. Zoals trouwens ook met de vorige opvattingen het geval is. En het bewijst maar weer eens hoe verschillend je tegen geluk kunt aankijken. Je zou Sandra’s manier van gelukkig zijn “hedonisme” kunnen noemen. Het hedonisme is een filosofische stroming die teruggaat op de ouden Grieken en met name op een zekere Epicurus, ongeveer driehonderd voor Christus. Het hedonisme houdt in feite in dat je in je leven zoveel mogelijk plezier en zo weinig mogelijk ziekte en ellende nastreeft. Dan word je gelukkig. In de klassieke oudheid zagen sommigen deze filosofische stroming als iets minderwaardigs, als een vrijbrief voor bandeloosheid en decadentie. Maar dat was niet de intentie van Epicurus. Hij pleitte voor een ingetogen hedonisme. Want te veel plezier is ook weer niet goed. Van te veel eten, zo redeneerde hij, word je dik en ongezond, van te veel drinken krijg je een kater. Van seks krijg je zwangerschappen en Soa’s en van politiek bedrijven krijg je alleen maar problemen en die kun je missen als kiespijn. En zo voort.’

Hij wendde zich tot Kenneth.

‘De gematigde hedonisten komen dus niet in jouw spreekkamer. Die kennen hun grenzen en hebben zichzelf in de hand.’

En hij vervolgde: ‘Maar tegenwoordig, in de 21e eeuw, is er een type mensen die ‘postmoderne hedonisten’ worden genoemd. Ze zijn inderdaad uitsluitend op plezier uit. Ze denken volkomen vanuit zichzelf en hebben weinig interesse in de samenleving om hen heen. Inderdaad Naomi, een vorm van egoïsme dus eigenlijk. Daar worden déze mensen weer gelukkig van. Of liever: zo ervaren ze dat,’ voegde hij eraan toe. ‘Geluk is sowieso iets dat je ervaart.’

‘Nou, nou,’ viel Sandra hem in de rede, ‘nou maak je mij wel erg negatief. Ik draag best mijn steentje bij, hoor.’

‘Mag ik wat zeggen?’ vroeg Naomi.

‘Natuurlijk.’

‘Dan ben ik blij dat driehonderd jaar na die Epicurus Jezus is gekomen.’

Daniël glimlachte.

‘Inderdaad,’ bevestigde hij, ‘hield Jezus van Nazareth er heel andere ideeën op na. Toch is het hedonisme nooit helemaal verdwenen. Sterker nog, in deze eenentwintigste eeuw is het meer aanwezig dan ooit. Zonder het te beseffen zijn we in de Westerse wereld misschien allemaal wel hedonisten geworden, verslaafd als we zijn geraakt aan de onmiddellijke bevrediging van elke behoefte die we voelen. Of denken te voelen. Met de huidige stand van de techniek is immers vrijwel elke wens te vervullen en elk probleem op te lossen. Met alle apparaten en hulpmiddelen die er zijn hoeven we weinig zware arbeid meer te doen. De gezondheidszorg is zo goed dat mensen tegenover dokters zelfs agressief worden als ze niet onmiddellijk een afdoende behandeling van hun kwaal krijgen. Er groeit momenteel een generatie op van mensen die gewend zijn alles te krijgen wat ze willen en die dat voor hun eigen plezier aanwenden, zonder zich iets aan anderen gelegen te laten liggen.’

‘Is dat niet wat erg generaliserend?’ vroeg Kenneth.

‘Misschien. Maar in ieder geval is het een leefwijze waarvan veel mensen gelukkig denken te worden. Of inderdaad: gelukkig worden. Hedonisme is, kortom, de derde les die we in deze workshop voorgeschoteld krijgen. En wie ben ik om het te veroordelen? Ook dit is een legitieme manier van gelukkig zijn.’

Zaterdagavond

8

‘Ik zal terug wel rijden,’ zei Jacques tegen Lennon. ‘Want ik drink geen alcohol. Bovendien ben ik elektrisch rijden gewend.’

‘Jij bent de BOB,’ grinnikte Naomi.

Met hun vieren stonden ze bij Lennons staalblauwe Jaguar.

‘Mij best,’ antwoordde hij onverschillig, alsof het hem niet kon schelen dat een ander in zijn dure auto zou rijden.

‘Mooi,’ riep Sandra. ‘Dan kan ik los gaan.’

‘Los gaan in Laren?’

‘Volgens Vanity is Laren het epicentrum van de Achterhoek.’

‘Nou, ik ben benieuwd.’ Lennon trok een bedenkelijk gezicht.

‘Het terras van restaurant Witkamp is volgens haar wereldberoemd. Maar als het tegenvalt, dan zijn we zo weer weg!’

Lennon deed de auto van het slot. ‘Instappen maar.’

Tijdens het diner, een uur eerder, was er niet veel meer gesproken over de afgelopen middag. In plaats daarvan hadden ze overlegd hoe ze de vrije zaterdagavond zouden doorbrengen.

‘Met elkaar?’ vroeg Naomi.

‘Lijkt me wel,’ zei Jacques.

‘Als jullie het niet erg vinden blijf ik liever op mijn kamer,’ zei Kenneth. ‘Ik vond de dag vrij spannend.’

Sandra stelde voor om naar Arnhem te gaan, naar de Korenmarkt.

‘Da’s hier toch vlakbij?’

‘Welnee, reageerde Vanity, dat is bijna een uur rijden. Jullie westerlingen denken dat in het oosten, aan de andere kant van Hoevelaken, alles vlak bij elkaar ligt. Bovendien is de Korenmarkt niet meer wat het is geweest, hoor. Een verlopen zooitje.’

‘Laten we dan naar Lochem gaan,’ opperde Lennon.

‘Dan is Laren aardiger,’ zei Vanity. ‘Daar heb je in het centrum een paar leuke terrassen waar op zo’n mooie avond waarschijnlijk nog veel toeristen zijn.’

‘Ga jij dan ook mee?’

Vanity lachte haar geheimzinnig glimlach.

‘Nee, doen jullie dat maar samen.’

Vanwege de onbekende omgeving navigeerde Lennon de grote auto wat onzeker over de smalle asfaltwegen in het buitengebied en moest hij uiteindelijk stapvoets achter een gigantische tractor blijven hangen waar hij met geen mogelijkheid langs kon. Hij en Sandra zaten voorin, Naomi en Jacques op de achterbank.

‘Zoiets kan ook alleen maar hier,’ mopperde Sandra op de tractor.

‘Ik kan niet inhalen,’ zei Lennon. ‘Die krenge zijn zo breed.’

‘En zo hoog. Moet je zien, die boer zit minstens twee meter boven de weg.’

‘Nou ja, op de A10 in jouw mooie Amsterdam rijd je ook dagelijks in de file.’

Sandra grinnikte.

Dankzij de routeplanner reed Lennon zonder probleem naar Laren, waar het inderdaad nog druk was.

De augustuszon zorgde voor een warme avond, ideaal voor een drankje op een terras. In het centrum van het dorp, bij de centrale kruising van wegen, vonden ze inderdaad het restaurant van Witkamp met een groot terras ervoor. Er stonden rijen fietsen van mensen die er na hun dagtappe zaten te eten. Om de hoek vond Lennon een plekje op de parkeerplaats. Ze hadden geluk, er stapte net een gezelschap op toen ze kwamen aanlopen.

‘Die tafel is voor ons,’ riep Lennon tevreden. Ze lieten zich zakken in comfortabele terrasstoelen.

Jacques ging naast Naomi zitten, Sandra en Lennon tegenover hen aan de andere kant van het tafeltje.

Rondom hen was er op het volle terras volop rumoer van de gasten, zomers uitgedost en bruin verbrand.

‘Bier! mompelde Lennon, ‘mijn koninkrijk voor een glas bier.’

‘Het eerste rondje is voor mij, jongens,’ zei Jacques.

Het was erg druk, het duurde even voordat er een serveerster langskwam. Jacques nam 0,0% bier, Sandra witte wijn en Naomi een wodka met cola. Jacques fronste zijn wenkbrauwen bij haar bestelling, niet zozeer vanwege de vermoedelijke prijs van het drankje, die hem niets kon schelen, maar omdat hij dit helemaal niet bij Naomi vond passen. Hij bedacht dat hij haar dus niet echt kende en nam zich ter plekke voor daar verandering in te brengen. Hij keek opzij. Naomi droeg een zwart T-shirt met korte mouwen en een witte driekwartbroek. Ze had het haar nu in een paardenstaart gebonden, wat al iets vlotter stond dan een knotje op haar achterhoofd. De donkere randen van haar bril gaven haar een streng uiterlijk. Tersluiks keek hij ook naar Sandra in haar weinig verhullend topje en een kort rokje, en hij realiseerde zich dat hij desondanks Naomi aantrekkelijker vond dan haar. Vrouwen... Sinds het overlijden van Chantal, vijf jaar geleden, had hij zich weinig of geen aandacht voor vrouwen gegund. Hij had zich gestort in een leven van werken en nog eens werken, waarin weinig ruimte was voor privébezigheden. Het was een vlucht, natuurlijk, maar wel een waar hij zich goed bij voelde. En ook aan seks had hij niet veel gedacht, afgezien van een enkele pornofilm in al die jaren. Maar nu, eigenlijk al sinds zijn eerste ontmoeting met Naomi, afgelopen vrijdag, en sinds zij hem in het interview het geheim van zijn overleden vrouw had ontfutseld, kwamen er gevoelens bovendien die hij steeds op een afstand had weten te houden.

De drankjes werden gebracht. Ze proostten op een goede afloop van de workshop.

‘Het is wel anders dan ik had gedacht,’ zei Lennon. ‘Nou ja, ik wist ook niet wat me te wachten stond. Maar dat mensen zo verschillend kunnen zijn.’

Niemand reageerde.

‘Kunnen we niet over iets anders praten dan over de workshop?’ vroeg Sandra zuchtend. Lennon haalde zijn schouders op.

‘Prima,’ vond Naomi. ‘Voor mij is de cursus zelf al inspannend genoeg. Daar hoef ik ook niet nog eens in mijn vrijetijd mee bezig te zijn.’

Lennon keek met een lach in het rond. ‘Het is hier goddelijk, moet ik zeggen. Nooit geweten dat je in de Achterhoek zo relaxed kon zitten. Ik kom helemaal tot rust.’ Vervolgens dronk hij in één teug zijn glas bier leeg. ‘Sandra,’ zei hij, ‘zullen we een stuk in onze kraag drinken? Jacques is de BOB, dus...’ ‘Volgende ronde dan maar,’ riep Sandra en wenkte een serveerster.

Lennon legde zijn hand op de arm van zijn buurvrouw. ‘Wie weet wat deze zaterdagavond nog in petto heeft,’ merkte hij dubbelzinnig op. Sandra boog zich naar hem toe en zoende hem spontaan op zijn mond.

‘Nou, de toon is gezet,’ merkte Naomi op. Ze nam een slok van haar mixdrankje. De anderen volgden haar. Zo zaten ze een tijdje zwijgend tegenover elkaar. De omstandigheden waren ideaal voor een uitgelaten stemming, maar die wilde niet echt ontstaan. Misschien was het de avondzon die hen wat melancholiek maakte. Het gesprek wilde niet erg op gang komen. Sandra begon te vertellen over een collega van haar op de bank die van seksueel grensoverschrijdend gedrag werd beschuldigd. ‘En ik was zelf een van zijn slachtoffers, hij kon ook bij mij zijn handjes niet thuis houden.’

Jacques keek naar haar en dacht: verbaast me niets. Maar dat durfde hij niet te zeggen. In plaats daarvan merkte hij op dat dit niet alleen op banken gebeurt. Zijn eigen Minister van Onderwijs was er ook zo een. Bij hem ging het dan wel niet om seksueel gedrag, maar omdat hij op het ministerie als een razende tekeer ging tegen zijn ambtenaren. ‘Ik heb hem regelmatig gewaarschuwd: “Dennis, je moet een beetje dimmen.” Maar op zijn bevlogenheid zat geen rem.’

‘Sprak je hem met zijn voornaam aan? Dat zou bij ons op de bank nooit gebeuren.’

‘Ik was zijn vertrouweling, weet je. Hij noemde mij ook Jacques. Maar ja, hij moest toch aftreden.’

Er viel weer een lange stilte. Lennon stak zijn vinger op, alsof hem een idee te binnen schoot. Maar in plaats van een nieuw rondje te bestellen, wat iedereen dacht, zei hij: ‘Ik moet even de benen strekken. Sandra, heb je soms zin om een eindje door dit mooie dorp te lopen?’ Hij wendde zich tot Naomi en Jacques. ‘Als jullie dat tenminste niet erg vinden.’

‘Je moet doen wat je niet laten kunt,’ lachte Naomi, die al lang in de gaten had dat er tussen die twee iets broedde.

‘Oké,’ zei Sandra, ‘ik ga met je mee.’

‘Geen probleem, hoor,’ zei Jacques. ‘Wij amuseren ons hier wel.’

Toen ze opstapten fluisterde Naomi: 'Wandelen! Ze willen ons gewoon kwijt. Waarschijnlijk zitten ze zo meteen in een andere kroeg. Als die hier tenminste is.'

Jacques lachte. 'Veel plezier met elkaar,' riep hij hen na, wat gemakkelijk als onbeschoft uitgelegd zou kunnen worden. Naomi proestte het uit. 'Met elkaar, inderdaad.'

Eenmaal met hun tweeën keken Naomi en Jacques elkaar aan.

'Zijn wij eigenlijk wel een haar beter dan zij?' vroeg Jacques, maar hij wachtte haar reactie niet af.

'Weet je, Naomi, jij bent voor mij een soort gesloten boek. Je intrigeert me. Tijdens ons interview zag ik opeens een heel andere vrouw dan het kuise, gelovige meisje – sorry, hoor – zoals je je in de groep manifesteerde.'

Naomi draaide haar terrasstoel naar Jacques toe, legde haar hand op zijn knie en glimlachte een oprechte glimlach.

'Er zitten meer kanten aan een mens,' zei ze raadselachtig.

Jacques dacht: Dit is mijn kans, ik moet nu doorpakken.

'Ik wil graag alle kanten van jou leren kennen, Naomi.' Maar toen hij zich realiseerde wat hij zei.

'Sorry, hoor.'

Naomi zei niets, maar keek hem vragend aan.

'Ik ken je nu anderhalve dag,' vervolgde hij. 'En sinds we elkaar gisteren voor het eerst zagen is er iets in mij losgeraakt. Jij haalt in mij iets naar boven dat ik dacht te zijn kwijtgeraakt. Sinds de dood van mijn vrouw heb ik dit gevoel niet meer ervaren.'

Ze maakten tegelijkertijd een beweging die mogelijk op een kus zou zijn uitgedraaid, toen een schelle stem het moment verbrak.

'Kan ik nog wat voor jullie inschenken?'

Jacques schrok op.

'Hè? O, ja, doe nog maar een nul komma nul. En jij?' Hij streelde met zijn hand haar blote arm, alsof ze elkaar al jaren kenden.

'Doe mij maar een droge witte wijn.'

'Komt eraan.'

Een paar seconden zaten ze tegenover elkaar. Toen strekte Naomi haar arm uit en streelde zijn wang.

'Je bent een goeierd, Jacques,' fluisterde ze. 'Een goede man, zo ken ik er niet veel.'

Jacques wist niet precies wat ze hiermee wilde zeggen. Hij voelde een "maar" aankomen. Was dit de inleiding tot een afwijzing? Zat hij zich met zijn rechtstreekse bekentenis belachelijk te maken? Hij voelde zich onzeker worden. Grensoverschrijdend gedrag, dacht hij, zo zou zij het kunnen opvatten. Hij wilde opnieuw sorry zeggen. Maar Naomi's blik bleef zacht.

'Je kent mij niet, Jacques. Ik vind het heel lief wat je zegt, maar...'

Inderdaad, een "maar".

'...maar ik heb ook andere kanten, zoals ik al zei.'

'Heb je soms een partner?'

'Nee, ik ben single, net als jij. Maar ik weet niet hoe je zou reageren als ik je over mijn andere kant vertelde.'

Ze greep met haar handen achter haar hoofd en maakte de speld los waarmee haar paardenstaart vast zat en schudde haar hoofd. Lange, dikke lokken honingkleurig haar vielen langs haar gezicht op haar schouders. Daarna zette ze haar donkere bril af.

'Zo heb je mij nog niet gezien. Maar ook dit ben ik.'

Jacques was met stomheid geslagen. Het was een complete metamorfose. Nu zat er een jonge vrouw tegenover hem van een ingetogen schoonheid. Haar brede gezicht was regelmatig gevormd. Ze had grijsblauwe ogen, dat zag hij nu pas. En hij realiseerde zich dat wat hij vanaf hun eerste ontmoeting in haar had gezien, een mooie vrouw achter het saaie, kuise refo-uiteerlijk, bleek te kloppen. Misschien hadden de andere deelnemers van de cursus dit niet gezien, maar nu wist hij dat het echt zo was.

'Je bent mooi, Naomi,' stamelde hij. Ze lachte.

'Je mag me kussen, Jacques,' zei ze, 'als de bediening tenminste niet weer tussenbeide komt.'

Opnieuw bogen ze zich naar elkaar toe, nu voor een delicate kus.

Meteen erna werden hun drankjes op tafel gezet.

'Zijn die anderen hem gesmeerd?' vroeg de serveerster een tikje ongerust, wijzend naar de lege stoelen tegenover hen.

'Oh,' zei Jacques, die komen wel weer terug. En wees maar niet bang, ik zal de drankjes betalen.'

‘Weet je waarom ik naar deze gelukswerkshop ben gegaan?’ vroeg Naomi toen ze weer samen waren
‘Vertel.’

‘Natuurlijk om na te denken over hoe ik gelukkig kan zijn, maar ook om erachter te komen wie ik eigenlijk ben. En vooral: wie ik wil zijn.’

Naomi stak haar hand uit die hij met twee handen vasthield.

‘Ik heb niet gejoek in de cursus. Ik ben inderdaad schooljuf. Op een reformatorische basisschool, de Rehoboth basisschool. Met een Master orthopedagogiek ben ik daar zwaar overgekwalificeerd.’

‘Toe maar, een academische graad.’

‘Inderdaad.’

‘Welke groep heb je?’

‘Groep vijf en zes, kinderen van rond de tien. Dat zijn kinderen, die door hun ouders ontzettend gelovig worden opgevoed, die gaan mij aan het hart. Ze komen uit alle windstreken naar die school toe, want zoveel reformatorische scholen zijn er niet. En ze zijn opgesloten in hun eigen afgeschermd refowereldje. Hun hele sociale leven speelt zich af binnen de refogemeenschap. Op die manier worden ze groot met ideeën die niet stroken met de werkelijke wereld, en daar beginnen ze op die leeftijd achter te komen.’ Ze maakte een gebaar met haar handen. ‘Dan vallen ze in een diep gat. Dat gebeurt trouwens op steeds jongere leeftijd. Misschien wil ik volgend jaar wel een groep vier en vijf.’

‘Je bedoelt dat ze met de wereld kennismaken via mobieltjes en het internet?’

‘Ja, zeker. Die krijgen ze natuurlijk niet van hun ouders, maar lenen die van vriendjes en vriendinnetjes die wel zo’n ding wel hebben – buiten de school natuurlijk. Ik praat daar met hen over en probeer ze voor te bereiden op de echte wereld. Dat werk op school doe ik drie dagen in de week, op maandag, dinsdag en woensdag.’

‘En de rest van de week?’

‘Werk ik als influenzzer. Nou ja, behalve op zondag, natuurlijk.’

‘Wát? Als influenzzer?’

‘Inderdaad.’

‘Op TikTok en zo?’

‘Ja, ook. En op Youtube, Instagram, Facebook, Twitch en Snapchat...’

‘Jeetje.’ Jacques schudde met zijn hoofd, alsof hij de informatie in zijn hersens een plaats moest geven.

‘En wat geef je dan voor informatie? Filmpjes van jezelf? Verkoop je dingen? Ik hoop toch dat je geen desinformatie de wereld in stuurt.’

‘Nee, hoor. Ik maak reclame voor Jezus en wat Hij voor mij betekent.’

‘Aaaah...’

‘Ja, dat kan dus ook. Zelf geloof ik dat Jezus veel te melden heeft, goede en opbouwende dingen. Veel jongelui hebben daar behoefte aan. Je weet niet hoe erg jongeren zitten te springen om houvast en zekerheid. Die probeer ik hun een beetje te geven in hun leven. Jongeren hebben het niet makkelijk in deze tijd.’

‘Ik sta perplex, Naomi. Dat is dus jouw andere kant.’

‘Nou, één van mijn andere kanten.’

Jacques keek haar lachend aan. Aan de overkant van het kruispunt zag hij Sandra en Lennon lopen, die elkaar stevig omstrengeld vasthielden en nu en dan een kus uitwisselden.

‘Vertel! Wat doe je dan nog meer?’

Naomi aarzelde even.

‘Kan ik je vertrouwen, Jacques.’

‘Natuurlijk.’

‘Dan zal ik het je vertellen. Op vrijdag en zaterdag werk ik als croupier in een casino in Leiden. Omdat het goed verdient.’

‘Jeetje, Naomi. Gokken met roulettes.’

‘Ook. Maar meestal doe ik kaartspellen. Poker en Blackjack, daar ben ik goed in.’

Jacques zette stomverbaasd zijn glas neer.

‘Kaarten, dat is in jullie kringen toch zondig? Jullie noemen het “Duivels Prentenboek”.’

Ze knikte.

‘Het is ook maar goed dat mijn ouders het niet weten.’

Zondag

9

Gevieren bestelden ze een paar porties bitterballen en dronken nog een paar glazen. Het liep tegen elven toen ze eindelijk terugreden. Als enige die geen alcohol had gedronken stuurde Jacques Lennons Jaguar naar boerderij Het Hesselink. Lennon en Sandra zaten halfdronken op de achterbank te flikflooiën. Naomi, naast hem, was nog tamelijk nuchter na haar mixdrank en twee glazen witte wijn. Op het terras van Witkamp hadden ze nog meer dan een half uur zitten praten. Naomi vertelde over haar leven en Jacques hing aan haar lippen. Hij wilde nog een drankje voor haar bestellen, maar Naomi weigerde. Ze kon goed tegen drank, vertrouwde ze hem toe. Maar dat wilde niet zeggen dat ze veel dronk. Tijdens haar casinoavonden was alcohol verboden op straffe van staande voet ontslag, want een dronken croupier maakt dure fouten. En in de rest van de week kwam er niet veel van uitgaan.

Voordat de anderen terugkwamen van hun wandeling had ze haar haar weer in een paardenstaart opgebonden en haar bril opgezet.

Aangekomen bij Het Hesselink sloot Jacques de auto af en gaf de sleutel aan Lennon. Die nam hem achteloos in ontvangst. Hij had meer belangstelling voor Sandra, die zich giechelend door hem liet meevoeren.

‘Geen vraag waar dat eindigt,’ lachte Naomi. Toen keek ze Jacques met een vragende blik aan. ‘Zullen we nog een afzakkertje nemen?’

‘Goed idee. Bij mij?’

‘Oké.’

Naast elkaar liepen ze de trap op en waren er nog net getuigen van dat Lennon zijn nieuwe vriendin zijn kamer binnenliet. Een deur verder was Jacques kamer. Hand in hand liepen ze naar binnen. Even was het wat onwennig. Ze namen tegenover elkaar plaats in de twee fauteuils van de zithoek.

‘Wil je wat drinken?’

‘Mm, doe nog maar een witte wijn.’

Zelf nam Jacques een Perrier. Het koelkastje bleek ook zoutjes te bevatten. Hij dacht: een onverwacht vervolg op een gezellige avond. Wat zou Chantal hiervan gevonden hebben? Dit was de eerste keer sinds haar dood dat hij... Ja, wat eigenlijk? Hij keek naar de vrouw tegenover hem, die zijn gedachten onderbrak.

‘We hebben het steeds over mij gehad, Jacques,’ zei ze. ‘Vertel ook eens wat over jezelf.’

Hij zuchtte. ‘Er is niet zoveel te vertellen. Ik ben dus weduwnaar...’

‘Jakkas’ riep Naomi. ‘Wat een woord.’

‘Oké, vrijgezel, dan. En ik leid een beetje een kluizenaarsbestaan in een appartement in de Merenwijk in Leiden. Ik heb een drukke, verantwoordelijke baan, waarvoor ik drie dagen in Den Haag ben en twee dagen thuis werk. Regelmatig ga ik naar de Stadsschouwburg of de Stadsgehoorzaal, want ik hou erg van muziek en toneel. Maar voor de rest, uitgaan doe ik eigenlijk niet.’

Naomi knikte langzaam.

‘Dat hebben we dan met elkaar gemeen, weinig uitgaan bedoel ik.’ Ze aarzelde een moment. ‘Rouw je nog steeds om je vrouw?’

Jacques bloosde.

‘Nou, rouwen... Laat ik zeggen dat ik veel aan haar denk. Om precies te zijn een minuut geleden nog, toen ik de deur voor je opendeed.’

Naomi boog voorover en legde haar hand op zijn knie.

‘Zit ik jou en je overleden vrouw in de weg?’

‘Nee, nee, integendeel. Maar dit is voor het eerst weer na al die jaren dat er een vrouw in mijn leven is. Ik heb op een droogje gestaan, zal ik maar zeggen.’

Naomi zweeg even. Toen zei ze:

‘Ik ben blij dat je dat zegt, dat ik in je leven ben.’

Ze keken elkaar aan.

‘We lijken wel twee tieners tijdens hun eerste afspraakje.’ Jacques moest glimlachen.

‘Weet je, vanaf dat ik je zag voelde ik me tot jou aangetrokken. En tijdens dat interview... Je kwam rechtstreeks bij mij binnen. Alsof je me al jaren kende.’

‘Ha, zo voelt het bij mij ook. Ook ik ben single. Maar vooruit zeg, tieners, we zijn allebei volwassen, hoor. We kunnen doen wat we willen. Hoe oud ben jij eigenlijk?’

‘Ik ben vijfenveertig.’

‘Ik drieëndertig.’

‘Nou...’

‘Leeftijd doet niet ter zake.

‘Jacques voelde zich plotseling ontspannen, alsof Chantal hem zojuist vanuit het hiernamaals had verzekerd dat het goed was wat hij deed.

‘Een leeftijd om jaloers op te zijn,’ zei hij. ‘Kom bij me op schoot zitten, jong meisje.’

Naomi zette haar zware bril af, stond op en nestelde zich in Jacques armen. Een eerste schuchtere kus, gevolgd door een innige omhelzing. Toen bevrijdde ze haar haar weer uit de paardenstaart.

‘Zal ik je nog een geheimpje vertellen?’

‘Oké.’

‘Mijn bril is fake, er zit gewoon glas in. Ik draag hem alleen maar als masker.’

‘Nee!’

‘Ja.’

‘Maar wat wil je er dan mee maskeren?’

‘Ik probeer er niet zo zeer iets mee te maskeren, als wel een image uit te stralen. Streng, ongenaakbaar.’ Ze lachte. ‘En hij beschermt me uitstekend tegen opdringerige mannen, haha. Daarom zet ik hem nu af.’

‘Je verrast me voortdurend, Naomi.’

Ze zaten een tijdje zwijgend dicht tegen elkaar aan.

‘Mag ik vannacht bij je blijven?’ vroeg ze.

Jacques kustte haar.

‘Ik zou dat graag willen,’ begon hij, ‘maar...’.

‘Maar wat?’

‘Ik heb er niet op gerekend. Ik bedoel...’

‘Ik snap het. Als je liever geen seks wilt, oké, hoor. Maar dan ben ik vannacht in ieder geval niet alleen.’

Ze maakten zich los uit hun omhelzing en begonnen zich uit te kleden. Het brede tweepersoons bed lonkte. Vanuit de belendende kamer drongen vaag hedonistische geluiden tot hen door.

Om halfacht werd hij wakker van het irritante gepiep van de wekker op zijn mobiel. Hij pakte het apparaat van het nachtkastje, maar het duurde even voordat hij de juiste veeg over het scherm maakte om het ding tot zwijgen te brengen.

‘Ooof,’ klonk het kreunend naast hem. ‘Is het al ochtend?’

‘Wat een vraag. De zon schijnt en het is al warm. Over een halfuur ontbijt.’ Jacques was duidelijk een ochtendmens en onmiddellijk klaarwakker. Naomi trok demonstratief haar dekbed over haar hoofd.

‘Ben je altijd zo afschuwelijk snel? Geef me twee minuten.’ Ze kwam er weer onder vandaan en rekte zich uit. Haar borsten bewogen zachtjes mee met de beweging. Jacques zag het aan en voelde zich euforisch. Van alles wat hij van deze gelukswerkshop had verwacht was dit wel het allerlaatste.

Jacques keek naar Naomi terwijl ze overeind kwam. Hij voelde beweging in zijn onderbuik.

‘Je bent mooi.’

Ze lachte verlegen, stapte uit bed en trok een witte badjas van het huis aan. Op elke kamer hingen er twee.

‘Rare zondagochtend,’ zei ze. ‘Normaal gesproken ga ik op zondagochtend naar de kerk.’

‘Dit is toch ook een soort kerk? Daniël doet niet onder voor een dominee.’

‘Nee, dat is zo. Ik denk dat ik me even op mijn eigen kamer ga douchen en aankleden. Daar heb ik alles bij de hand. We zien elkaar bij het ontbijt.’ Ze kustte Jacques, pakte haar kleren onder de arm, gluurde door de deuropening of er niemand op de overloop was en liep snel twee deuren verder. Op dat moment kwam Sandra de kamer van Lennon uit, gekleed in eenzelfde witte ochtendjas. Ze moesten allebei lachen.

‘Goeiemorgen, Sandra.’

‘Goeiemorgen, Naomi. Goed geslapen?’

‘Prima, hoor,’ zei Naomi en glipte haar kamer binnen.

Het ontbijt deed opnieuw denken aan dat van een viersterrenhotel. Vanity zette juist een schaaltje vers gekookte eieren neer toen Jacques als eerste binnenkwam, al snel gevolgd door Naomi. Zij was weer vermomd als refo, wist Jacques nu. Een paar minuten later deden Sandra en Lennon geen enkele moeite om hun nieuwe relatie te verbergen en stapten hand in hand de ontbijtkamer binnen. Lennon zei dat hij hoofdpijn had, waarop Vanity hem zwijgend twee paracetamols en een glas water bezorgde. Jacques schonk koffie in voor zichzelf en Naomi en liep met een bord naar het zelfbedieningsbuffet.

‘Kenneth is laat,’ merkte hij op.

‘Heeft zich waarschijnlijk verslapen,’ zei Sandra.

‘Hij had geen zware avond, zoals wij,’ zei Lennon. ‘Geen kater.’

‘Ik heb ook geen kater hoor,’ riep Jacques vrolijk.

‘Ben je de leukste thuis?’

Vanity kwam binnen.

‘Kenneth is er nog niet.’ Ze keek op haar horloge. ‘We willen straks graag op tijd beginnen. Ik zal eens gaan kijken.’

Drie minuten later kwam ze met een angstige blik de ontbijtkamer weer binnen.

‘Kenneth..., ik krijg hem niet wakker.’

Jacques sprong overeind.

‘Ik ben BHV-er op het ministerie,’ zei hij, ‘bedrijfshulpverlener. Ik ga kijken.’

‘Zal ik een ambulance bellen?’

‘Doe maar. Ademt hij?’

‘Ik geloof het wel.’

Jacques rende de trap op en liep de gang door naar de achterste kamer waar Kenneth sliep. Lennon en Sandra kwamen achter hem aan. Wat ze in die kamer aantroffen was zodanig in strijd met hun verwachting dat ze een paar seconden stilstonden en hun adem inhielden. Twee sterkedrankflessen – als niet-drinker wist Jacques niet precies wat erin had gezeten – stonden leeg op de tafel, een glas ernaast, eveneens leeg. Het televisietoestel stond nog zacht aan op een of andere commerciële zender die Tell-Sell boodschappen uitzond. Kenneth lag half ontkleed ruggelings op het bed, zijn armen uitgespreid. Zijn hoofd was naar rechts gevallen en er lag wat braaksel op het dekbed. Jacques vreesde een ogenblik dat hij erin gestikt was, maar hij voelde een zwakke, maar regelmatige polsslag. Kenneth leefde nog. Jacques legde hem in een stabiele zijligging, zoals hij had geleerd en probeerde hem wakker te maken, wat echter ook hem niet lukte. Toen stond Naomi achter hem.

‘Een ambulance is onderweg.’ Ze kwam dicht tegen Jacques aan staan. ‘Leeft hij nog?’

‘Gelukkig wel, maar hij wil niet wakker worden. Ik snap er niets van,’ zei hij. ‘Als ik hier zo rondkijk, dan lijkt het wel alsof hij aan het comazuipen is geweest. En Kenneth drinkt geen alcohol, daar was hij gisteren heel stellig in.’ Hij boog zich over de onbeweeglijke figuur heen. ‘Het is een wonder dat hij niet in zijn eigen braaksel is gestikt.’

‘Dit is toch absurd?’ zei Naomi. ‘Gisteren beweerde hij dat mensen aan de drank kapot gaan, en nu doet hij het zelf.’

‘Misschien zijn de stoppen bij hem doorgeslagen,’ zei Jacques. ‘Ik zou het niet weten.’

Even later kwam Daniël Deweyze de kamer binnen in een lichtblauw trainingspak. Hij had er zijn ochtendritueel voor onderbroken. Hij aanschouwde het tafereel en haalde zijn schouders op.

‘Onbegrijpelijk,’ was het enige dat hij wist uit te brengen.

‘Inderdaad.’

‘Ik stel voor dat we de ochtendsessie uitstellen. Hij zou aan de beurt zijn voor een interview.’

Daniël draaide zich om en verliet de kamer.

‘Wat een kouwe kikker,’ mompelde Naomi.

Een seconde eerder was Vanity binnengekomen.

‘Dat lijkt maar zo,’ zei ze. ‘Daniël is heel betrokken. Hij werd gestoord in zijn meditatie ter voorbereiding van de ochtendsessie.’

De ambulance verscheen binnen het kwartier. Twee vrouwelijke verpleegkundigen kwamen binnenrennen en begonnen Kenneth geroutineerd te onderzoeken.

‘Heeft hij diabetes?’ vroeg de een.

‘Volgens mij niet,’ antwoordde Vanity. ‘Ik heb hem niet zien spuiten en hij volgt in elk geval geen dieet.’

‘Hij kan ook pillen hebben.’

‘Niets van gemerkt.’

De andere verpleegkundige hield haar neus bij Kenneths mond. ‘Duidelijk alcohol, daar hoef ik geen bloedmonster voor te nemen.’

‘Hij ademt rustig, regelmatige pols,’ verklaarde haar collega.

‘Kunnen jullie hem niet wakker maken?’ vroeg Jacques. ‘Met adrenaline, of zo?’

Ze moest lachen. ‘Nee, dat kan niet als iemand bewusteloos is. Hij zal uit zichzelf wakker moeten worden. Maar ik denk dat dat niet zo lang meer zal duren. Volgens mij begint hij al wat zwaarder te ademen. Ik hoop dat hij er geen blijvende schade aan overhoudt.’

De twee ambulancevrouwen keken elkaar aan.

‘Wij kunnen niet veel voor hem doen,’ zei de een.

‘Ik zie geen noodzaak om hem mee te nemen naar een ziekenhuis,’ vulde de ander aan. ‘Ook daar zou hij gewoon zijn roes moeten uitslapen. Hij zal zich wel een poosje beroerd voelen.’

‘Hij heeft geluk gehad dat hij nog leeft,’ merkte haar collega op. ‘Als ik zie hoeveel hij vermoedelijk gedronken heeft, dan schat ik in dat hij wel een paar dagen nodig zal hebben om over de alcoholvergiftiging heen te komen.’

Jacques vroeg zich in stilte af of Kenneth zelf ook zou vinden dat hij geluk heeft gehad als hij weer bij kennis kwam. Maar dat hield hij voor zich.

De ambulance verpleegkundigen begonnen hun spullen in te pakken.

‘Kan hij hier blijven?’ vroeg een van hen aan Vanity.

‘Natuurlijk kan hij hier blijven. We zien wel hoe het verder loopt met de workshop.’ Ze zette een kritische blik. ‘Jullie weten toch wel zeker dat hij, eh, weer bijkomt? Ik bedoel...’

Op dat moment bewoog Kenneth zijn linkerarm.

‘Ik denk dat dat al aan het gebeuren is.’

Ze schudden handen en vertrokken.

Het werd een bijzondere zondag. Zodra de ambulance boerderij Het Hesselink had verlaten, verscheen Daniël Deweyze weer, terwijl Kenneth langzaam bij kennis lag te komen uit zijn alcoholcoma.

Daniël was weer perfect gekleed, in een ander colbert dan de dagen ervoor en een licht tot aan de kraag dichtgeknoopt overhemd, inclusief een pochet. Hij leek meer ontspannen dan tijdens zijn korte bezoekje eerder die ochtend. Hij knikte de aanwezigen toe.

‘Ik voel me verantwoordelijk voor het welzijn van mijn cursisten,’ begon hij, terwijl hij nadrukkelijk naar Kenneth keek. ‘En niet alleen voor hun lichamelijke welzijn, maar vooral hoe ze er mentaal aan toe zijn. Het is denkbaar dat er een verband bestaat tussen de eerste twee dagen van onze workshop en wat hier vannacht is voorgevallen. Zodra de heer Blokland aanspreekbaar is, hoop ik daarover in een gesprek met hem duidelijkheid te krijgen.’

Na dit toespraakje keek hij de kring rond. Maar voordat iemand iets kon zeggen kwam er een gerucht vanaf het bed. Kenneth mompelde iets en probeerde overeind te komen.

Daniël draaide zich om en zei theatraal: ‘Welkom terug in de wereld.’ Maar zijn woorden waren aan Kenneth niet besteed. Die greep naar zijn hoofd en kreunde.

Daniël zag het aan en schudde zijn hoofd.

‘Dat wordt vandaag niet wat,’ stelde hij op zijn Achterhoeks vast. ‘Hij is absoluut niet in staat om mee te doen in de workshop. Maar wat mij betreft is het principe in een kleinschalige workshop als deze: samen uit, samen thuis. We kunnen de cursus niet zonder Kenneth voortzetten. Ik stel voor dat we de sessies van vandaag cancelen. Morgenochtend zullen we zien hoe hij eraan toe is. Later zullen we bespreken hoe we de gemiste tijd compenseren.’

‘Laten we het daar nu even over hebben,’ begon Jacques. ‘Als we deze zondag missen, dan hebben we dus een dag minder. Maandag zou de laatste dag zijn, ik stel voor om de dinsdag er ook nog bij te nemen. Kan dat wat jou betreft, Daniël? En kunnen jullie dan ook?’ vroeg hij aan de anderen.

Daniël keek zuinig. Een ogenblik kwam de ondernemer in hem naar boven.

‘Dat kan op zich wel, maar het betekent wel wat extra kosten.’

‘Een dag extra?’ zei Lennon. ‘Dan moet ik een paar telefoontjes plegen. Geld speelt wat mij betreft geen rol.’

Sandra zei: ‘Ik zou dinsdag toch al thuis werken. Wat mij betreft oké.’

‘Geen probleem,’ zei Naomi die midden in de schoolvakantie zat.

‘De minister zal me niet missen, denk ik,’ grapte Jacques.

Ze keken naar Kenneth.

‘Hopelijk is hij morgen weer in staat om mee te doen,’ vatte Daniël hun gevoelens samen. ‘Oké, we gaan maandag verder.’

Na enige discussie werd besloten dat het geen zin had om voor één dag naar huis te gaan, en dat ze dus maar beter de zondag aangenaam konden doorbrengen. Vanity wilde de westerlingen graag haar Achterhoek laten zien. Dus reden ze later die dag met twee auto’s via romantische binnenweggetjes naar het Diepenheimse kasteeltje Warmelo waar zandsculpturen te bewonderen waren. De rit ontlokte Sandra de opmerking dat ze nooit had geweten dat de Achterhoek zo mooi was.

Maandagochtend

10

Maandagochtend om half tien zaten ze weer op hun vertrouwde plek in de zaal van de boerderij. Ook Kenneth was aanwezig en hij zei dat hij zich verbazingwekkend goed voelde. Hij had een mok sterke koffie in zijn hand en was gekleed in een keurig lichtgrijs pak met een zwart overhemd, alsof hij zijn best had gedaan om proper voor de dag te komen. Maar dat ‘verbazingwekkend goed’ leek toch enigszins overdreven, want zijn donkere huid zag grijs en het licht in zijn ogen van de afgelopen dagen was gedimd. Maar na het ontbijt stond hij erop weer aan de workshop mee te doen. Er werd wat gebabbeld. Niemand durfde te vragen naar Kenneths gedrag van zaterdagavond.

Daniël Deweyze maakte zijn gebruikelijke entree. Hij glimlachte de aanwezigen toe en ging zitten op de stoel naast Vanity.

‘Fijn dat iedereen er weer is. We hebben vandaag een druk programma. Maar eerst wil ik Kenneth de gelegenheid geven om iets te zeggen.’

Kenneth trok zijn boord recht en kneep zijn ogen dicht alsof hij in een felle lamp keek.

‘Momenteel heb ik geen behoefte om iets te zeggen,’ verklaarde hij. ‘Als het mijn beurt is om geïnterviewd te worden, dan krijg ik genoeg gelegenheid om dingen te zeggen. Misschien later op de dag.’

‘Zoals je wilt,’ zei Daniël. ‘Ik denk dat het inderdaad beter is als je nog even de tijd neemt om te acclimatiseren. Je hebt een veelbewogen weekeinde achter de rug.’ Hij knikte alsof hij zijn woorden wilde bevestigen.

‘Mag ik jou, Naomi, vragen om geïnterviewd te worden?’

‘Dat is goed.’

‘Vind je het ook goed dat Lennon je bevraagt?’

Naomi keek tersluiks naar Jacques.

‘Ja, hoor.’

‘Fijn. Net als vrijdag en zaterdag zijn we nog steeds op zoek naar waar mensen gelukkig van worden. We hebben daar al drie voorlopige antwoorden op gevonden. Op jullie stoel heb je vanmorgen een paar A4-tjes gevonden waarop ik heb samengevat wat we tot nu toe hebben ontdekt, namelijk de Stoïcijnen, de Hedonisten en de Materialisten. We hebben gezien dat deze benaderingen van het leven bepaalde mensen gelukkig maken. Maar ook dat ze bij anderen juist tot onbegrip en zelfs tot afschuw kunnen leiden. Later zullen we gaan bekijken in hoeverre jullie je écht thuis voelen bij jullie manier van leven. Maar vandaag maken we hopelijk kennis met hoe Naomi en Kenneth in het leven staan en wat hén gelukkig maakt. Lennon, ga je voorbereiden terwijl wij ons aan Vanity’s voortreffelijke koffie tegoed doen.’

‘Dat is niet nodig, hoor,’ zei Lennon op zijn eigen, zelfverzekerde manier. ‘Ik kan zo beginnen.’

‘Prima,’ reageerde Daniël.

Naomi zat kaarsrecht op haar stoel, verstoep achter haar zware bril en het opgebonden haar op haar hoofd.

Bij de start van het gesprek deed Lennon zijn best om Naomi zo neutraal mogelijk te benaderen, maar hij kon het toch niet laten om enig venijn in te bouwen. Na een paar inleidende vraagjes ging hij echt van start.

‘Afgelopen vrijdag,’ begon hij, ‘zei je dat je je ergerde aan mijn materialistische houding. Die verafschuw je, zei je. Kun je vertellen wat jou daarin zo tegenstaat?’

Naomi schudde een beetje moedeloos haar hoofd en zei: ‘Kijk, deze vraag bewijst nou precies hoe je bent, Lennon. Je vraagt schijnbaar iets over mij, maar het gaat in feite over jou. Waarom vraag je niet gewoon wat mij gelukkig maakt?’

Lennon schrok van haar reactie. Hij moest even nadenken.

‘Dat zou mijn volgende vraag zijn geweest,’ redde hij zich eruit.

‘Dan zal ik die beantwoorden. Gelukkig zijn is iets dat je letterlijk bént. Je kunt je diep gelukkig voelen als je zeker weet dat er een hogere macht is die jouw leven stuurt. Dat geeft je rust.’

‘Jij gelooft dus in een hogere macht?’

‘Ja, wij geloven – wij Christenen geloven – dat het echte geluk wordt bereikt door te geloven in God.’
‘Jouw God maakt je altijd gelukkig?’

‘Nou, die hogere macht doet dat niet altijd op een manier die jij zelf gekozen zou hebben. Soms vraag je je af wat Hij met je voor heeft. Maar wij geloven ook dat ons leven op aarde een voorbereiding is op een eeuwig leven, waar en hoe dat dan ook zal zijn. Het draait dus helemaal niet om dit huidige leven. Dat besef maakt dat je je onbezorgd en onbekommerd gelukkig kunt voelen. Ongeacht wat er in je leven gebeurt en wat je overkomt.’

‘Dus, als ik het goed begrijp kun je in jouw opvatting ook gelukkig zijn als het helemaal niet goed met je gaat, als je ziek wordt...’

‘Iedereen krijgt het leven dat God je toebedeelt. Je geluk zit niet in je dagelijkse gebeurtenissen, in wat je meemaakt, in het juk dat je te dragen krijgt of in de voorspoed die je op je weg vindt.’

Naomi keek Lennon strak aan.

‘Nee,’ zei ze, ‘het weten dat je door Hem vrede met jezelf kunt vinden. Dat is het échte geluk, vrede met jezelf. Dan hoeft je niet jaloers te zijn of aan jezelf te twijfelen als je andere mensen dingen ziet doen waar zij gelukkig van denken te worden. Als ze achter dingen aan jagen waar ze in zwelgen. Mensen zijn vatbaar voor allerlei vormen van schijn geluk. Zoals jouw bezit, Lennon, waarvan je beweert dat je er gelukkig van wordt.’

Ze pauzeerde even.

‘Zo, nu heb je ook je antwoord op wat je in eerste instantie wilde vragen, waarom ik jouw materialistische instelling verafschuw.’

‘Oké, oké, je hebt je punt gemaakt.’

‘De wereld,’ vervolgde Naomi, ‘is vol van dingen die je niet nodig hebt om echt gelukkig te worden.’

‘Maar die wel heel fijn zijn.’

‘Dat is maar de vraag. Dat gevoel is maar tijdelijk. De hebzucht brengt ontevredenheid. Zij dompelt mensen in financiële ellende. Ze kopen op afbetaling als ze het geld niet hebben en komen daardoor in de problemen. Denk eens even na wat er in de wereld aan de hand is. Er worden miljarden verdiend door wereldbedrijven als Meta, Google, Amazon, Facebook en Apple. De macht die ze over gewone mensen hebben is gigantisch. Ze verzamelen alles over je wat ze te weten kunnen komen om je maar te kunnen beïnvloeden en te kunnen verleiden om dingen te kopen. Kopen, kopen, kopen. Maar weet je wat de achilleshiel van die machthebbers is?’

‘Hun achilleshiel? Nou?’

‘Reclame.’

‘Reclame...’

‘Ja, reclame, en niets anders. Ze verdienen hun geld aan bedrijven die reclame moeten maken om hun overbodige troep te slijten. Die reclame wordt slim aangepakt, psychologisch inspelend op de eerbij en hebzucht van mensen. Ze laten de mensen geloven dat ze dingen niet kunnen missen, omdat anderen ze ook hebben en omdat de behoefte eraan hun is aangepraat. Omdat ze denken, nee, omdat hun is wijsgemaakt dat ze er gelukkig van worden.’

Naomi wond zich op. Ze stopte even om diep adem te halen

‘Stel je eens voor,’ zei ze, ‘stel je eens vóór, probeer je in te denken dat we mensen ongevoelig voor reclame zouden kunnen maken. Dat je mensen zou kunnen leren om reclame simpelweg te negeren. Dan zou het hele verdienmodel van die multinationals als een kaartenhuis instorten. Dan was al dat verzamelen van gegevens van mensen om adverteerders te bedienen weggegooid geld, omdat mensen niet meer te verleiden zijn. Het hele kapitalistische systeem is gefundeerd in de aangepate illusie van mensen dat ze van kopen gelukkig worden. Maar dat is inderdaad een illusie.’

Lennon hief zijn hand.

‘Nou geloof ik dat we een beetje afdwalen, Naomi.’

‘Nee, hoor, helemaal niet. Zoals ik zeg, door de reclame wordt mensen schijn geluk aangepraat, en ze zijn daar helaas gevoelig voor. En weet je waarom?’

‘Mmm?’

‘Omdat ze het geluk niet in zichzelf zoeken, maar in allerlei dingen buiten hen. Het hebben van dingen, het willen hebben wat andere mensen ook hebben. Méér willen hebben dan andere mensen. Ze willen kortetermijn-behoeften bevredigen en daar enkele ogenblikken schijnbaar geluk in vinden. Het is vergelijkbaar met drugs die even een roes van geluk geven, waaruit je al gauw weer ontwaakt, maar

waar je wel afhankelijk van wordt. En dan wil je, nee dan móet je er nog meer van hebben. Zo houdt het zichzelf in stand.'

'Hear, hear!!' riep Kenneth.

'Ssst.' Vanity.

'Goed,' zei Lennon. 'En heeft het Christendom daar een antwoord op?'

'Wij hebben gelukkig een handleiding die we Bijbel noemen. Die beschouwen we als het woord van God. Als je die goed leest, dan kom je vanzelf tot de conclusie dat een simpel leven je gelukkiger maakt. Niet dat je zo nodig altijd arm moet blijven of zo, maar dat je kunt leven zonder overbodige dingen. Niet gericht op de materiële wereld, maar op jezelf.'

'En dan word je dus gelukkig?' Lennons scepsis droop ervan af.

'Je moet je geluk zoeken in wie je bent, in wat je doet. Als je naar je vaste overtuiging dingen doet die zinnig zijn, dan levert dat een geluksgevoel op. Maar ook als je wat voor anderen kunt betekenen. Zinnige activiteiten waar je de voldoening uithaalt dat je er iets goeds mee hebt gedaan. Van zinvolle activiteiten word je gelukkig.'

'Doe jij die ook?'

Naomi moest nadenken. Jacques dacht wel te weten waarover ze nadacht: hoever kan ik gaan met het onthullen van mijn privéleven?

'Ik geef les op een reformatorische basisschool. Daar zitten allemaal kinderen op die streng orthodox zijn opgevoed. Ze staan in zekere zin buiten de samenleving, want in hun beperkte, gesloten kring komen ze vrijwel alleen maar in aanraking met geloofsgenoten. Ze groeien op zonder televisie en zonder een mobiele telefoon. Wat ik probeer is deze kinderen voor te bereiden op de harde en wrede wereld. Ik probeer aan hen de gevaren van goedkoop genot en hebzucht over te brengen en ze daartegen te wapenen. Want vroeg of laat maken ze er toch kennis mee. Aan dit werk ontleen ik veel geluksgevoel.'

Lennon dacht: nu heb ik je.

'Je zegt dus dat deze kinderen zo opgevoed worden dat ze niet in de wereld passen, toch?'

'ja.'

'Nou, kennelijk is het geloven en het Christelijk zijn dus toch niet zo goed, als ze door jou een soort van heropgevoed moeten worden.'

Naomi glimlachte.

'Dat ligt er maar aan van welke kant je het bekijkt. Ik beweer niet dat die kinderen slecht opgevoed worden, maar dat de wereld zo rot is als een mispel,' – ze keek Sandra aan – 'en dat deze kinderen daar als gelovige blanke zieltjes in terecht komen. Wie heeft in de wereld nog een besef van zonde, van dingen die je niet zou moeten doen? Wie bekommert zich nog écht om zijn naaste? Dat zijn niet zoveel mensen op deze wereld.'

'Nou, daar hoef je volgens mij niet Christelijk voor te zijn.'

'Dat is waar. Christenen hebben niet het alleenrecht op goddelijk geluk. Er zijn ook mensen van andere godsdiensten en ook ongelovigen die eenzelfde geluksgevoel kunnen bereiken. Of Boeddhisten die naar een vergelijkbaar doel streven.'

Lennon wist even niets meer te zeggen en keek in de richting van Daniël en Vanity.

'Ik denk dat jullie kunnen afsluiten,' zei Daniël.

'Nog een laatste opmerking, graag,' zei Naomi. 'Het menselijke geluk zit veel dieper dan dat je je prettig voelt of ergens blij mee bent. Het is een existentieel geluk dat je alleen maar kan ervaren als je de dagelijkse werkelijkheid kan overstijgen en puur jezelf kan zijn. Dat geluk ontleen Christenen aan de Goddelijke aanwezigheid.'

Na deze woorden bleef het een tijdje stil. Ze leken allemaal onder de indruk van Naomi's woorden.

Lennon liep terug naar zijn fauteuil en liet zich erin achterover zakken. Naomi nam haar plaats naast Jacques op de bank weer in. Jacques was in stilte trots op deze vrouw, die misschien wel zijn Naomi zou worden. Hij moest denken aan de eerste sessie op vrijdagmiddag, na de kennismaking. Ze hadden moeten inschatten wie van de anderen ze als gelukkiger of ongelukkiger beschouwden. Daarbij was Naomi door verschillende deelnemers, ook door hemzelf, als erg ongelukkig ingeschat. Maar nu: je kreeg opeens een heel ander beeld van deze vrouw die ze twee dagen geleden een beetje zielig hadden gevonden. Hij moest Daniël achteraf gelijk geven: zo'n inschatting van anderen zegt inderdaad meer over jezelf dan over die ander.

Daniël nam het woord.

‘Tja,’ begon hij, ‘wat moet ik hierover zeggen? Wat kan ik er nog aan toevoegen? Ik denk dat Naomi glashelder heeft uitgelegd wat haar geluksbeleving inhoudt. Als je een macht buiten je accepteert, van wie je gelooft dat hij je leven bestuurt, dan geeft jou dat rust en dat kan je een diep geluksgevoel brengen. Ik denk dat ik het zo mag samenvatten.’

Naomi knikte.

‘Tot je erachter komt dat zo’n macht helemaal niet bestaat,’ merkte Lennon droog op.

‘Nou, zeg...’ zei Sandra

‘Oh,’ zei Naomi, ‘Lennon heeft gelijk, hoor. Als je niet in God of een andere macht gelooft, dan sta je er alleen voor. Dat kan natuurlijk, maar ik vraag me af of je daar zo gelukkig van wordt. Dan ga je het zoeken in materiële dingen of in drank of drugs.’

‘Hear, hear,’ zei Kenneth opnieuw.

Daniël keek rond of hij de discussie kon afsluiten.

Hij zei: ‘Ik heb van dit interview ook geleerd dat je, naast het accepteren van een hogere macht, nog een tweede conclusie kan trekken. Die luidt dat je geluk op de een of andere manier ook te maken heeft met zingeving, het geven van betekenis en nut aan je leven. Ik krijg uit jouw woorden, Naomi, het gevoel dat volgens jou “je gelukkig voelen” vluchtiger is dan zingeving. Dat het een het ander oplevert.’

‘Dat klopt. Gelukkig word je pas als je dingen doet die je nuttig en belangrijk vindt.’

‘We kunnen nu,’ besloot Daniël, ‘concluderen dat we een vierde benadering van gelukkig zijn hebben gevonden. Daar hebben jullie zo je eigen meningen over, heb ik gehoord. Daaruit blijkt maar weer eens hoe verschillend je tegen “gelukkig zijn” kunt aankijken.’

Maandagmiddag

11

De royale en luxe lunch werd deze dag geserveerd op het terras onder een paar grote parasols. De zon scheen, het was nog steeds warm, maar iets minder dan de afgelopen dagen. Vanity en de vijf deelnemers aan de workshop genoten van de buitenlucht na de inspannende ochtend. Na het interview met Naomi hadden ze nog een tijdje nagepraat. De reacties waren wisselend. Het bleek dat geen van de deelnemers zichzelf als Christelijk bestempelde, maar van het pleidooi van Naomi waren ze wel onder de indruk. Sandra verklaarde zelfs dat ze, als ze heel eerlijk was, toch wel anders tegen Naomi en haar geloof was gaan aankijken. Maar Lennon was het niet met haar eens en bleef volhouden dat het hele geloven, de hele godsdienst wat hem betreft een grote illusie is. Jacques hield zich buiten deze discussie. En Kenneth zweeg ook. Zijn beurt zou nog komen.

Tijdens het eten ging het gesprek over afgelopen zaterdagavond in Laren en over het bezoek aan de zandsculpturen van gisteren. Vanity wilde weten wat ze van de Achterhoek vonden.

‘Ach,’ zei Lennon, ‘het is hier op zich best mooi. De natuur en zo. En Laren is inderdaad een aardig plaatsje. Maar er is hier natuurlijk helemaal niks te beleven.’

‘Nee, niet als je Amsterdam als norm neemt,’ reageerde Jacques.

‘Nou ja, qua activiteiten, winkels, kroegen, kunst en cultuur kan het hier inderdaad niet tippen aan Amsterdam.’

Vanity vroeg: ‘Ben je wel eens in een van de steden in de Achterhoek of Twente geweest? Deventer, Zutphen, Zwolle, Apeldoorn, Enschede? Je weet niet wat je mist.’

Lennon schudde zijn hoofd.

‘Nee dus. Moet je toch eens doen.’

Maar nu eens wat anders, viel Naomi in. ‘We omzeilen het onderwerp al de hele dag krampachtig, maar ik wil toch wel graag horen wat er met jou aan de hand was, Kenneth. We hebben je leren kennen als anti-alcoholman. Maar...’

Kenneth wuifde haar woorden weg. ‘Niet nu, niet hier, Naomi,’ zei hij. ‘Straks is het mijn beurt om geïnterviewd te worden. Ik beloof dat ik er dan op zal ingaan.’

Om twee uur begon de volgende sessie. Er sloop al een routine in de dagen. Zodra ze hun inmiddels vaste plek hadden ingenomen, verscheen Daniël Deweyze. Hij bracht A4-tjes mee met een samenvatting van de Christelijke kijk op gelukkig zijn.

‘We hebben vanmorgen weer een goede bijeenkomst gehad,’ begon hij. ‘Ik moet zeggen dat ik het niveau van deze workshop hoog vind liggen, en dat komt vooral door jullie opvattingen en jullie manier van elkaar ondervragen. Jullie zijn aan elkaar gewaagd. We hebben nu al vier “soorten” van geluk, als ik het zo mag zeggen, de revue zien passeren. Ze zijn alle vier terug te voeren op filosofische of zelfs theologische benaderingen. Het Stoïcisme, het Materialisme, het Hedonisme en het Christendom. Ik ben erg benieuwd naar wat ons vanmiddag te wachten staat. Ik hoop van harte dat we ook dan weer een vruchtbaar gesprek hebben. Zijn er vooraf vragen?’

Jacques stak zijn hand op.

‘Nou, ik vraag me langzamerhand af of jij zelf ook een opvatting hebt over wat gelukkig zijn is. Ik bedoel, jij vat onze ideeën steeds keurig samen en koppelt ze aan een filosofische stroming. Knap, hoor. Maar wat denk jij zélf? Wat maakt jóu gelukkig? Wij geven ons behoorlijk bloot, als ik het zo mag zeggen, terwijl jij...’

Sandra moest giechelen en wees op haar kleding: een rode haltertop en een kort rokje.

‘Zomers bloot,’ zei ze.

‘Nee, even serieus. Daniël, heb jij daarover een opvatting?’

‘Dat is een goede en terechte vraag, Jacques. Deze workshop vindt in eerste instantie plaats om de deelnemers, jullie dus, te laten nadenken over wat gelukkig zijn inhoudt. Ik probeer dat inderdaad wetenschappelijk te onderbouwen. Uiteraard heb ook ik een eigen opvatting, heb ik ook dingen die mij gelukkig maken. Mijn opvatting zal in de loop van de workshop duidelijker worden. Jullie hebben al begrepen dat ik niet geloof dat er één goede manier is om gelukkig te worden.’ Hij keek de kring rond.

‘Dat blijkt wel uit jullie verschillende ideeën over gelukkig zijn die de revue zijn gepasseerd. Het ligt

voor ieder mens anders. Toch valt er wel iets te zeggen over een soort, eh, een soort universele weg naar het geluk. Maar die is heel breed en kent vele rijstroken...', hij glimlachte, 'als ik me deze beeldspraak mag permitteren. Zoals ik zei, in de loop van deze workshop komen we er steeds dichterbij.'

'Oké, dank je.'

'Goed,' ging Daniël verder, 'we gaan nu naar het vijfde en laatste interview,'. Hij wendde zich tot Kenneth.

'Voel je je in staat om weer mee te doen?'

'Ik voel me prima,' antwoordde Kenneth. Zijn ogen waren nog wat dof, maar hij maakte een fitte indruk.

'Dan gaat Sandra jou het interview afnemen, oké?'

Beiden zeiden tegelijkertijd oké.

'Goed. Sandra, neem even de tijd om je voor te bereiden. Het is met het voeren van gesprekken net als in de burgerluchtvaart: de meeste ongelukken gebeuren tijdens de start en de landing. Dus zorg voor een goede opening waar Kenneth mee uit de voeten kan.' Sandra verdween met haar notitieblok naar boven en kwam even later terug, gekleed in een degelijk T-shirt. Ze zette zich tegenover Kenneth.

'Oké, Kenneth, daar gaan we dan. Ik zal beginnen met een open vraag. Ben je gelukkig?'

Kenneth schraapte zijn keel.

'Ik ben in Suriname geboren. Daar schijnt altijd de zon, daar is het warm en daar zijn de mensen warm. Suriname is een arm land, weet je. Dat moet je niet tegen een Surinamer zeggen, maar dat is zo. We hebben in de bodem weliswaar grote rijkdommen, maar daar gaan we niet goed mee om. Toch herinner ik me dat ik daar in Suriname gelukkig was. We leefden van de ene dag naar de andere en maakten ons weinig zorgen. We wisten wel dat er allerlei rottigheid was, maar daar maakten we ons niet zo druk over. Ja, toen was ik gelukkig.'

'En nu?'

Hij schudde zijn hoofd.

Sandra vroeg: 'Mag ik je herinneren aan vrijdagmiddag? Je zette je toen af tegen mijn ideeën over gelukkig zijn, plezier maken, genieten, mooie en leuke dingen doen en zo. Die vond je kortzichtig.'

'Ja, dat weet ik nog.'

'Wat zet jij daar tegenover?'

'Die dingen geven volgens mij geen geluksgevoel. Het zijn kortstondige bevredigingen, pleziermomenten. Korte termijn gevoelens. Wat mensen als jij doen, is voortdurend van het ene naar het andere pleziertje rennen. Zonder ophouden, en gedreven door een soort oerkracht. Steeds maar meer, steeds weer iets nieuws, steeds weer iets anders. Op die manier is geluk een aaneenschakeling van momenten van plezier. Maar gelukkig zijn als stabiele toestand, die bereik je nooit.'

Hier moest Sandra even over nadenken.

'Maar hoe bereik je dan volgens jou dat stabiele geluk?'

Kenneth glimlachte.

'Ik vrees dat dat niet bestaat.'

'Wat zeg je?'

'Gelukkig zijn bestaat niet.' Hij hief zijn handen in een hopeloos gebaar. 'De mensen in de wereld van nu jachten en jagen, willen van alles en hollen van het een naar het ander. Ze streven naar steeds andere dingen die ze wel of niet bereiken. De sport, de economie, reizen, materiële welvaart, alles moet steeds meer worden.'

Kenneth begon op gang te komen.

'Neem de absurditeit van een hardloper die een tiende van een seconde sneller is dan zijn concurrent. En dan roept een commentator dat die ander heeft gefaald. Een tiende van een seconde! Ander voorbeeld. Gebouwen moeten steeds hoger. Geen honderd meter, zoals de Domtoren, maar driehonderd en in Shanghai zelfs meer dan zeshonderd meter. Er moet zo nodig een heel nieuw 5G netwerk worden opgetuigd omdat je daarmee een paar seconden sneller kunt downloaden. Het zijn voorbeelden van wat ik bedoel. Zodra ze er bijna zijn, willen de mensen alweer naar iets anders. Nooit rust.'

Kenneth keek de kring rond. 'Zo is het ook met gelukkig zijn. Iedereen zoekt naar vermeend geluk dat ze echter nooit bereiken, omdat ze alweer naar iets ander zoeken. En als ze denken een moment van geluk te hebben bereikt, dan blijkt het ook nog tegen te vallen. Nee, ik geloof dat écht geluk niet

bestaat. En voordat je aan je laatste poging tot geluk toe kunt komen, is je leven opeens voorbij en ben je dood, zonder het echte geluk te hebben gevonden. En als je dood bent, dan maakt het helemaal niets meer uit of je in je leven gelukkig was.'

'Jezus, Kenneth, wat schets je een somber scenario.'

'Ik zit er dagelijks middenin. Mensen die geluk zoeken, maar het niet vinden. Zij proberen mee te komen in de snelle samenleving, maar kunnen het niet bijbenen. Ze gaan steeds gekkere dingen doen om het onbereikbare te bereiken. Drank en pillen om te vluchten uit de werkelijkheid van rennen en rennen. Ze proberen steeds zwaardere drugs tot ze er hopeloos aan verslaafd zijn geraakt en alles kwijtraken en op straat moeten leven. Of ze zoeken het in de criminaliteit. En dan heb ik het niet over beroepscriminelen die dat gewoon als hun werk beschouwen, nee het gaat over gewone mensen zoals jullie en ik. Ik krijg ze dagelijks in mijn spreekkamer. Verslaafden aan alcohol, gokken, cocaïne, heroïne en andere troep. Ex-gedetineerden die wilden re-integreren, maar die opnieuw steeds meer willen en opnieuw de fout ingaan.'

Hij pauzeerde even om op adem te komen.

'Nee, in deze wereld is het geluk niet bereikbaar. In mijn jeugd in Suriname, daar was ik gelukkig.'

Sandra boog naar hem voorover.

'Heeft dit ook iets met zaterdagavond te maken?' vroeg ze zachtjes.

Nu verstrakte Kenneth en in zijn linkeroog verscheen een traan.

'Het was een moment van zwakte,' fluisterde hij, plotseling in zichzelf gekeerd. 'Ik ben jullie een oprecht excuus schuldig.'

Daniël nam het over van Sandra.

'Kun je uitleggen wat er met je gebeurde, Kenneth?'

'Van de eerste dagen van de workshop werd ik een beetje depressief. Daar heb ik helaas vaker last van. De verhalen die ik hoorde, hoe jij, Jacques over het verlies van je vrouw heen probeerde te komen; hoe jij, Lennon gelukkig wordt van je materiële welvaart; hoe jij, Sandra erop los leeft en daarvan kunt genieten... Ik voelde me zwaar achtergesteld.' Hij aarzelde even. 'Ja, ik was jaloers op jullie. Jullie hebben tenminste een weg naar jullie geluk, hoe ik sommige van die wegen ook verafschuw. Maar ik, ik heb geen manier om gelukkig te zijn. Ik wijd mijn leven aan mensen die zwaar in de ellende zitten en neem hun ellende mee naar huis. Wat is de zin ervan?'

Kenneth zweeg en staarde voor zich uit.

En wat gebeurde er zaterdagavond?' vroeg Daniël.

'Ik zat te somberen. En op zeker moment realiseerde ik me glashelder dat geluk helemaal niet bestaat. Dat alle mensen zich alleen maar een schijn geluk aanpraten, opium van het volk, zoals Marx het noemde. Daarmee bedoelde hij de godsdienst waarmee mensen zich in slaap laten sussen. Maar toen besepte ik dat het nog veel erger is: niet alleen de godsdienst sust hen in slaap, maar de hele menselijke oerkracht, het steeds meer en meer willen, doet dat ook. Die voert hen in de richting van een bestemming die ze nooit bereiken. En daarmee besepte ik dat het leven in feite zinloos is.'

'Wat een analyse,' zei Daniël bewonderend.

'Ja, dat zeg ik nu. Maar zover was ik zaterdag nog niet. Ik verzoop in één grote gedachtenbrij. Wat ik daarnet zo mooi kon oplepelen, dat heb ik pas bedacht in de loop van de zondag, toen ik in mijn eentje op mijn kamer zat en mijn roes langzaam wegtrok. Maar zaterdagavond, terwijl jullie gezellig op stap waren, kon ik de gedachte van een zinloos leven even niet meer aan. Waar leef ik voor? Wat is in vredesnaam de zin van al mijn hulpverlening? Wat is de zin van mijn werk? Wat is de zin van mijn leven? Ik realiseerde me dat ikzelf net zo goed een jachtig leven lijd. Ik twijfelde aan de relevantie, aan de waarde van mijn leven. Ik zag er de zin niet meer van in. Zo stond het er zaterdagavond voor.'

'Werden die gedachten veroorzaakt door wat wij hier bespreken?' vroeg Daniël.

'Blijkbaar was deze workshop de trigger.'

Daniël knikte langzaam met zijn hoofd, maar vroeg niet verder. Sandra nam het weer over van Daniël.

'Je wilde niet met ons mee gaan stappen in Laren.'

'Nee, nee. Ik zou met mijn somberheid jullie feestje hebben verpest.'

'Oké. En wat gebeurde er vervolgens?'

'Ik ging op zoek naar vergetelheid. Sorry, Vanity, ik heb in jullie voorraadkamer gezocht. En daar vond ik sterke drank. Die heb ik mee naar mijn kamer genomen.'

'Ik heb het gemerkt,' zei Vanity. 'En ik hoopte al dat je ermee voor de dag zou komen.'

Kenneth dook in elkaar, alsof hij zichzelf in zichzelf wilde verstoppen.

‘Het was geen diefstal, o nee. Ik zal het jullie tienvoudig vergoeden. Het was een moment van zwakte.’

Hij zweeg, in gedachten.

‘Ooit, lang geleden,’ zei hij zacht, ‘dronk ik te veel alcohol, maar ik ben al jaren clean. Alleen kon ik zaterdag de verleiding van de vergetelheid niet weerstaan. Ik wilde even mijn leven vergeten, niet bewust hoeven meemaken.’

‘En als je eenmaal begint te drinken...’ vulde Sandra aan.

‘Ik zal eerlijk zijn,’ fluisterde Kenneth. ‘Het zou me op dat moment niet gespeten hebben als ik nooit meer uit mijn roes zou zijn ontwaakt.’

Jacques dacht: ik wist het.

Er viel een lange stilte. Niemand durfde iets te zeggen. Totdat Sandra weer moed vatte.

‘Maar...’ vroeg ze. ‘Maar ben je dan helemaal nooit gelukkig?’

Nu strekte Kenneth zijn rug en keek hij Sandra recht aan, wat hij tijdens het hele gesprek nog niet had gedaan.

‘Ja,’ zei hij. ‘Ja, er zijn geluksmomenten. Zelfs ogenblikken van gelukzaligheid. Vooral als ik van muziek geniet. Ik hou erg van klassieke muziek. Zoals die prachtige Engelse hoornsolo in de Negende van Dvorák. Of het schitterende langzame deel uit Schuberts strijkkwintet. Daar kan ik me helemaal in verliezen, dan kom ik tot rust, dan voel ik me even gelukkig.’ Zijn gezicht straalde opeens.

Er viel opnieuw een lange stilte. Daniël stond op.

‘Kenneth en Sandra, dank jullie wel voor dit schitterende interview. En dank, Kenneth voor je grenzeloze openheid en eerlijkheid.’ Hij pauzeerde even. ‘Ik zou nu, normaal gesproken, een verband gaan leggen met een filosoof die de wereld ziet zoals jij, Kenneth, een zekere Schopenhauer: pessimistisch en gitzwart. Maar ik weet een passender manier om deze sessie af te sluiten.’

Hij wees naar de apparatuur achter zich. ‘Vanity, zou je s.v.p. op YouTube het Strijkkwintet van Schubert willen opzoeken? Laten we er met ons allen naar kijken en luisteren voor een moment van Kenneths geluk.

En zo gebeurde het.

Toen ze na het diner de zaal binnenkwamen bleek deze te zijn ontruimd. De banken en fauteuils waren aan de kant geschoven en er was een leeg middengebied van zo'n tien bij vijftien meter. Van de min of meer gezellige entourage van de afgelopen dagen was weinig over. Met hun vijven stonden de deelnemers in een kring met de gezichten naar elkaar toegekeerd. Zo waren ze neergezet door Daniël Deweyze, die nog geen toelichting of uitleg had gegeven. Alle vijf droegen ze kleding die bij de aanmelding voor de workshop was gevraagd mee te nemen, een gemakkelijke broek en een T-shirt met korte mouwen.

Ook de geluksgoeroe zelf had voor deze gelegenheid zijn kostuum uitgetrokken en zich in een blauwe flanellen trainingsbroek en een wit T-shirt gehuld. Vanity was hetzelfde gekleed als hij.

Daniël zette zijn sonore stem op.

'Zo,' zei hij, 'jullie kennen elkaar inmiddels een beetje en de tijd van lief en aardig doen is voorbij. In de vorige sessies heeft iedereen zijn of haar eigen geluksgevoel onder woorden mogen brengen. We deden dat ogenschijnlijk in een sfeer van onderlinge acceptatie en begrip. Er kwamen echter nu en dan al emoties los die erop wezen dat het begrip voor andermans geluksgevoel er niet was, sterker nog, dat wat voor de een geluk betekende, dat dit voor een ander soms weerzin opwekte.

Nu moet ik eerst een bekentenis doen. Het is geen toeval dat jullie zo verschillend denken over gelukkig zijn. Want op basis van het vragenformulier dat jullie bij je aanmelding hebben ingevuld heb ik jullie als deelnemers van deze workshop geselecteerd. Ik heb er dus voor gezorgd dat er potentiële onenigheid in de groep is. Dit is niet ongebruikelijk in sensitivity-achtige trainingen. Die zijn er immers op gericht door middel van provocatie jezelf beter te leren kennen en je vaste, ingeroeste ideeën ter discussie te stellen.'

Hij onderbrak zijn betoog omdat hij een reactie op zijn woorden verwachtte. Je zag een aarzeling door de groep gaan. Ze keken elkaar beurtelings aan, alsof ze de gedachten van de ander wilden raden. Tot nu toe was de workshop inderdaad redelijk harmonieus verlopen, maar er was hun verteld dat er technieken uit de wereld van de sensitivitytraining zouden worden gebruikt. Ze hadden alleen geen idee wat hun te wachten stond.

Jacques dacht: waar ben ik in verzeild geraakt? Heb ik dit inderdaad allemaal over voor de research van mijn boek? Hij reageerde echter niet, en geen van allen deden ze dat.

'We gaan nu,' ging Daniël verder, 'de randen, ik mag wel zeggen de rafels van onze geluksbeleving verkennen. In de volgende oefening gaan we aan den lijve ondervinden waar onze grenzen liggen. En dat doen we heel letterlijk. Jullie krijgen straks allemaal een blinddoek voor zodat je niets kunt zien, en dat is ook de bedoeling.

'Waar is dat voor nodig?' vroeg Lennon?

'Hé,' reageerde Daniël venijnig, 'proef ik weerstand?' Hij trok een ongelovig gezicht. 'Juist bij jou, Lennon? Ben je bang om je écht door de anderen te laten kennen? Tot nu toe heb je nog veilig vanaf een stoel beschaafd en met woorden kunnen communiceren. Maar dat wordt nu anders.'

Lennon zweeg.

'Maar waarom moet dat geblinddoekt?' vroeg Naomi.

'Een sensitivitygroep wordt ook wel een basis-ontmoetingsgroep genoemd. Je ontmoet de andere deelnemers op een dieper niveau. We doen dit blind omdat ik wil dat jullie bij jezelf nagaan of jullie nog steeds dezelfde vaste geluksopvattingen hebben als je gedesoriënteerd raakt, als je uit je veilige rationele zone vandaan bent. Zodra je elkaar en de omgeving niet meer kunt zien, dan vallen ook veel sociale conventies weg. Als je niets kunt zien, dan ontmoet je de anderen in het luchtledige, er is niets meer om je heen. Je ervaart de ander als een oorspronkelijk, authentiek persoon. Daarom wordt in sensitivitytrainingen vaak gebruik gemaakt van tast oefeningen, waarbij de personen lichamelijk contact met de anderen moeten realiseren, om zo de angst voor het eigen en het andere lichaam te overwinnen. Om die reden heb ik jullie gevraagd deze kleding te dragen, zodat je allemaal globaal hetzelfde aanvoelt. Vanity, zou jij de deelnemers willen blinddoeken?'

Je kon zien dat Vanity dit vaker had gedaan. Geroutineerd blinddoekte ze iedereen met een zachte, dik gevoerde elastische band die geen spoorje licht doorliet.

‘Wen eerst maar even aan het donker voordat je gaat bewegen,’ zei ze toen ze klaar was. Je kunt gerust heen en weer lopen, deze zaal is veilig. Er zijn geen obstakels, afgezien van de banken aan de kant. Daniël en ik houden jullie in de gaten en zullen ingrijpen als iemand ergens tegenop dreigt te lopen of dreigt te struikelen.’

In het algemeen zei Daniël: ‘Voor sommigen zal de oefening misschien confronterend zijn. Bedenk dat je je vrijwillig aan deze gevoeligheidsstraining onderwerpt. Het staat je vrij om op ieder moment af te haken. Maar dan mis je een belangrijke mogelijkheid tot vergroting van je zelfkennis en zelfacceptatie.’

Ze hadden zich nog steeds niet bewogen.

‘Als ik straks met dit belletje rinkel’ – hij deed het voor – ‘op deze manier, dan gaan jullie rustig en in willekeurige richtingen door deze ruimte wandelen. Terwijl je zo kriskras door de zaal loopt fluister je drie woorden voor je uit. Je moet die de woorden zelf bedenken. Terwijl je zo door de zaal drementelt, herhaal ze voortdurend, als een soort mantra.

En let nu op: Je kiest drie woorden die uitdrukken wat jij beschouwt als het tegengestelde van gelukkig zijn. Dus precies wat je niet wilt beleven. Dat doe je op fluisterton. Je loopt niet te snel, maar ook niet te langzaam. Botsingen met anderen zijn natuurlijk niet te vermijden. Zie deze als confrontaties van opvattingen. Probeer te verstaan wat de anderen fluisteren. Zodra je iemand tegenkomt die iets fluistert wat jou niet bevalt, of waar je het juist mee eens bent, dan leg je je handen op de schouder van die ander en ervaar dan wat er dan gebeurt.’

Hij zweeg en rinkelde de bel. Langzaam, aarzelend kwam er beweging in de groep. Instinctief schuifelden ze met uitgestoken armen vooruit.

Jacques zette voetje voor voetje koers door de zaal.

‘Kapitalisme, egoïsme, zelfverrijking,’ fluisterde hij al dolend. Om zich heen hoorde hij het geroezemoes van de anderen, luider en minder luid. Maar het was te diffuus om iets specifiek te kunnen onderscheiden. Nadat hij voor zijn gevoel een paar rondes door de zaal had geschuifeld, hoorde hij iemand dichtbij fluisteren.

‘Zwakheid, besluiteloosheid, armoe’.

Jacques tastte met zijn armen en raakte een hoofd.

‘Verdomme’ fluisterde de persoon, en op dat moment vermoedde Jacques al dat hij Lennon tegenover zich had. Die pakte hem onmiddellijk bij zijn schouders.

‘Sorry,’ fluisterde Jacques en betastte het lichaam van de ander om erachter te komen hoe hij stond. Dat viel niet in goede aarde.

‘Jezus,’ fluisterde die, ‘ben je homo of zo?’

‘Nou ja zeg, heb je soms de pest aan homo’s?’

‘Wel als ze aan me zitten.’ Jacques herkende nu Lennons stem en legde zijn handen op de schouders van de ander.

‘Kapitalisme, egoïsme, zelfverrijking,’ fluisterde hij recht in zijn gezicht.

‘Ja, ja,’ fluisterde Lennon terug, ‘ik weet wel dat je me niet mag.’

‘Hoe kun je dat nou weten?’

‘Jullie vinden mij allemaal een smerige kapitalist. Ook jij.’

‘Als ik eerlijk ben, vind ik je inderdaad wel een beetje een patser, ja.’

‘Hoor hem, meneer de intellectueel. Ben je soms jaloers op mij? Volgens mij heb jij nog nooit een cent zelf verdiend. Je vreet alleen maar uit de staatsruif. Word je daar gelukkig van?’

Hun stemmen werden luider en de greep op elkaars schouders verstrakte.

‘En jij bent rijk geworden ten koste van mensen die zorg nodig hebben. Word daar maar gelukkig van.’

‘Nou, dat weten we dan van elkaar.’

Ze lieten elkaar los en ze vervolgden hun richtingloze route door de zaal.

Jacques dacht: verdraaid, dit werkt echt. Met een blinddoek sta je heel anders in de werkelijkheid. Als ik hem had kunnen aankijken, had ik nooit het lef gehad om dit tegen hem te zeggen.

Na de confrontatie met Lennon sjokte hij met kleine pasjes verder totdat hij met zijn rechterschouder iets raakte. Waarschijnlijk een hand. Hij voelde een ring. Opnieuw fluisterde hij zijn mantra en voelde een arm, die hij tot de schouder volgde. Door het T-shirt heen voelde hij een schouderbandje. Dit

moest dus een vrouw zijn. Met zijn andere hand zocht hij haar andere arm en schouder. Verdomme, dacht hij, dit is je reinste erotiek.

‘Jaloezie, goddeloosheid, haat,’ hoorde hij. En hij wist dat het Naomi moest zijn. Spontaan omhelsden ze elkaar. Hij herkende nu haar subtiele geur en legde zijn wang tegen de hare.

‘Wij begrijpen elkaar,’ fluisterde hij. En hij kon het niet helpen dat hij zijn geslachtsdeel voelde bewegen. Zo stonden ze secondenlang, terwijl ze het gefluister van de anderen om zich heen aanhoorden zonder iets te kunnen verstaan. Toen lieten ze elkaar los en slenterden verder.

Na de confrontatie met Jacques fluisterde Lennon een nieuwe mantra, terwijl hij met flinke passen en gestrekte armen door de zaal banjerde. Op zeker moment voelde hij zich bij een schouder gepakt en hoorde hij fluisteren: ‘de andere kant op, hier staat een bank’. De stem van Naomi. Ze pakte hem bij zijn schouders en draaide hem een andere kant op. Na een aantal passen botste hij tegen iemand op. Beiden hieven ze hun handen die elkaar in het luchtledige raakten.

‘Drugs, drank, verslaving,’ fluisterde de ander. Lennon hoefde niet na te denken: dit was Kenneth. Kenneth betastte hem en vond zijn schouders.

‘Afhankelijkheid, besluiteloosheid, gierigheid,’ was zijn reactie.’

‘Ik begrijp jou wel,’ fluisterde Kenneth, ‘maar ik ben het niet met je eens.’ Met hun handen op elkaars schouders hielden ze afstand.

‘Ik begrijp jou ook wel,’ zei Lennon, ‘en ik denk dat ik het wel met je eens ben.’ Ze moesten beiden grinniken.

Lennon zei, half hardop: ‘Wat een bezopen spelletje is dit.’ Zo luid, dat Daniël en Vanity het wel moesten horen. Er kwam geen reactie.

Op de achtergrond klonk de stem van Sandra, die nu minder zacht fluisterde.

‘Matigheid, soberheid, Calvinisme,’ zei ze. Het leek een signaal voor de anderen, alsof iedereen nu hardop mocht spreken. In de zaal begonnen de mantra’s steeds luider door elkaar heen te klinken. Maar Daniël greep niet in.

Sandra botste tegen Naomi op. Ze pakten elkaar bij de schouders.

‘Wie ben jij?’ vroeg ze.

‘Jaloezie, goddeloosheid, haat.’

‘Ah, jij bent het. Het kuise, gelovige meisje. Je weet niet wat je mist, meid.’

‘En jij weet niet wat leven is. Ik heb medelijden met je.’

Zo ging de oefening nog een kwartier door. Ze kwamen elkaar tegen in wisselende tweetallen. Jacques verweet Kenneth op zachte toon dat hij de wereld veel te somber zag, waarop Kenneth reageerde met: ‘We gaan met z’n allen naar de sodemieter.’ Zwijgend knepen ze in elkaars schouders omdat ze beiden niet meer wisten wat te zeggen, en lieten elkaar toen maar los.

Kenneth voegde Sandra toe dat hij haar een losbol vond, met een gebrek aan verantwoordelijkheidsgevoel. Sandra moest er hardop om lachen. ‘Je bent pathetisch,’ zei ze. Zo waren er onderlinge verwijten, maar ook verklaringen van eensgezindheid.

Toen Daniël de bel luidde, stonden Jacques en Naomi met de armen om elkaar heen, net als Lennon en Sandra. Kenneth stond in zijn eentje ergens aan de rand van de zaal.

‘Jullie mogen de blinddoeken nog niet afdoen!’ riep hij.

‘Vertel wat jullie in de afgelopen twintig minuten hebben ervaren.’

Sandra en Lennon lieten elkaar los.

‘We hebben elkaar ongezoeten de waarheid gezegd,’ zei Lennon.

De anderen knikten, zonder dat ze van elkaar zagen dat ze dat deden.

‘Als je niks kan zien, ben je rechtstreekser naar elkaar toe,’ zei Jacques, die ook Naomi had losgelaten. Sandra zei: ‘Ik hoor van iedereen alleen maar gezeik, dat ik zo’n losbol ben. En dat ben ik helemaal niet.’

Niemand reageerde.

‘Ik was het wel met Jacques’ ideeën eens,’ merkte Naomi op. ‘Hoewel we natuurlijk niet precies hetzelfde denken.’

‘Ik denk dat we hiermee weinig verder komen,’ zei Kenneth. ‘Want iedereen bijt zich vast in zijn eigen ideeën.’

‘Inderdaad, dat klopt,’ haakte Daniël hierop in. ‘En waar denk je dat dat door komt?’

‘Omdat we zo verschillend zijn?’ vroeg Naomi.

‘Daar is toch niks mis mee?’ riep Lennon uit.

‘Op zich niet,’ reageerde Daniël Deweyze, ‘maar ik zag dat niemand van jullie moeite deed om zich in andermans geluksopvatting te verdiepen. We zitten allemaal vast aan onze gedachten en blijkbaar interesseert het jullie niet veel hoe een ander er tegenaan kijkt.’

‘*Hou je blinddoek om!!*’ schreeuwde hij tegen Lennon, die aanstalten maakte om hem af te doen. ‘We communiceren blind.’

‘En,’ vervolgde hij, ‘hoe hard een ander ook tegen je tekeer gaat, je bijt je alleen maar vaster in je eigen opvatting over geluk en je gaat je steeds meer tegen de ander afzetten. Klopt?’

Er klonk een instemmend gemompel.

‘Goed. Daar gaan we nu wat aan doen. Als er in deze ronde iets duidelijk is geworden, dan is het wel dat we allemaal op onze eigen manier gelukkig willen zijn. Maar waarom zou jouw opvatting over gelukkig zijn eigenlijk beter zijn dan die van anderen? Waar haal je het recht vandaan om te twijfelen aan andermans geluksgevoel, alleen maar omdat dit het jouwe niet is? Misschien heeft de ander het wel bij het rechte eind. Misschien verbeeld je je maar dat je op jouw manier gelukkiger bent. Er kunnen wel heel andere dingen zijn die je gelukkig zouden kunnen maken.’

Daniël wachtte op reacties, maar die kwamen niet.

‘Wat je dus zou moeten doen is jezelf die vraag stellen: is mijn idee van gelukkig zijn zaligmakend? In die zin zou je jezelf ter discussie moeten stellen. Willen jullie die uitdaging aangaan?’

Er klonk opnieuw een instemmend gemompel.

‘Oké, dat gaan we nu doen in de tweede ronde. Luister goed. Zo meteen loop je weer rondjes, op dezelfde manier als de eerste keer, maar nu beweer je niet iets, maar je stelt elkaar een specifieke vraag, terwijl je elkaar bij de schouders pakt. Op normale spreektoon. Het hoeft niet meer fluisterend. Je stelt elkaar de vraag: “Waarom wil je gelukkig zijn?” Let op, dus niet de vraag “*hoe wil je gelukkig zijn*”, maar “*waarom wil je gelukkig zijn*?”

Hij pauzeerde weer een moment.

‘Ik realiseer me dat dit een lastige vraag is, waar jullie misschien even over willen nadenken. Neem daar maar een paar minuten de tijd voor. Vanity zal jullie een voor een naar een plaats brengen waar je even kunt zitten.’

Alsof ze blindemannetje speelde leidde Vanity de vijf deelnemers naar een zitplaats langs de kant, ver uit elkaar. Er verliepen precies vijf zwijgende minuten voordat de bel weer rinkelde. Iedereen kwam overeind. Hun bewegingen door de zaal werden nu iets zekerder omdat ze al een tijd aan het duister waren gewend en min of meer blind de weg wisten.

Jacques botste nu tegen Kenneth aan. Ze hielden elkaars schouders vast.

‘Waarom wil je gelukkig zijn?’ vroeg Kenneth.

‘Wat een vraag is dat,’ reageerde Jacques. ‘Natuurlijk wil ik gelukkig zijn. Iedereen wil toch gelukkig zijn?’

‘Jawel, maar waaróm?’

‘Ja, waarom... Nou gewoon, omdat ik gelukkig wil zijn. Gelukkig zijn is toch het doel van je leven?’

Hij zuchtte. ‘En jij, waarom wil jij gelukkig zijn?’

‘Ik wil tevreden en blij zijn en zo. Niet dat dat altijd zomaar lukt...’

‘Oké, we weten dus geen antwoord op de vraag, toch?’

‘Nou, niet veel anders dan wat we zeiden.’

En ze lieten elkaar los.

Naomi kwam Sandra tegen.

‘Waarom wil jij gelukkig zijn?’ vroeg Sandra.

‘Misschien wil ik wel niet gelukkig zijn,’ reageerde Naomi. Volgens mij vind je het geluk niet op aarde.’

‘Wow, dat is een diepe. Waar vind je het dan wel?’

‘Later, na dit leven, hoe en waar dat ook is. Dan is er geen zonde meer, geen ellende, geen haat en nijd. Dan is iedereen simpelweg gelukkig.’

Sandra dacht even na.

‘Maar zal daar dus niet zoiets als ongelukkig zijn bestaan? Is gelukkig zijn dan heel gewoon, de norm?’ Ze zweeg een moment. ‘Dan ben je doorlopend in de gelukstoestand. Lijkt me ontzettend saai.’

Naomi reageerde hier niet op. In plaats daarvan vroeg ze: ‘Maar waarom wil jij gelukkig zijn?’

‘Ik wil genieten, genieten en genieten. Daar draait het om. De ene mooie beleving, de ene topervaring na de andere.’

‘Ja, dat is de hóc-vraag. Maar waaróm wil je genieten en topervaringen hebben?’

‘Geen idee. Gewoon omdat het leuk is.’

Ze leken uitgepraat en lieten elkaar los.

Lennon liep net als in de eerste ronde Jacques in de armen.

‘Jij weer?’ bromde hij nadat de ander zich bekend had gemaakt. ‘Vertel me maar, waarom wil je gelukkig zijn?’

Jacques had even de tijd gehad om te denken.

‘Omdat gelukkig zijn uitstijgt boven het alledaagse. Om gelukkig te kunnen zijn moet je toch periodes hebben dat je niet gelukkig bent? Anders valt geluk niet meer op. Geluk stijgt daar bovenuit. Als je gelukkig bent, voel je je beter dan normaal.’

‘Dus je bedoelt dat het “normaal” is om niet gelukkig te zijn?’

‘Nou ja, ja, eigenlijk wel. En hoe kijk jij er zelf tegenaan?’

Lennon grinnikte onder zijn blinddoek.

‘In mijn prille jeugd leerde ik van de pastoor dat je op aarde bent om hier en in het hiernamaals gelukkig te zijn. Ik wil dus gelukkig zijn omdat de pastoor het zegt.’

Jacques moest lachen. ‘Dat staat in jullie Roomse catechismus, toch? Bij ons protestanten was het een heel andere vraag: “Wat is uw enige troost in leven en sterven?” Maar het is in elk geval een antwoord op de vraag van Daniël.’

‘En dus,’ zei Lennon, is “waarom wil je gelukkig zijn” eigenlijk dezelfde vraag als “waarom ben je op de wereld”. Dat is een mysterie dat nog niemand heeft kunnen oplossen. Ik bedoel, waaróm je leeft.’

‘Je bent een filosoof, Lennon.’

Ze lieten elkaar los.

Kenneth en Sandra botsten tegelijkertijd tegen Naomi op. Ze lachten en pakten elkaar gedrieën bij de schouders.

‘Ik ben eigenlijk heel benieuw naar jouw idee, Kenneth,’ zei Naomi.

‘Volgens mij is gelukkig zijn een illusie. Je maakte jezelf wat wijs. Als je lekker gegeten hebt voel je je prettig, maar dat is nog niet gelukkig zijn.’

Sandra zei: ‘Dat was de vraag niet. Het gaat erom waaróm je gelukkig wilt zijn.’

‘Nou, zoals ik zeg, als gelukkig zijn niet bestaat, dan is er ook geen reden om het te willen.’

‘En Naomi?’ vroeg Sandra.

Naomi had geen zin om haar uiteenzetting nog eens te herhalen.

‘Ik wil gelukkig zijn omdat God wil dat ik gelukkig ben. Dat is de kern van mijn geloof.’

Sandra en Kenneth zuchtten beiden, wat Naomi wel hoorde, maar waar ze niet op reageerde.

‘Ik wilde dat ik zo zeker was als jij,’ merkte Kenneth op. Bij die woorden lieten ze elkaar los.

Daniël de wijze liep geruisloos rond op zijn sneakers en luisterde. Er waren nog een aantal van zulke gesprekjes. Toen vond Daniël het welletjes. Hij luidde de bel.

‘De blinddoeken mogen af,’ riep hij. ‘Neem iets te drinken om je ogen aan het licht te laten wennen, dan zetten we de meubelen weer op hun plaats.’

Met de ogen knipperend tegen het licht deden ze wat hun werd gevraagd.

‘Wat vonden jullie van deze ronde?’ vroeg Daniël toen ze met een beker koffie weer op hun vaste plekken zaten.

‘Het was een lastige vraag,’ begon Kenneth.

‘Een onmogelijke vraag,’ bevestigde Jacques.

Daniël knikte bevestigend.

‘Moeilijke vraag, inderdaad. Maar wel een vraag die uitnodigde tot naar elkaar luisteren. De sfeer in deze tweede ronde was heel anders dan in de eerste. Ik heb veel mooie gedachten van jullie gehoord, gedachten waar we mee verder kunnen.’

‘Nou, ja,’ zei Naomi.

Hij glimlachte naar haar. ‘Ja, ik heb met jullie meegeluisterd.’

Jacques stak zijn hand op.

‘Lennon kwam volgens mij dicht in de buurt bij een antwoord. “Ik wil gelukkig zijn omdat de Katholieke kerk zegt dat ik daartoe op aarde ben,” zei hij.’

‘Nu zijn we weer vriendjes,’ teemde Lennon.

‘Zeker,’ hernam Daniël, Lennon negerend. ‘Of Naomi, die zei: “Ik wil gelukkig zijn omdat God wil dat ik gelukkig ben”, wat daarmee vergelijkbaar is.’

‘Ik kan het even niet volgen,’ merkte Kenneth op. ‘Moet je soms gelovig zijn om gelukkig te kunnen zijn? Gelukkig zijn is volgens mij sowieso een illusie!’ En hij vervolgde zachtjes: ‘Zoals geloven trouwens ook een illusie is.’

Daniël zei: ‘Jullie worstelen allemaal met die “waarom”-vraag. Waarom zou je gelukkig moeten zijn? Moet jouw geluk van buitenaf komen? Is gelukkig zijn iets waar je recht op hebt? Is het zelfs een mensenrecht, en zou het in de Verklaring van de rechten van de mens moeten komen? Dat zou mooi zijn, als overheden de wettelijke plicht zou hebben om de mensen gelukkig te laten zijn.

Of is gelukkig zijn iets wat je over jezelf moet afroepen? Of is het zelfs iets dat je alleen maar zelf kunt bewerkstelligen? Is gelukkig zijn iets super-individueels?’

‘Dat laatste is het zeker,’ viel Lennon hem in de rede. ‘We hebben deze week gezien dat wat voor de één geluk is, voor de ander iets verwerpelijks kan zijn.’

‘Klopt. Hiermee beginnen we langzamerhand door te dringen tot de essentie van geluk. Geluk is een individuele beleving. Het is een bewustzijnstoestand die fijn aanvoelt. Maar geluksgevoel is ook chemie.’

‘Chemie??’

‘Inderdaad. Maar dat vraagt om een heel andere kijk op gelukkig zijn, waar we in deze workshop echter niet omheen kunnen. Zoals ik zei, we naderen de essentie van geluksgevoel. Maar...’ hij keek naar de klok aan de achterwand, ‘het avonduur is gevorderd. We hebben veel gedaan vandaag, veel geleerd ook, wat mij betreft. Ik denk dat we nu toe zijn aan ontspanning. Laten we samen nog een ogenblik stil zijn om alle indrukken en gedachten te laten inzinken. Morgenochtend zal ik mijn rol als procesbegeleider afleggen en uiteenzetten’ – hij keek Jacques aan – ‘welke eigen ideeën ik over “gelukkig zijn” heb.’

Dinsdagochtend

13

Het was vroeg in de ochtend alweer drukkend warm. Jacques wandelde in zijn eentje in het bosje dat bij Het Hesselink hoorde. Tot zijn verrassing zag hij een roodbruin diertje met een dikke staart het pad oversteken en in een boom klimmen. Dat moet een eekhoorn zijn, dacht hij. Hij had er nog nooit een van dichtbij gezien, in alle vijfenveertig jaar dat hij leefde. Door het voorval borrelde een gedachte omhoog die hij de laatste tijd vaker had gehad. Stadsmens als hij was, als forens pendelend tussen Leiden en Den Haag, kwam hij zelden op het platteland. Zelfs in de Leidse Hout, een park in zijn woonplaats, had hij nog nooit gewandeld. Het is hier toch wel mooi, in de Achterhoek, dacht hij. Als ik eenmaal met pensioen ben... Maar ja, dat duurt nog meer dan tweeëntwintig jaar. Hoewel, er zijn hier toch ook overheden waar ik kan werken? De gedachte liet hem niet los.

Hij hoorde snelle voetstappen achter zich. Lennon.

‘Sorry, Jacques, van gisteravond.’

Jacques wist niet waar hij op doelde. Hij keek hen vragend aan.

‘Tijdens die oefening met de blinddoek. Ik liet me gaan. Het is gek, maar als je de ander niet ziet, dan zeg je veel gemakkelijker dingen. Net als op de sociale media.’

‘Oh, dat? Nou, daar ben ik niet boos over, hoor. Qua levensfilosofie staan we nu eenmaal een eind van elkaar, toch? Moet kunnen.’

‘Dank je. Dan kunnen we straks weer gewoon doen tegen elkaar.’

Samen wandelden ze terug naar de boerderij en vroegen zich af wat de ochtend zou brengen.

Daniël Deweyze was al in de zaal toen ze binnenkwamen. Ook Kenneth en Naomi waren er. Sandra liet nog op zich wachten. Het grote digitale scherm tegen de smalle wand was geactiveerd.

‘GELUKKIG ZIJN’, stond er met grote letters op.

‘Nemen jullie koffie of thee,’ zei Daniël, ‘en ga rustig zitten. Deze morgen ben ik aan de beurt.’

Sandra kwam de zaal binnen. Ze was voor haar doen degelijk gekleed in een driekwart broek en een mouwloos bloesje. Haar rode haar stond wijduit op haar hoofd.

‘Sorry, sorry, ik most mijn haar doen,’ riep ze. Er staat ook zo’n mooie *vanity unit* op mijn kamer, ik kon de verleiding niet weerstaan.

Vanity glimlachte.

‘Oké, we gaan beginnen,’ opende Daniël zijn presentatie. ‘Jullie zijn hier gekomen om na te denken over gelukkig zijn. We hebben dat al in ruime mate gedaan. Ik moet zeggen dat ik onder de indruk ben van de diepgang die jullie, zonder uitzondering, in de afgelopen dagen hebben weten te bereiken. In het komende uur ga ik proberen om lijn te brengen in wat we met elkaar al hebben doordacht. En dat is al heel wat! Tijdens de verschillende oefeningen hebben we losse delen van het geluksbegrip ontdekt en uitgewerkt. Maar wat “gelukkig zijn” nou precies is, dat is nog onduidelijk.

Ik begin met gelukkig zijn als fysieke reactie, wat het natuurlijk óók is.

Verder ga ik jullie vertellen hoe er door deze en gene over gelukkig zijn wordt gedacht. Ik zeg: deze en gene, en dat zijn niet de minsten. Ik ga te rade bij denkers uit de geschiedenis van de filosofie. Ze hebben er allemaal zo hun opvattingen over. Doe ermee wat je wilt, hopelijk zet het je aan het denken.’ Kenneth stak zijn hand op. ‘Mogen we tussendoor vragen stellen?’

‘Graag zelfs, hoe meer interactie hoe beter.’

Hij zette de eerste dia voor: een foto van Daniël Deweyze. Ze moesten er een beetje om grinniken.

‘Ik wil eerst even iets over mijzelf vertellen.’ Hij keek de kring rond, alsof hij aarzelde. ‘Er was een moment in mijn leven dat ik wist: ik wil andere mensen helpen gelukkig te worden. Dat moment kwam nadat ik mijn rechtenstudie had afgerond en een aantal jaren had gewerkt als advocaat. Ik had me gespecialiseerd in bedrijfsrecht. Ik deed de begeleiding van faillissementen en – al of niet vijandige – bedrijfsovernames. Maar ook regelde ik de vestiging van brievenbus-BV’s en het legaliseren van belastingvermijding en -ontduiking. In die wereld van grote zaken stelde ik echt wat voor, dat mogen jullie van me aannemen. Het was ook buitengewoon lucratief voor mij – ik heb er deze boerderij van kunnen kopen – maar ik werd er niet gelukkig van. Ik was alleen maar bezig met geld verdienen voor multinationals die zelf nog veel meer geld verdienden. Heel mijn leven draaide om geld en macht. Het

is een harde en zelfzuchtige wereld. Ik heb me toen de vraag gesteld: Johan Eigenbroek (want zo heet ik officieel), wil je dit je hele leven blijven doen, werken op het snijvlak van het recht en de witte boordencriminaliteit? Na een tijdje nadenken was het antwoord ontkennend. Op dat moment heb ik een keus gemaakt die mijn leven heeft veranderd. Na een aantal jaren in die business had ik genoeg verdiend om zonder inkomen een studie theologie en filosofie te kunnen doen. En nu ben ik wat ik ben. Ik noem mezelf geluksgoeroe, want ik weet uit eigen ervaring wat het is om ongelukkig te zijn en daaraan moeilijk te kunnen ontsnappen. Om dat te kunnen moet je de moed hebben om je leven op zijn kop te zetten en dingen te gaan doen waar je wél gelukkig van kan worden. Je moet afkicken van het grote geld. Tegenwoordig is mijn missie: me verdiepen in mensen, mensen helpen om hen over zichzelf te laten nadenken en een duwtje te geven in de richting van hun zelfverwerkelijking. En dat doe ik al een aantal jaren samen met Vanity, mijn partner in zaken én in de liefde.’

Er ging een spontaan applausje op.

Lennon stak zijn hand op.

‘Mag ik vragen, kun je – of ik moet zeggen: kunnen jullie – leven van deze workshops?’

Een brede lach verscheen op Daniëls gezicht.

‘Ha, ha, da’s nou typisch een vraag van een kapitalist. Het antwoord: ons inkomen is dat we er een gelukkig leven van krijgen. En we hoeven er geen belasting over te betalen.’

‘Kom nu eindelijk met je verhaal over geluk,’ riep Jacques.

Op het scherm verscheen in grote letters ‘DOPAMINE’

‘Je hebt gelijk, Jacques. Onze persoonlijke situatie doet niet zo ter zake. Welnu, geluk is een gevoel, dat zal duidelijk zijn. Maar dat gevoel wordt in ons lichaam chemisch opgewekt. In ons lichaam hebben we bepaalde stoffen, neurotransmitters of hormonen, dat zijn signaalstofjes die signalen kunnen overbrengen tussen zenuwen of naar motorische zenuwen. Sommige van die stofjes, kunnen je een geluksgevoel geven. Als een ondernemer zoals jij, Lennon, na hard werken een zakelijk succes heeft behaald, dan maakt jouw lichaam *dopamine* aan. Daar krijg je een geluksgevoel van. Elke keer als je weer iets hebt gedaan of geregeld waar je tevreden over bent, dan komt die stof weer vrij. Maar: dat geluksgevoel is niet van lange duur. Dus moet je steeds weer iets nieuws bereiken om het op te roepen. Dat motiveert je om telkens nieuwe zakelijke doelen te stellen en die ook te bereiken. Klopt?’

Lennon knikte zwijgend.

‘Er bestaan overigens ook drugs die kunstmatig *dopamine* aanmaken. Die geven je een kortstondig geluksgevoel. Maar omdat je dat fijne gevoel elke keer opnieuw wilt ervaren, heb je steeds meer behoefte aan die drugs en kun je eraan verslaafd raken.’

‘Ik gebruik geen drugs,’ riep Lennon.

‘Er is niemand die dat beweert, Lennon, en ik al helemaal niet.’

‘Maar Sandra wel, dat heeft ze zelf toegegeven.’

‘Partydrugs,’ zei Sandra. ‘Dat is wat anders dan cocaïne of heroïne, hoor.’

Op het scherm verscheen het woord ‘ENDORFINE’.

‘*Endorfine*,’ vervolgde Daniël, ‘was in de tijd dat mensen nog gingen jagen een belangrijke neurotransmitter die een geluksgevoel veroorzaakte. Al wisten ze dat toen natuurlijk nog niet. Endorfine heeft pijnstillende eigenschappen, waardoor je niet voelt dat je moe bent. Tegenwoordig jagen we niet meer, nou ja voor de lol natuurlijk wel. Maar we leveren nog wel zware inspanningen die *endorfine* vrijmaken. Dat effect treedt op bij sporten, seks, eten, lachen, en grappig genoeg ook bij mediteren. Als jij, Sandra, een lange nacht doorhaalt met wild dansen en uit je dak gaan, dan produceert je lichaam *endorfine*, wat je een geluksgevoel geeft. Je moet dus vooral tijd maken voor die dingen, want dat bevordert je geluksgevoel.’

‘Ik snap het,’ zei Sandra. ‘Ik vind het heerlijk om uren te swingen en te dansen op harde elektronische muziek met een goeie bass-drum. Dat geeft een soort trance waar ik me geweldig bij voel.’

‘Dat is de werking van *endorfine*.’

‘Jezus,’ riep Jacques uit, ‘wat staat dat ver van mij af.’

‘Nou,’ merkte Daniël op, ‘die opmerking vormt een mooi bruggetje naar het volgende gelukshormoon.’

Op het scherm verscheen het woord OXYTOCINE

‘*Oxitocine*,’ legde Daniël uit, ‘is het hormoon dat wordt aangemaakt bij sociale interactie, als mensen dicht bij elkaar zijn. Van dit hormoon word je sociaal. Het veroorzaakt gevoelens van vertrouwen, van vriendschap en liefde, en dat voelt heel fijn. Ons lichaam maakt *oxytocine* aan wanneer we bij vrienden, goede collega’s of familie zijn. Maar, en dat is een waarschuwing, dat gebeurt alleen bij écht, persoonlijk contact en intimiteit. Contact via de telefoon en sociale media maakt geen *oxytocine* vrij. Van je mobiel word je dus niet gelukkig! Maar je kunt je wel echt gelukkig voelen als je een avondje bij goede vrienden bent en een goed gesprek voert. Dat is de werking van dit hormoon.’ Kenneth stak zijn hand op.

‘Vanuit die chemische kant heb ik eigenlijk nooit naar geluk gekeken. Wat ik wel weet, is dat er veel drugs bestaan die een kortdurend gevoel van geluk geven. Alleen beleef je dat geluk niet in het echt, maar in een staat van een soort geestverruiming. Het geluk is maar schijn, want je dondert met een klap terug in de werkelijkheid en dan heb je een afschuwelijke kater. Dan wil je weer terug naar dat geluksgevoel en je neemt meer van het spul, enzovoort. Zo heb ik er velen in mijn spreekkamer gehad.’

‘Klopt,’ antwoordde Daniël. ‘Maar je lichaamseigen gelukshormonen hebben dat afkickeffect niet. Die worden uitsluitend door je eigen gedrag opgewekt, niet kunstmatig van buitenaf zoals bij cocaïne of heroïne.’

We komen nu toe aan de vraag “wat is gelukkig zijn”. Dat is vreemd, natuurlijk, want daar hebben we het al sinds vrijdag over. Wat ik bedoel is dat het tot nu toe ging over “waar word je gelukkig van?”. We hebben daar een aantal antwoorden op gevonden, maar daarbij hadden we het steeds over kortdurend geluk. Geluksmomenten, geluksbelevingen. Zoals we daarnet hebben gezien is het hormonale geluk tijdelijk.

Maar er bestaat ook zoiets als structureel, langdurig geluk, geluk door de jaren heen. Als je iemand vraagt: “heb je een gelukkig leven?”, dan kan het antwoord positief zijn. Toch kent die persoon zonder twijfel ups en downs, met momenten waarop hij of zij zeker niet gelukkig is. Maar, alles overziende, voelt die persoon zich toch redelijk gelukkig. Rara, hoe kan dat? Ik denk aan een liedje van René Froger.’

Op het scherm verscheen de tekst:

*een eigen huis
een plek onder de zon
en altijd iemand in de buurt
die van me houden kon
toch wou ik dat ik net iets vaker
iets vaker simpelweg gelukkig was...*

‘Die jongen heeft alles wat zijn hartje begeert, een goede plek om te wonen, zelfs iemand die van hem houdt. Je zou zeggen: dat is het toppunt van geluk. En toch is hij blijkbaar niet duurzaam gelukkig. Welnu, dat gelukkig zijn, niet de korte geluksbelevingen, maar een structureel gevoel van geluk, dat is iets waarnaar we moeten zoeken.’

Daniël ging zitten. Vanity stond op en stelde voor om een rondje koffie en thee te doen en nodigde iedereen uit bij de automaat.

Tijdens de koffie klampte Sandra Naomi aan. ‘Wat ik nou graag zou willen weten,’ sprak ze een tikje weifelend, ‘is hoe jij als Refo – zo mag ik je toch noemen? – waardoor jij je gelukshormonen produceert, zal ik maar zeggen. Niet van feesten of wilde seks, denk ik zo.’ Naomi glimlachte mysterieus.

‘Je vindt het toch niet erg dat ik dit vraag?’ haastte Sandra zich op te merken.

‘O, nee, helemaal niet. Als ik Daniël goed begrepen heb, denk ik dat mijn belangrijkste gelukshormoon de laatste is, *oxytocine*. Ik heb een intieme, persoonlijke relatie met God, en die maakt me gelukkig.’

Na de koffiepauze kroop Daniël weer in zijn rol van docent.

‘Wat kun je nu onder structureel geluk verstaan? Ik wil jullie laten kennismaken met twee filosofen die op die vraag een antwoord dachten te hebben.

De eerste is de 18^e/19^e eeuwse *Jeremy Bentham*. Hij noemde zich utilitarist, letterlijk “nastrever van algemeen nut”. Dat wil zeggen dat hij het publieke overheidshandelen afmeet aan de bijdrage die de overheid levert aan het algemene nut. “Geluk” is in zijn idee het bevorderen van plezier en het vermijden van pijn. Plezier en pijn zijn volgens hem namelijk de belangrijkste motivatoren van de mens.

Zijn “nuts”-regel luidt: Een overheidsmaatregel is goed als die het grootste geluk brengt aan het grootste aantal mensen. En dat bedoelde hij letterlijk. Hij maakte van geluk dus een soort rekensom, ook letterlijk. Als een maatregel per saldo aan meer mensen geluk brengt dan ongeluk, dan is die maatregel als rechtvaardig te zien.’

Hij pauzeerde even, maar niemand reageerde.

‘Die benadering lijkt op het eerste oog redelijk. Maar er kunnen vreemde consequenties aan vastzitten. Met die redenering rechtvaardigt hij bijvoorbeeld maatregelen die een kleine groep mensen benadelen, om een veel grotere groep geluk te verschaffen. Stel je voor: de overheid wil een stuwdam aanleggen, maar daarvoor moet een heel dorp in het dal worden ontruimd. Bentham zou zeggen: dat is rechtvaardig, want door de stuwdam wordt de watervoorziening in een grote stad beter, en dus worden daar vele duizenden mensen gelukkig van, veel meer dan de mensen van dat dorpje, die uiteraard ongelukkig worden omdat hun huis onder water verdwijnt.

Utilitarisme als opvatting van geluk opent ook de weg naar onderscheid tussen mensen. Omdat een belangrijk persoon, bijvoorbeeld een president of een koning veel meer betekent voor het geluk van de mensen dan een gewone burger, zou een schaars medisch middel, zoals een ruilhart, aan die belangrijke persoon moeten worden toebedeeld, ten koste van het geluk van onbelangrijke burgers.’

Nu kwamen er wel reacties.

‘Dat is toch te gek,’ riep Jacques uit. ‘Stel je voor, dat artsen dit soort onderscheid zouden maken.’

‘Nou,’ merkte Kenneth droog op, ‘in oorlogsgebieden doen artsen niet anders. Een generaal gaat in het veldhospitaal voor een gewone soldaat. Zulke keuzes horen erbij.’

‘Maar wat heeft dit nou met gelukkig zijn te maken?’ Sandra hief haar armen.

Daniël zei: ‘Je kunt de benadering van Bentham zien als een soort verdeelsleutel van het geluk. Er zijn mensen die aan de touwtjes trekken, die draaien aan de knoppen die jouw geluk of ongeluk bepalen. Als je geluk tenminste volgens Benthams definitie onderschrijft: vergroten van plezier, verkleinen van pijn.’

‘Het is dus eigenlijk een ethische benadering,’ zei Kenneth.

‘Zeker,’ antwoordde Daniël. ‘Het zijn belangrijke ethische afwegingen die verengd worden tot een rekensom, optellen en aftrekken.’

‘Ik vind zo’n rekenmodel maar minimaaltjes,’ merkte Naomi op. ‘Wij waren hier met ons allen al veel dieper in het geluks-idee doorgedrongen.’

‘Ben ik helemaal met je eens,’ zei Daniël. ‘Bentham is ook niet mijn favoriete benadering. Maar ik wilde jullie toch kennis met hem laten maken om te laten zien hoe verschillend je tegen “geluk” kunt aankijken.’

‘Oké,’ riep Sandra, ‘kom maar met je tweede filosoof.’

Daniël dronk van zijn koffie.

‘Tja, dat is een heel ander verhaal. Een zekere Sonja Lyubomirsky, een professor psychologie aan de Universiteit van Californië, deed jarenlang onderzoek naar de vraag waardóór je geluk wordt veroorzaakt. Zij deed tweelingonderzoek, gen-onderzoek en hersenonderzoek en ze kwam tot de verbijsterende conclusie dat je vermogen om een gelukkig leven te lijden voor 50% bij je geboorte vastligt in je genen. En maar liefst 40% van je geluk wordt bepaald door acties die je doelbewust onderneemt. Slechts 10% van je geluk wordt bepaald door omstandigheden waar je geen invloed op hebt. Haar conclusie is dat je de omstandigheden dus nauwelijks de schuld kan geven. Voor 40% bepaal je het zelf.’

‘Jeetje!’ riep iemand.

‘Ja,’ zei Daniël. ‘En hoewel je misschien een vraagteken kunt zetten bij die precieze percentages, is het deze globale denkrichting die ik jullie wil meegeven als het gaat om structureel geluk. Wij mensen hebben de neiging om van alles de schuld te geven als we niet gelukkig zijn. Maar dat kan

vluchtgedrag zijn: vluchten voor de werkelijkheid. Bovendien houden we onszelf voor de gek. We geloven dat we gelukkig zullen zijn, áls...

als ik een mooie baan heb, dan zal ik gelukkig zijn

als ik rijk ben, dan zal ik gelukkig zijn

als ik die mooie auto kan kopen, dan zal ik gelukkig zijn

als ik een mooi lijf heb, dan...

als ik de ideale partner vind

als ik een groot huis en kinderen heb

en ga zo maar door.

Mensen hebben zulke verwachtingen omdat ze ervan overtuigd zijn dat die die hen gelukkig zullen maken. Alleen zijn die verwachtingen meestal gebaseerd op mythes, op ongegronde verhalen. Ze zijn ons in de afgelopen halve eeuw opgedrongen door de consumptiemaatschappij, waar we heilig in zijn gaan geloven. Die verwachtingen zijn echter niet de essentie van ons geluk. We zijn gaan denken dat geluk te koop is. Dat er iets aan ons niet moet deugen als we niet aan de eisen van de welvaartsmaatschappij voldoen. Een eigen huis, een elektrische auto, drie keer per jaar op vakantie, een caravan of camper, Maar zulke verwachtingen zitten ons geluk juist in de weg, omdat we ze doorgaans niet allemaal kunnen waarmaken. En daar worden we ongelukkig van.

Op basis van 'sociale' verwachtingen nemen we ook vaak verkeerde beslissingen. We laten ons leiden door wat anderen over ons vinden. We kiezen uit economische motieven een verkeerde partner, voor het aanzien tegenover anderen een te duur huis of een te grote auto, uit statusoverwegingen een baan die eigenlijk niet bij ons past. En het maakt ons alleen maar ongelukkig.'

Daniël zweeg. Het bleef doodstil in de zaal, de groep leek geboeid door zijn woorden.

'Alle beslissingen die ik noemde behoren tot de veertig procent van Lyubomirsky,' hernam hij. 'We hoeven ze niet te nemen, maar we doen het wel. En op die manier kunnen we ons eigen ongeluk creëren, dat we vervolgens proberen te compenseren via hedonisme, plezier maken, oppervlakkig genieten.'

En dat, mijne dames en heren, is de situatie waarin een flink deel van de mensheid zich momenteel bevindt. Men is verslaafd aan welvaart, status, gemak, plezier, sociale competitie, en in plaats dat je daar gelukkig van wordt, kun je er juist ongelukkig van worden.'

'Dit moet even zakken, hoor.' Sandra kwam overeind en begon een rondje te lopen. 'Zoveel informatie in één keer...' Toen riep ze vanuit een hoek van de zaal, over de hoofden van de anderen heen: 'Hé, ik voel me aangesproken! Zeg jij nou dat ik als hedonist iets verkeerd doe?'

Daniël glimlachte. 'Nee hoor, ik oordeel niet. Ieder mens, ook jij, Sandra, heeft het recht om op de eigen manier gelukkig te worden. Wat ik probeer te doen is het aanbieden van "gedachten".' Het laatste woord sprak hij met nadruk uit. 'Deze workshop heeft een filosofische basis, zoals je bij je aanmelding hebt kunnen lezen. En filosofie betekent: denken.'

Hij keek op zijn horloge.

'Maar ik zie dat de ochtend vordert. In het afgelopen uur hebben jullie zoveel te verstouwen gekregen dat de hersenen even rust hebben verdiend. Misschien is een wandelingetje door de tuin een goed idee. Voor de liefhebbers staat er op zolder een tafeltennistafel. Als jullie het goed vinden gaan we hier vanmiddag op door. Ik hoop jullie dan een recept te kunnen bieden dat langdurig geluk mogelijk maakt. En dat baseer ik op niet de eerste de beste, namelijk de grote filosoof Aristoteles, zo'n driehonderd jaar voor Christus.'

Jacques moest zich losrukken van Daniëls woorden. Het was een en al fascinatie die hij ervoer. Dit was waar hij op uit was, wat hij had willen horen. Hij ontwaakte uit een soort trance toen Daniël de middagpauze aankondigde. Hij probeerde de gedachten vast te houden maar het was haast te veel. Chemisch geluk, utilitarisme, die Amerikaanse professor met haar onuitsprekbare naam, vooral de gedachte dat je voor een groot deel zelf je geluk of je ongeluk veroorzaakt sprak hem aan. Wat kon dit allemaal betekenen voor hem persoonlijk? Inderdaad, hij was aan een wandeling door de natuur toe. In een reflex stapte hij op Naomi af.

'Zullen we wandelen?'

Naomi wreef over haar bovenarmen, alsof ze het koud had, terwijl het in de zaal behoorlijk warm was. 'Dit alles komt wel binnen,' reageerde ze, zonder op zijn vraag te antwoorden.

‘Bij mij ook, hoor. Ik moet het allemaal herkauwen, zal ik maar zeggen. Maar dat doe ik vannacht wel.’

‘Oké, rondje door de tuin en het bos?’

Zonder zich iets van de anderen aan te trekken verlieten ze de zaal en liepen richting uitgang.

‘Ik ga even naar het toilet,’ zei Jacques.

Even later wandelden ze over een zandpad tussen de naaldbomen. In de berm stonden hoog opgeschoten varens en bloeiende wilde digitalis. Tussen wolkenvelden door scheen de zon door de boomtoppen op hun hoofden

‘Wat betreft zaterdagnacht,’ begon Naomi, ‘dankjewel dat je toen niet hebt aangedrongen om... Je snapt me wel.’

Jacques keek haar warmhartig aan.

‘Het moment was me te dierbaar,’ zei hij. ‘Het zou misschien alles geruïneerd hebben. Bovendien, ik was erg moe.’

Naomi lachte ontspannen. ‘Ik hoefde in ieder geval geen hoofdpijn te suggereren.’

‘Om die reden heb ik je ook de afgelopen twee nachten niet, eh, uitgenodigd. Ik zeg het, je bent me te dierbaar om iets te overhaasten.’

Naomi moest lachen.

‘Ik had dat wel een beetje verwacht. Maar zo ben jij dus blijkbaar niet. Jij bent me er een, Jacques, je bent ouderwets. We zijn allebei hartstikke volwassen, we hoeven ons niet in te houden.’

Jacques knikte langzaam.

‘Daar heb je gelijk in. Maar ik denk dat ik nog moet wennen aan het idee dat er weer een vrouw in mijn leven is, Naomi. En wát voor vrouw.’ Hij omhelsde haar en kustte haar voorhoofd.

Ze keek hem aan. ‘Ik ben in jouw leven?’

‘Jazeker. Ik laat je zomaar niet gaan.’

‘Ik jou ook niet,’ zei ze. ‘Als dit...’ ze gebaarde om zich heen naar de tuin en de boerderij, ‘als deze workshop voorbij is, dan moeten we de tijd nemen om eens goed met elkaar te praten.’

Met een lange kus werd de afspraak bezegeld. Toen Jacques haar losliet, zag hij vanuit zijn ooghoek dat verderop ook Sandra en Lennon elkaar omhelsden.

‘Maar nu wat anders,’ hernam Naomi, ‘wat vond je van vanochtend?’

‘Ik begin geloof ik de strategie van Daniël in de gaten te krijgen,’ zei Jacques. ‘Hij moest ons eerst een beetje leren kennen, daarna heeft hij ons wat betreft “gelukkig zijn” met een paar oefeningen het bos in gestuurd. Verwarring alom. We bleken er allemaal anders tegenaan te kijken, en we waren zelfs in staat om er ruzie over te maken. Ik in elk geval wel, met Lennon. En nu stuurt hij ons langzaam in de richting wat volgens hem het “ware” gelukkig zijn is. En ik moet zeggen: die man kan wel vertellen.’

‘En hij weet er veel van. Ik ben heel benieuwd naar waar hij vanmiddag mee komt.’

‘Ik vermoed dat ik het weet,’ zei Jacques, want hij herinnerde zich de colleges over Aristoteles.

Dinsdagmiddag

14

De lunch was, zoals steeds, overvloedig. Kenneth zat al aan tafel toen de anderen binnendruppelden. Hij was alleen achtergebleven nadat ook Lennon en Sandra samen waren vertrokken. Vanity had aangeboden om een eindje met hem te lopen, maar dat had hij vriendelijk afgewezen.

‘Ik ben graag alleen – na het afgelopen weekeinde. Ik heb heel veel denkwerk te verrichten.’

‘Kan ik je daarbij helpen door een luisterend oor te lenen?’

Kenneth had zijn hoofd geschud. ‘Dat moet ik echt alleen doen.’

Om twee uur zat iedereen weer op de vertrouwde plek in de zaal. Daniël stond in zijn lichte kostuum voor de groep. Vanity zat op een stoel terzijde van hem.

‘Over gelukkig zijn gesproken,’ begon hij. ‘We hebben vanmorgen gezien dat er een verschil is tussen kortdurende geluksmomenten en het je structureel gelukkig voelen. Je geluksgevoel gaat op en neer, zal ik maar zeggen. En dat brengt ons op de vraag of er wel zoiets bestaat als structureel geluk. Is een gelukkig leven niet veeleer een aaneenschakeling van geluksmomenten? En daarmee stuiten we op een verwante vraag: als je gelukkig bent, ben je dan alléén maar gelukkig?’

Hij keek de kring rond.

Wat bedoel je daarmee?’ vroeg Sandra.

‘Dat zal ik uitleggen.’ Hij wendde zich tot Lennon

‘Lennon, je hebt herhaaldelijk verklaard dat je een gelukkig leven hebt. Maar ben jij continu gelukkig, vierentwintig uur per dag?’

Lennon dacht diep na met brede rimpels in zijn voorhoofd.

‘Nou je het zegt, nee, eigenlijk niet. Er zijn ook wel momenten dat ik me rot voel. Als er iets mislukt is, of zo. Of als iets wat ik heb bedacht toch niet zo goed blijkt te werken. Dan baal ik.’

Daniël wendde zich tot Sandra. ‘En Sandra, jouw endorfinefeesten – als ik ze zo mag noemen,’ hij glimlachte naar haar, ‘die maken jou gelukkig. Maar ben je dat ook de volgende dag nog als de gelukshormonen zijn uitgewerkt?’

Sandra moest lachen om de vraag.

‘Natuurlijk niet, dan heb ik vaak een kater. Ook wel van de drank, natuurlijk.’ Ze haalde diep adem en dacht even na. ‘Maar nu ik ernaar kijk, dat geluksgevoel komt soms toch weer terug tijdens mijn werk. Gek hè? Ik werk momenteel aan een witwaszaak, daar mag ik niet veel over zeggen. Maar als ik daarmee bezig ben, als getuige voor een rechtbank of zo, dan kan ik intussen denken aan een hardrockfeest, en dat – ja, hoe zal ik het zeggen, dat weegt er dan tegenop, zogezegd. En als ik dan kan aantonen dat zo’n crimineel op onverklaarbare wijze aan een paar miljoen is gekomen, dan dreunen de bassen in mijn hoofd. Daar kan ik even gelukkig van worden.’

‘Hear, hear,’ riep Lennon.

‘Je wordt dus niet alléén maar gelukkig van hedonistisch leven.’

‘Nee, dus.’

‘En Naomi,’ vervolgde Daniël, ‘jij bent gelukkig in je nauwe relatie met God, heb je verteld. Je noemde het, geloof ik, een duurzaam geluk. En dan stel ik dezelfde vraag als aan Lennon: ben je in je leven alléén maar gelukkig?’

Naomi ging rechtop zitten. ‘Dat ligt eraan wat je gelukkig noemt,’ zei ze. ‘Er zijn momenten in mijn leven geweest dat ik me verlaten voelde, dat ik zelfs twijfelde of God wel echt bestaat. Maar dan gebeurt er weer iets waardoor ik zeker weet: Hij leidt me.’

Sandra moest om haar woorden grinniken. ‘Sprookjes.’

Daniël negeerde haar.

‘Dus ook jij bent niet onafgebroken gelukkig,’ vroeg hij aan Naomi.

‘Nee.’

‘En jij, Jacques,’ je hebt ons deelgenoot gemaakt van je verdriet en je manier om daarmee om te gaan. Je leeft gelukkig omdat je je niet sappel maakt over zaken waarop je geen invloed hebt. Jouw rationele vermogen heeft de regie over je leven, toch?’

‘Nou,’ zei Jacques, ‘door de bank genomen is dat zo. Vooral na de dood van mijn vrouw heb ik in die stoïcijnse houding veel steun gevonden. Maar als ik zie wat er tegenwoordig in de wereld allemaal

gebeurt, oorlogen, onderdrukking, dictators, menselijk lijden, verschrikkelijk. Dat kan ik moeilijk rationaliseren, daar lig ik soms wakker van.'

'Dus ook jij bent niet structureel gelukkig?'

'Nee.'

'Oké. Tenslotte, Kenneth, jij hebt je er niet zo duidelijk over uitgelaten, maar ik heb het gevoel dat je je gemiddeld genomen niet zo erg gelukkig voelt. Klopt dat?'

'Ja, ja, dat is wel zo.'

'Maar toen hebben we muziek van Schubert laten horen, waar je een ogenblik volmaakt gelukkig van werd.'

Kenneths gezicht klaarde op. 'Ja,' zei hij, 'dat was een mooi moment. Maar dat was maar een moment. Voor een groot deel bestaat het leven toch uit narigheid.'

Daniël deed een paar stappen naar voren en stelde zich op in de kring van zijn workshopdeelnemers.

Hij keek de kring rond en zei:

'Wat we hier ontdekken, beste mensen, is wat ik noem "*de paradox van het gelukkig zijn*".

Hij liet een stilte vallen.

'Daarmee bedoel ik het verschijnsel dat je op een bepaald moment of in bepaalde situaties niet gelukkig of zelfs ongelukkig bent, maar dat je je tegelijkertijd in het algemeen toch gelukkig voelt. En andersom kun je ongelukkig zijn en toch gelukkige momenten meemaken. "Gelukkig zijn" hoeft dus niet hetzelfde te zijn als "gelukkig zijn", zou je kunnen zeggen.'

Daniël schonk zichzelf een glas water in, zodat ze zijn woorden goed tot zich konden laten doordringen.

'Laat ik dit toelichten met een paar voorbeelden. Hoe kan het dat een man van drieëntwintig die aan een rolstoel is gekluisterd, zijn leven toch een acht geeft? Hoe kan het dat een jonge vrouw met autisme, waardoor ze allerlei sociale beperkingen heeft, toch zegt dat ze in het algemeen gelukkig is? Hoe kan het dat een liedjeszanger die alles heeft wat zijn hartje begeert toch niet simpelweg gelukkig is? Hoe kan het dat een succesvolle psychotherapeut met een bloeiende praktijk en een ruim inkomen toch zichzelf van het leven berooft?'

Op het grote scherm verschenen de woorden EUDAIMONISCH WELBEVINDEN.

'Voor antwoorden gaan we te rade bij de Griekse filosoof Aristoteles. Hij leefde rond driehonderd voor Christus en was een tijdgenoot van Epicurus, die we afgelopen zaterdagmiddag hebben leren kennen als gematigd hedonist.'

Sandra stak haar hand op.

'Hebben die twee elkaar gekend?'

'Jazeker. Beiden waren ze actief als filosoof in Athene. Aristoteles doceerde in het Lyceum van Athene. Epicurus richtte in Athene zijn eigen filosofenschool op in een tuin achter zijn huis. Maar Epicurus had dus heel andere ideeën over "geluk" dan Aristoteles. Wel was Aristoteles een bron van inspiratie voor hem.'

Daniël vatte de draad weer op.

'Aristoteles heeft mooie dingen gezegd over gelukkig zijn. Hij introduceerde het begrip "*Eudaimonisch*" welbevinden. Eudaimonisch betekent letterlijk "van een goede ziel". Maar jullie mogen het woord wat mij betreft direct weer vergeten.

Dit begrip plaatste hij tegenover "Hedonistisch welbevinden".

Hedonistisch geluk bereik je, zoals we hebben gezien, via plezier maken, feesten, opwindende dingen beleven, grenzen opzoeken, dus geluk op de korte termijn.

Eudaimonisch geluk, daarentegen, is dieper en duurzamer. Je streeft naar een zinvol en deugdzaam leven, naar persoonlijke groei en zelfactualisatie, al het mogelijke uit jezelf halen. Maar deze beide typen van gelukkig zijn sluiten elkaar niet uit. Je kunt zielsgelukkige momenten beleven, maar toch door de bank genomen niet gelukkig zijn.'

Daniël keek Kenneth aan.

'Andersom kun je op momenten dat het leven tegenzit, toch eudaimonisch gelukkig zijn. Je zegt: "Oké, op dit moment heb ik pech of een tegenvaller, maar door de bank genomen voel ik me toch wel gelukkig omdat ik veel dingen doe die zin aan mijn leven geven." Het eudaimonische welbevinden richt zich op persoonlijke groei en op de lange termijn, in plaats van op kortdurende geluismomenten.'

Er viel een stilte in de zaal waarin Daniëls woorden tot de groep doordrongen.

‘De jongen in de rolstoel,’ ging hij verder, ‘is weliswaar beperkt in zijn beweging, maar toch kan hij heel veel. Hij is misschien heel goed in rolstoelvolleybal. Dat geeft veel doel en zin aan zijn leven. Het meisje met autisme kan sociaal moeilijk uit de voeten, voelt zich vaak niet begrepen en begrijpt grapjes en kwinkslagen niet. Maar zij kan zich fantastisch concentreren op haar laptop met het ontwerpen van computergames. Ze vindt haar leven zinvol en is gelukkig.’

Daniël keek de kring nogmaals rond.

‘En deze paradox, beste mensen, dit inzicht voert volgens mij naar het antwoord op de ultieme vraag naar het geluk, waarvoor jullie uiteindelijk zijn gekomen: *Wat moet je doen om gelukkig te worden?*

Dan zeg ik: Geniet van het leven, maak plezier, ga uitdagingen aan, feest er desnoods op los. Maar zorg er tegelijkertijd voor dat je ook een diepere zin aan je leven geeft. Dat je geluk zich niet tot kortstondige geluksbelevissen hoeft te beperken, dat je het daarvan moet hebben. En dat kun je alleen maar doen door zelf actie te ondernemen. Weet je nog? De 40% van je geluk van Sonja Lyubomirsky die je zelf kan beïnvloeden.

Dus denk, naast het genieten, ook na over manieren waarop je jezelf kunt zou kunnen ontplooiën.

Wees eerlijk tegen jezelf. Durf jezelf de vraag te stellen: voel ik mij wel echt goed bij hoe momenteel de invulling van mijn leven is? Durf jezelf ter discussie te stellen en er een antwoord op te vinden.

Dat vraagt iets van je, namelijk wat ik “graven” noem. Graven in jezelf. Mogelijk vind je diep in jezelf zinvolle aanwijzingen voor een beter en zinvoller leven. Als dat zo is, wees ook dan eerlijk tegen jezelf. Want als het erop aankomt, kan dat ook betekenen dat je dingen moet loslaten. Loslaten van ingeroest gedrag, van vertrouwde patronen en soms ook het loslaten van zekerheden of schijnzekerheden. Daarover later meer.

Ga op zoek naar zaken die doel en zin aan je leven kunnen geven. Probeer voorbij te denken aan je alledaagse, routinematige bestaan. Wil je verhuizen? Staat je werk je tegen? Heb je behoefte aan een nieuwe start met je relatie? Heb je een behoefte om verre reizen te maken? Wil je graag andere mensen gaan helpen? Heb je zin om iets tot op de bodem uit te zoeken? Heb je verwaarloosde of vergeten of misschien zelfs onontdekte talenten die je kunt ontwikkelen? Geef ze een kans. Dan kun je tevreden naar je leven kijken.’

Na deze toespraak liet Daniël zich in zijn stoel zakken. Er klonk een tienhandig applausje. En ze zwegen, onder de indruk van Daniëls woorden.

Daniël dronk het laatste slokje van zijn koud geworden koffie.

‘Maak ik iets bij jullie los?’ vroeg hij.

Lennon was de eerste die na een lange stilte een reactie gaf.

‘Ik weet niet waar het aan ligt,’ zei hij, ‘maar deze cursus heeft wel iets betoverends. Ik begin hier na te denken over dingen waar ik eigenlijk nog nooit over heb nagedacht.’

Jacques vroeg aan hem: ‘Nou, dat komt goed uit, je hebt je toch juist aangemeld om na te denken?’.

‘Ja, dat is zo. Maar toen ik inschreef dacht ik: ach, dat lijkt me wel aardig, meer niet. Maar nu ik er middenin zit, raak ik aan het piekeren over mijn leven. Vannacht in bed... En de confrontatie met jullie ideeën. Ja, het zet me aan het denken.’

‘Jezus, ja,’ riep Sandra. ‘Dat geldt ook voor mij.’ Ze griste haar tas van de vloer en haalde er een zakdoekje uit. Een Máxima-traan liep over haar wang. ‘Dit doet iets met me.’ Ze veegde de traan weg en leek nu meer een bleue tiener dan de promiscue bijna-dertiger. Ze wendde zich tot Naomi. ‘Sorry, hoor, dat ik je daarstraks een beetje heb uitgelachen. Maar jij hebt natuurlijk recht op jouw manier van gelukkig zijn.’

Naomi ging rechterop zitten. ‘Dank je.’

Toen richtte Daniël zich tot Naomi. ‘Wat zijn jouw gedachten, Naomi? Wil je die met ons delen?’

Naomi zette haar donkere bril af. Jacques dacht bevooroordeeld: wat is ze mooi.

‘In principe ben ik wel gelukkig...’

‘In principe?’

‘Ja, nou ja, ik leef via verschillende sporen, zal ik maar zeggen. En ik twijfel ook. Ja, ik twijfel veel aan mezelf en aan de route die ik momenteel ga.’

‘Jouw woorden lijken wel het Orakel van Delphi,’ lachte Daniël. ‘Ze hebben vast diepte, maar er is geen touw aan vast te knopen.’

Naomi lachte nu ook. 'Ach, ik wil jullie niet te veel vermoeien met mijn privéleven. Maar de weg die God mij wijst is niet altijd even..., eh, duidelijk. Soms is Hij niet erg helder in zijn aanwijzingen. Er zijn zijwegen die ik misschien moet inslaan, maar die ik niet durf in te slaan.'

'Maar je geloof...'

'Ja, dat is en blijft mijn leidraad. Maar ik ben in dat opzicht net een trolleybus, soms raak ik de draad kwijt.'

Haar woorden veroorzaakten een spontaan lachsalvo.

'Meer wil ik er eigenlijk niet over kwijt,' zei Naomi. Jacques was de enige die haar volkomen begreep.

'En jij Kenneth?' vroeg Daniël.

Kenneth zuchtte diep. 'Ik wou dat ik wist hoe ik het concreet aan moet pakken, gelukkiger worden dan ik nu ben. Ik zit vast in mijn...' Hij spreidde zijn armen in een hulpeloos gebaar.

'Ik raad je aan diep te graven in jezelf, Kenneth,' zei Daniël, 'dat is mijn antwoord. 'Ga er voor zitten, concentreer je heel diep, en denk: wat zou mij nou gelukkig maken?'

'Zoiets als meditatie?'

'Zo kun je het noemen... Maar ik bedoel toch iets anders. Niet mediteren in de zin van je gedachten helemaal stilzetten, maar juist diep doordringen in jezelf. Probeer je te herinneren op welke momenten je je één voelde met jezelf, momenten waarop je gelukkig was. Zulke herinneringen kunnen iets zeggen over waar je naartoe wilt. Dat kun je alleen maar zelf doen.'

Van allen leek Jacques nog het minst geraakt door het afgelopen uur.

'Ik heb de neiging om de dingen te nemen zoals ze komen,' zei hij schouderophalend. 'Er zijn zoveel aspecten van mijn leven waar ik weinig of geen invloed op heb... Ik ben al blij dat ik psychisch overeind blijf.'

Daniël stond op, ging recht tegenover Jacques staan en keek hem strak aan.

'Je bent een rationeel mens, Jacques,' zei hij. 'Jouw geluk loopt hoofdzakelijk via je verstand, als ik het zo mag zeggen.'

Jacques knikte. 'Dat kan wel kloppen.'

'Ben je misschien onbewust bang om gelukkig te worden, omdat je je realiseert dat geluk ook weer voorbij kan gaan? Dan bereik je het geluk nooit, dan sta je je eigen geluk in de weg.'

Jacques liet Daniël's blik los en liet zijn hoofd op zijn borst zakken. 'Misschien heb Je gelijk, Daniël,' bromde hij. 'Maar hoe kom ik daar doorheen?'

Hij keek schielijk in de richting van Naomi die bemoedigend terugkeek.

Daniël zei: 'Mag ik je een vraag stellen?'

'Oké.'

'Voel je je gelukkig als je je verdiept in oude filosofen? Plato, Aristoteles, Socrates, Epicurus en noem ze maar op?'

Jacques' gezicht lichtte op. 'Ja,' zei hij simpelweg.

'Dat bedoel ik,' zei Daniël. 'Iedereen wordt érgens gelukkig van.'

Hij keek de kring rond.

'Koffie,' zei Vanity.

Na de koffiepauze nam Daniël opnieuw het woord.

'Wat ik nu ga doen..., ' hij sprak de woorden traag uit, met een vage glimlach, 'is jullie op het andere been zetten. Ik ga jullie nog een keer de vraag stellen die ik ook in de blinddoeksessie heb gesteld:

'Waaróm zou je gelukkig willen zijn?'

'Nou, dat lijkt me nogal wiesdes,' zei Kenneth. 'Natuurlijk wil je gelukkig zijn. Dat wil toch iedereen?'

'Inderdaad, net wat je zegt.

Alle mensen wil gelukkig zijn. Gelukkig zijn is de norm. We leven in een wereld waarin we het idee hebben dat we constant gelukkig willen zijn, móeten zijn. Dat komt doordat we in onze consumptiemaatschappij grote vrijheid hebben verworven. We hebben het nog nooit zo goed gehad, we kunnen alles kopen. Maar daar zit ook een keerzijde aan: we zijn er voortdurend op uit dat we méér moeten hebben, meer dan anderen, dat we het beter moeten hebben dan anderen, dat we gelukkiger moeten zijn dan anderen. Dat zijn we in de loop der welvaartsjaren anderen en onszelf gaan wijsmaken. We plannen onze tijd vol met leuke dingen. We luisteren naar influencers die ons vertellen hoe gelukkig ze zelf zijn en hoe wij dat ook kunnen worden, zonder dat we de gaten hebben dat ze

meestal onzin uitkramen. We posten onze belevenissen en prestaties op sociale media. En alles is succes. Er is ogenschijnlijk geen plaats voor ongeluk. Ogenschijnlijk!’

Daniël keek opnieuw de kring rond, maar er kwam geen reactie.

‘En toch zijn er lange wachttijden voor psychologische hulp, van vooral jongeren, maar ook ouderen. Voor professionele hulp om zo snel mogelijk weer gelukkig te worden. Want, zo is de gedachte, als ik niet gelukkig ben, dan deugt er iets niet aan mij. We leggen elkaar en onszelf de verplichting op om gelukkig te zijn, maar op een manier die geen echt geluk voortbrengt. We kunnen namelijk van z’n leven niet voldoen aan het ideaalbeeld dat we van onszelf hebben geschapen en ons en elkaar hebben opgelegd. En juist daarvan worden we ongelukkig. Het probleem is dus dat we ongelukkig zijn omdat we niet gelukkig kunnen zijn. Wat een paradox!’

Er viel een ogenblik stilte. Toen riep Lennon uit: ‘Nou maak je het wel bont, Daniël. Wil je beweren dat ik ongelukkig ben omdat ik niet gelukkig kan zijn?’

Daniël glimlachte.

‘Eén van jullie heeft tijdens diezelfde blinddoekoefening gezegd dat er zonder ongeluk geen geluk kan zijn. Dat heb ik mijn oren geknoopt.’

‘Ja, dat was ik,’ zei Jacques. ‘Tegen Lennon. Ik zei dat de normale toestand is om niet erg gelukkig te zijn. Geluk steekt daartegen af, stijgt daar bovenuit.’

Lennon knikte.

Daniël zei bijna fluisterend: ‘De voortdurende druk om gelukkig te zijn kan leiden tot meer ongeluk. Dus is het een logische vraag: waaróm zou je gelukkig willen zijn?’

Opnieuw een lange stilte, waarin de blikken van de deelnemers verhalen vertelden. Verhalen die vermoedelijk over henzelf gingen.

‘Mooie geluksgoeroe ben jij,’ spotte Sandra uiteindelijk. ‘Eerst pep je ons drie dagen op om aan ons geluk te werken en nu kom je er opeens mee aan dat we ongelukkig moeten zijn.’

‘Het leven bestaat niet alleen uit geluk, Sandra. En ik beweer ook niet dat je ongelukkig moet zijn. Maar er moet ook plek zijn voor ongelukkige gevoelens. Wat Jacques tijdens de blinddoeksessie zei was een waar woord: als je geen ongelukkige gevoelens toelaat, kan er ook geen plaats zijn voor echte geluksgevoelens.’

Naomi stak haar hand op. ‘Mag ik wat zeggen?’

‘Ga je gang.’

‘Ik geloof dat wij op de wereld zijn om gelukkig én ongelukkig te zijn, maar dat het grootste geluk niet in dit aardse leven ligt.’

‘Ja, maar dan moet je wel in een soort van hiernamaals geloven,’ reageerde Sandra. ‘Wat mij betreft zullen we het hier op deze aardkloot moeten regelen, want een tweede kans krijgen we niet. Daarom zeg ik: geniet er maar van.’

Kenneth zei: ‘Ik zie in mijn praktijk veel ongeluk en ellende. Maar tegenover wordt vrijwel niemand daar echt gelukkig. Ze gaan bijna allemaal naar de verdommenis.’

‘En daarna hopelijk een beter leven tegemoet,’ vulde Naomi aan.

Kenneth haalde met een hulpeloos gebaar zijn schouders op.

‘Nou ja,’ reageerde Lennon, ‘je hebt natuurlijk wel een beetje gelijk, Daniël, als je zegt dat ook ongelukkige gevoelens een plek moeten krijgen. Toen mijn vrouw van me wegliep, was ik niet erg gelukkig, mag ik wel zeggen. Maar mijn bedrijf gaf me een soort troost, daar werd ik toch wel weer blij van.’

‘Als je níet toelaat,’ zei Daniël, ‘dat je ongelukkige gevoelens kan hebben, dan kan dat er juist voor zorgen dat je verdrietiger wordt, juist omdat je je ongeluk ontkent of negeert. Maar je hoeft je narigheid niet alleen te dragen. Als we verdrietig zijn, dan hebben we meer dan ooit behoefte aan mensen om ons heen. Als het niet goed met je gaat, deel dan je ongeluk met anderen, in plaats van dat je het verstopt en probeert om met anderen te concurreren in het gelukkig zijn.’

Daniël ging zitten, keek zwijgend naar Vanity en vervolgens naar alle deelnemers afzonderlijk.

‘Beste mensen,’ zei hij, ‘ik heb de indruk dat in deze workshop het meeste is gezegd wat gezegd moest worden. Dit zouden mijn afsluitende woorden van de workshop zijn:

‘Heb plezier in het leven, geniet van blijde ogenblikken en gebeurtenissen. Maar streef ook naar een dieper en structureler geluk, zoals we hebben gezien, door het beste in jezelf te zoeken en je geluk vooral niet van de verwachtingen van anderen te laten afhangen. En geef, als het erop aankomt, ook ongeluk en verdriet een plaats. Denk niet dat er iets mis is met je als je niet alléén maar gelukkig bent.’

Hij keek de zaal rond. Daniëls slotwoorden. Hiermee moesten ze het doen. Zijn woorden waren bijna een anticlimax. Vier dagen intensieve workshop samengevat in vier volzinnen.

‘Jezus,’ riep Lennon uit. Het leek de perfecte samenvatting van hun gevoelens.

‘Er is nog tijd voor vragen.’

‘Ik barst van de vragen,’ merkte Sandra op, ‘maar ik zit nu even vol. Ik moet nadenken.’

‘Dat geldt ook voor mij,’ zei Naomi.

‘En voor mij,’ bromde Lennon.

Kenneth glimlachte, één van de zeldzame keren dat hij dat deed, en stak zijn hand op. ‘Zullen we om af te kicken nog een stukje muziek luisteren?’ vroeg hij. ‘Die mooie Engelse hoorn-solo van Dvorák?’ Daniël gebaarde naar Vanity.

‘Dat lijkt me een heel goed idee, dan sluiten we daarmee de workshop af. Ik stel voor dat we na het diner verder gaan met de slotsessie waarin we zullen nagaan wat er te oogsten is uit de inspanningen van de afgelopen dagen.’

Dinsdagavond

15

De middagsessie was nog maar net beëindigd toen plotseling de zon verdween. Sandra en Lennon die in de tuin liepen, zagen het noodweer als eersten in de verte aankomen. Het was nog voor half vijf, maar binnen een kwartier leek het nacht. Er verschenen grijszwarte wolken en de wind wakkerde aan tot stormkracht. Een knetterende donderslag luidde het onweer in, waarna de regen als een waterval naar beneden kwam. Bomen zwiepten, struiken bogen horizontaal. Daniël en Vanity renden de boerderij rond om ramen en luiken te sluiten en iedereen hielp om parasols in te klappen, kussens binnen te halen en los staand meubilair op de terrassen voor de storm in veiligheid te brengen. Binnen een paar minuten waren ze natgeregend, maar dat vonden ze niet erg na de hitte van de afgelopen dagen. Uitbundig lachend lieten ze zich natregenen als een gezamenlijke, doorweekte catharsis na de geestelijke inspanningen van de middag en vertrokken ze naar hun kamers voor een douche of bad. Na een halfuur was de zwaarste regen voorbijgetrokken en toverde de cateraar het vijfde en laatste diner voor de opgefriste deelnemers op tafel.

Maar het onweer was ook na het eten nog niet voorbij. Het leek eerder weer dichterbij te komen. In de zaal waar de workshop plaatvond brandden de lichten, terwijl de regen tegen de hoge ramen kletterde. Donderslagen volgden elkaar op, afgewisseld met felle lichtflitsen.

De laatste avond van de workshop.

‘Ik hoop dat dit symbolisch kan zijn,’ begon Daniël toen iedereen weer op de vertrouwde plekken zat. Hij wees naar het onweer. ‘Deze weeromslag zou symbolisch mogen zijn voor de omslag in jullie denken voor wat betreft het gelukkig zijn. En wellicht zelfs een omwenteling in jullie leven. Want daarvoor zijn jullie hier gekomen, toch? Ik wens jullie toe dat je hier inspiratie hebt opgedaan waar je iets mee kan doen. Al is er tijdens deze workshop in jullie alleen maar een klein zaadje geplant van de boom die de rest van jullie leven wordt, dan ben ik al blij. Dan is het doel bereikt. Of misschien een nog mooiere beeldspraak: als er een aanzet tot vertakking van de boom is ontstaan. Als je naar aanleiding van ons gezamenlijke proces je leven in een nieuwe richting zou kunnen sturen.’

Een donderslag maakte hem het spreken een ogenblik onmogelijk.

En daar zaten ze dan, in een kring, na een overvloedig diner. Vijf mensen die een paar maanden geleden, al dan niet in een opwelling, via de website van Daniël Deweyze hadden ingeschreven voor een gelukworkshop. Waarom zouden ze dat hebben gedaan? Omdat gelukkig zijn tot hun verbeelding sprak? Omdat ze diep van binnen wisten dat er meer uit het leven te halen moest zijn? Omdat ze zich in hun leven van alledag niet écht gelukkig voelden? Of gewoon omdat ze nieuwsgierig waren naar wat zo’n geluksgoeroe te bieden zou hebben?

“*Geluk heb je niet, dat kun je bereiken!*” was de oneliner waarmee zijn site opende.

“*Je kunt jezelf doelen stellen, steeds hoger en steeds verder, en als je die bereikt, dan word je misschien gelukkig. Maar als je ze niet bereikt, dan maken je doelstellingen je voorgoed ongelukkig. En als je ze wel hebt bereikt, dan blijkt het misschien toch niet het echte geluk te brengen. Hoe bereik je het echte geluk?*”

Wel, Daniël Deweyze bood de oplossing.

“*Samen kunnen we die analyse maken in een ontmoetingsgroep.*”

Ik ben benieuwd wat die workshop inhoudt, zullen ze hebben gedacht. Of misschien waren ze sceptisch geweest. Toch had de gelukworkshop kennelijk voldoende tot hun verbeelding gesproken om het formulier in te vullen en een niet onaanzienlijk bedrag aan euro’s over te maken. Het kon ook in bitcoin, vertelde de site. Drie van hen hadden dit laatste gedaan.

Nu de workshop er bijna op zat, terwijl buiten de regen neerkletterde, hing er in de zaal een sfeer als bij het laatste examenvak op het eindexamen van de middelbare school. Eigenlijk heb je het er wel mee gehad, maar je moet je er nog één keer toe zetten om het af te ronden. Vanaf vrijdagmiddag hadden ze zich geconcentreerd op het thema gelukkig zijn, alsof er weinig anders op de wereld bestond. Maar nu, tijdens de laatste avond van de workshop, begon de concentratie weg te lekken. Gedachten aan het leven van alledag buiten deze monumentale boerderij kwamen alweer naar boven. Ze voelden behoefte aan contact met de wereld. Het niet gebruiken van hun mobieltjes in de afgelopen

dagen begon hun op te breken. Eigenlijk hadden ze het wel gezien. Maar Daniël had nog een laatste vraag voor hen.

‘Als afsluiting van ons intensieve gezamenlijke proces: wie durft het aan om iets te zeggen over hoe de afgelopen dagen bij je zijn geland?’

‘Een evaluatie?’ vroeg Jacques.

‘Nou, ik ben geen voorstander van zo’n standaard evaluatie waarbij iedereen braaf zegt wat hij ervan vond. Ik heb liever een evaluatie waarin je ons laat delen in je persoonlijke beleving van deze workshop.’

Kenneth sprak als eerste.

‘Voor mij persoonlijk was deze workshop heel confronterend en ook erg pijnlijk. Het was confronterend, in die zin dat ik op mezelf en mijn somberheid ben teruggeworpen. En ook pijnlijk, want de nacht van zaterdag op zondag was een dieptepunt in mijn leven, mag ik wel zeggen. Een terugval naar mijn vroegere verslaving, na vijftien jaar.’

‘We waren er getuige van,’ zei Vanity.

‘Ja. Dank dat jullie mij hebben geholpen.’

‘Nou, zoveel hebben we niet gedaan. Alleen een ambulance gebeld.’

‘Maar toch, jullie gaven mij het idee dat ik er niet helemaal alleen voor stond. Als dit was gebeurd terwijl ik in m’n eentje was geweest, dan weet ik nog niet hoe het zou zijn afgelopen. De rust erna heeft mij goedgeedaan. Toen jullie zondag op stap waren heb ik diep liggen nadenken. Gegraven, zoals Daniël het noemde. Ik weet nu dat ik het anders moet gaan doen met mijn leven, al weet ik nog niet precies in welke richting. Maar mijn doel is om iets gelukkiger te worden dan ik nu ben. Dat heb ik hier geleerd.’

‘Dankjewel, Kenneth,’ zei Daniël. ‘Wij wensen je sterkte en wijsheid toe.’

Kenneth knikte.

Daniël keek de kring rond.

‘Ja,’ zei Lennon, ‘ik heb hier ook wat geleerd. Misschien was ik in het begin een tikje zelfingenomen...’

‘Een tikje,’ grapte Sandra.

‘Ah, jullie twee hebben elkaar wat beter leren kennen, geloof ik,’ merkte Vanity op.

‘Zeker,’ zei Sandra. Lennon bloosde.

‘Ik was een tikje zelfingenomen,’ hernam hij. ‘Daar wil ik eerlijk in zijn. Ik heb van jullie geleerd dat ik best trots mag zijn op mijn eigen succes, maar dat er ook andere zaken zijn waarop je trots kan zijn en waar je gelukkig van kan worden. En: wat ik vanmiddag heb gezegd, dat neem ik mee hier vandaan.’

‘Waar doel je precies op?’ vroeg Daniël. ‘Je hebt zoveel gezegd.’

‘Dat ik meer oog moet hebben voor mijn minder gelukkige momenten in plaats van te zwelgen in mijn rijkdom.’

‘Wees eens eerlijk, Lennon, ben je miljonair?’ informeerde Naomi.

‘Multi,’ zei Sandra.

Lennon zweeg.

‘Dankjewel, Lennon,’ zei Daniël. ‘Anderen?’ vroeg hij.

Ik wil ook wel wat zeggen,’ begon Naomi. ‘Ik heb iets over mijzelf geleerd. Jullie mogen best weten dat ik vrijdag was geschrokken van jullie vooroordeel over mij, dat ik ongelukkig zou zijn. Dat ik die indruk maak. Ik was blij dat ik Jacques mocht interviewen. Zoals hij zichzelf aan mij blootlegde, ja, dat gaf mij het idee dat hij mij accepteerde zoals ik ben.’ Ze blikte in de richting van Jacques.

Daniël zei: ‘Je geluk hangt niet af van je uiterlijk, Naomi.’

‘Zit ik er ver naast,’ vroeg Vanity, ‘als ik zeg dat ook Jacques en jij elkaar intussen beter hebben leren kennen?’

Nu verscheen er een blos op Naomi’s wangen. ‘Dat zou best eens kunnen,’ ontweek ze een direct antwoord. ‘Hoe weet jij dat, Vanity?’

‘Ik kan gezichten lezen,’ antwoordde Vanity met een geheimzinnige blik.

‘Maar goed,’ ging Naomi verder, ‘wat ik persoonlijk heb geleerd is iets wat ik eigenlijk al wist, namelijk dat ik in de ogen van veel mensen tamelijk tuttig ben. Maar ik zal jullie een geheimpje vertellen. Type eens op het internet naomiboesveld.com in. Dan kun je een andere kant van mij leren kennen. Jullie zullen het misschien niet geloven, maar ik heb in dit weekeinde door jullie verhalen het

nodige zelfvertrouwen opgedaan. En, dat moet ik toegeven Daniël, ik ben ook anders tegen gelukkig zijn gaan aankijken. Ik vind dat ik, in jouw woorden, best wel eudaimonisch gelukkig ben. Maar, en dat heb ik ook geleerd, ik mag misschien wel wat meer van het leven genieten. Wat meer hedonisme, zal ik maar zeggen.'

'Hear, hear,' riep Kenneth uit. Hij lachte zowaar.

Toen maakte Naomi met een zwierig gebaar haar strakke paardenstaart los zodat haar lange haar langs haar gezicht viel, en zette ze haar donkere bril af. Dezelfde transformatie die Jacques zaterdagavond al had beleefd. Er waren uitroepen van verbazing en verwondering.

Sandra barstte in lachen uit. 'Holy moly, Naomi, je bent me er een!'

Intussen had Daniël op zijn mobiele telefoon gezocht. Hij keek Naomi aan.

'Je blijft me verrassen, Naomi. Ik zie dat je een Influencers account hebt: "*Jezus en jij, jij en Jezus*".

'Inderdaad,' zei Naomi. 'Influencer ben ik ook. Ik richt me tot jongeren die zoekend zijn. Ik ben maar een kleintje, hoor, met vijftienduizend volgers, maar voor sommige jongelui kan ik het verschil maken.'

'Dankjewel, Naomi,' zei Daniël. 'Ik ben onder de indruk.'

Sandra stak haar hand op.

'Ik wil ook wel iets zeggen. Ik ben hier naartoe gekomen om te horen hoe ik gelukkig kan worden. Dat is toch zo, Daniël?'

'Zeker, maar je weet inmiddels dat je dat hoofdzakelijk zelf zal moeten doen.'

'Ja, dat is zo. Nou, ik ben gaan nadenken over die Amerikaanse juf met haar 40% beïnvloedbaar geluk, en over wat jij zei over zoeken naar een doel in je leven. Duurzaam gelukkig zijn, ik weet niet of me dat gaat lukken. Want ik heb een slechte eigenschap, ik ben ergens gauw op uitgekeken. Maar ik ga het wel proberen.'

'Daar kun je aan werken.'

'Natuurlijk. Enfin, hoe het zij, deze workshop is in elk geval in één opzicht een succes. Ik ben een happy single, maar...' Ze stond op en liep op Lennon af. 'Daar, eh, daar komt nu een einde aan.' Ze pakte Lennons hand. 'We kennen elkaar natuurlijk nog maar net, maar hopelijk ligt er geluk in de pijplijn.'

Daniël glimlachte.

'Dat is bij de prijs inbegrepen,' grapte hij.

Tenslotte meldde Jacques zich.

'Daniël,' begon hij, 'ik ben onder de indruk van jouw aandeel in deze workshop. Je kennis, je charisma, ja daar ben ik jaloers op.'

'Niet overdrijven, Jacques,' reageerde Daniël.

'Ik zal eerlijk zijn, mijn aanmelding voor de workshop was egoïstisch van aard. Na de dood van mijn vrouw heb ik een aantal ongelukkige jaren doorgemaakt, waarin mijn werk mijn redding was. Een beetje zoals Lennon vertelde. Ik ging me verdiepen in grote denkers over geluk, en ik was van plan een boek te schrijven over gelukkig zijn. Toen dacht ik: laat ik een geluksgoeroe raadplegen, bij wijze van research.'

Daniël glimlachte. 'Ik ben geen goeroe, Jacques. Ik vertel het reële verhaal.'

'Juist! En wat me hier overkwam, ik werd toch geraakt door het geluksvirus. Je hebt me op een spoor gezet, en daar ben ik je dankbaar voor.'

'Iedereen wordt érgens gelukkig van, Jacques,' zei Daniël.

'Inderdaad.' Jacques keek in de richting van Naomi en ze keek terug. Hun blikken omarmden elkaar.

'Ik kan gezichten lezen,' zei Vanity.

Het liep tegen half negen toen Daniël Deweyze de geluksworkshop afsloot.

'Dank voor jullie evaluaties,' zie hij. 'Die vertellen mij dat jullie in de afgelopen dagen diep zijn doorgedrongen in wat "gelukkig zijn" nu eigenlijk is. Dank voor jullie inzet en de concentratie waarmee jullie het programma hebben gevolgd. Ik zal jullie de samenvattingen van de dagdelen per mail toesturen, zodat je er nog eens naar kunt kijken. Wellicht zou er nog veel meer te zeggen zijn, maar op zeker moment moet je constateren dat het genoeg is geweest. Ik hoop dat jullie een inspirerend en ook aangenaam verblijf hebben gehad op "Het Hesselink".

Kenneth vatte samen wat iedereen dacht: 'Het was een buitengewoon waardevolle workshop in een perfecte locatie. Dank jullie wel, Daniël en Vanity.'

Naspel

Het onweer is weggetrokken, de late augustuszon staat laag aan de hemel. Vijf mensen, twee vrouwen en drie mannen, maken aanstalten om zich van het oosten naar het westen te spoeden, op weg naar huis. De gelukswerkshop is achter de rug. Ze hebben hem beleefd als in een trance. Enerzijds zijn ze nog vol van de afgelopen dagen, maar anderzijds dient zich het dagelijkse leven weer aan. Het is afkicken. Hun ingepakte tassen en koffers staan klaar. Op het terras van Het Hesselink draaien ze om elkaar heen om afscheid te nemen. Daniël en Vanity doen hen uitgeleide. Er worden handen geschud, kussen uitgewisseld. Ze noteren elkaars telefoonnummers, al is voor sommigen de kans groot dat ze elkaar nooit meer zullen zien.

Als eerste loopt Lennon Vijlbrief naar de parkeerplaats van Het Hesselink, waarop diepe plassen staan. Hij slingert zijn tas en zijn jasje op de achterbank van zijn Jaguar. Vervolgens helpt hij Sandra met het dragen van haar spullen naar de kofferbak van haar motorfiets. Ze omhelzen elkaar langdurig. Dan stapt hij in, wuift naar de anderen en rijdt geruisloos weg. Maar al snel, minder dan een kilometer van de boerderij, parkeert hij zijn auto in een inham langs de kant van de weg en haalt zijn smartphone tevoorschijn. Volgens de afspraak heeft hij het apparaat niet anders gebruikt dan voor het regelen van de extra cursusdag. Nou ja, én voor de website van Naomi. Als hij het apparaat opstart blijken er in de afgelopen dagen zestien e-mails en meer dan tien WhatsAppjes te zijn binnengekomen en ook nog een aantal Signalberichten. Welkom terug in de bewoonde wereld, mompelt hij. Wonderlijk genoeg weet hij de neiging te onderdrukken om meteen met het beantwoorden van de berichten te beginnen.

Hij denkt aan de woorden van Daniël: iedereen wordt érgens gelukkig van. In de afgelopen nacht heeft hij, met een slapende Sandra naast zich, liggen nadenken. Dit weekeinde heeft hem geleerd dat hij momenteel niet ongelukkig is. Hij denkt: waarvan zou ik nou nog gelukkiger kunnen worden? Lang geleden, toen hij nog geen succesvol bedrijf had en nog niet rijk was, mocht hij graag schilderen. Abstract en met veel kleur. Misschien zou het een idee zijn... Maar onmiddellijk neemt zijn zakelijke brein de gedachte over en borrelt er een businessplan omhoog voor een succesvolle, winstgevende schildersschool. Lennon lacht hardop. Nee, het zal niet meevallen om zijn leven anders te gaan inrichten. Minder ambitieus in zaken? Minder materialistisch? Meer diepgang? Is een ander leven trouwens wel nodig? Hij is gewoon wie hij is. Op dat moment rijdt Sandra hem op haar motorfiets voorbij. Door de struiken ziet ze hem niet. Maar Lennon ziet haar wel. Hij kijkt haar na en denkt: dat andere leven zal er komen.

Na Lennons vertrek sluit Sandra de kofferbak van haar motorfiets. Ze wurmt zich in haar lederen motorpak en verstoppt het rode haar onder haar motorhelm. Ze start de motor die een aangenaam zoemend geluid produceert. Daar heeft ze hem op uitgezocht, ze houdt niet van het geknetter van een Harley-Davidson. Ze nestelt zich in het zadel en met opgeheven hand rijdt ze de parkeerplaats af. Het hele weekeinde heeft ze niet aan haar witwasklus op de bank hoeven denken. Maar over een uur of twee is ze weer in Amsterdam waar de hectiek van de stad en de bank op haar wachten. Sandra is een rustige motorrijder. Met een kalm gangetje toert ze over de Achterhoekse wegen en binnen tien minuten is ze op de A1. Haar gedachten glijden door het afgelopen weekeinde. De workshop heeft haar iets anders gebracht dan ze had verwacht. Daniël Deweyze heeft indruk op haar gemaakt, diepe indruk. Vrijdagochtend had ze het woord hedonistisch nog nooit gehoord, nu wil het niet uit haar hoofd verdwijnen. Is ze inderdaad zo'n losbol als ze zich in de workshop heeft voorgedaan? Zeker, zij en haar vriendinnen met wie ze regelmatig nachten doorhaalt zijn bewust happy single, vrij in ideeën en opvattingen, promiscue zelfs. Maar zij, Sandra van den Broek, is toch niet alleen maar lichtzinnig of wulps? Ze doet

waarachtig meer dan feesten, ze heeft een serieus beroep waarin ze wordt gewaardeerd. Maar de workshop heeft in haar iets losgemaakt. Ze is nu achtentwintig. Wordt het inderdaad tijd om te gaan zoeken naar meer duurzaam geluk in haar leven? Daniëls woorden galmen nog na in haar hoofd. *'Ga op zoek naar zaken die zin aan je leven kunnen geven. Probeer voorbij te denken aan je alledaagse, routinematige bestaan. Wil je verhuizen? Staat je werk je tegen? Heb je behoefte aan een nieuwe start met je relatie? Heb je een behoefte om verre reizen te maken? Wil je graag andere mensen gaan helpen? Heb je zin om iets tot op de bodem uit te zoeken? Heb je verwaarloosde of vergeten of misschien zelfs onontdekte talenten die je kunt ontwikkelen? Geef ze een kans. Dan kun je tevreden naar je leven kijken.'* Ze heeft flitsen gezien van mogelijkheden. Gelukkiger worden door zelfverwerkelijking. Het gebruiken van vergeten of zelfs onontdekte talenten. Wordt het daar inderdaad tijd voor? En toen plotseling: Sandra lacht hardop in haar helm. Opeens liep ze Lennon Vijlbrief tegen het lijf. Vanaf het moment dat ze hem zag wist ze: dit is hem. Nooit had ze gedacht dat ze zo snel voor een man zou kunnen vallen. Maar Lennon heeft het allemaal. Hij is knap, zelfverzekerd, rijk, en ook nog aardig. Heeft ze nu een relatie? Sandra weet het niet zeker. Ze hebben samen geslapen en seks gehad, maar dat is voor haar niet ongevoel. Morgen moet ze overdag op de bank zijn, maar in de avond... Lennon woont net als zij in Amsterdam.

Kenneth Blokland neemt de tijd om Daniël Deweyze te bedanken. Daar heb ik alle reden toe, zegt hij. Je hebt me geïnspireerd. En de muziek die je voor me hebt laten klinken, dat waren gouden momenten. Als hij naar zijn auto loopt, een rode Toyota Corolla uit 1996, voelt hij zich melancholiek. Hij zou hier wel willen blijven, willen ontsnappen aan zijn stressvolle bestaan in het stedelijke Almere dat hem vanaf morgen weer te wachten staat. Zijn auto heeft geen navigatie, waardoor hij lang over binnenwegen moet rijden voordat hij een richtingbord naar de snelweg ziet. Maar dat is niet erg, hij geniet ervan zolang het nog licht is. In de paar dagen dat hij hier was is hij een beetje van deze streek gaan houden. De rust in de omgeving, de sereniteit van het bos, de weidsheid van de graslanden, kom daar maar eens om in Almere. Ze spreken hem aan en doen hem verlangen naar meer. Al rijdend vraagt hij zich af wat het afgelopen weekeinde hem heeft gebracht. In elk geval een zware aanvaring met zichzelf. Dat zwakke ogenblik zal hij zijn leven lang niet vergeten. Hoe hij als een draaideurcrimineel de voorraadkast van Vanity heeft geplunderd. Hij heeft haar nog een keer zijn verontschuldiging aangeboden en gevraagd hoeveel die twee flessen drank hem kosten. Vanity wuifde zijn aanbod weg. Ze zijn een onderdeel van de workshop, zei ze. En ze zei te hopen dat zijn terugval eenmalig zal zijn. Kenneth is er hondsberoerd van geweest. Hij kijkt wel uit. Nee, dan denkt hij liever terug aan de gesprekken met Daniël Deweyze en de andere deelnemers aan de workshop. Als hij iets van hen heeft meegekregen, dan is het een besef dat hij op een doodlopend spoor zit. In de loop van de jaren is hij versomberd. De overmaat aan ellende waarmee hij dagelijks in zijn werk als hulpverlener wordt geconfronteerd heeft hem afgeleerd vrolijk te zijn. Afgeleerd gelukkig te zijn. Is hij depressief? Nee, dat ook weer niet. Hij ziet gewoon nergens de lol van in. Als hij dan denkt aan zo'n Sandra, die feestend door het leven gaat, of aan Naomi die vanuit haar geloof de jeugd probeert te bespelen, dan realiseert hij zich dat hij met zijn leven een andere weg kan inslaan. Mooi beeld van Daniël, de boom splitst zich naar een nieuwe tak. Gebeurt dat nog bij een volwassen boom? Kan hij dat nog op zijn eenenvestigste? Wie weet wordt hij er gelukkiger van. Ergens ter hoogte van Amersfoort neemt hij het besluit om ander werk te gaan zoeken. Met zijn hbo-opleiding en werkervaring zou dat toch moeten lukken. Hij moet ervan grinniken. De workshop die zijn werkgever heeft betaald zal er de oorzaak van worden dat hij zijn werkgever gedag gaat zeggen. Wat een ironie. Kilometerslang ligt er een glimlach op zijn gezicht. Een lichtpuntje richting de toekomst?

Even onopvallend als ze naar Het Hesselink gekomen is, gaat Naomi er ook weer vandaan. In een hoekje van het terras heeft ze Jacques langdurig omhelst en gekust. Ze geeft Daniël een hand en kust Vanity. Dan pakt ze haar tas op, loopt naar haar Mini en rijdt zwaaiend het parkeerterrein af. Ook zij is binnen tien minuten op de A1 en heeft dan alle tijd om aan de voorbije dagen terug te denken. Ze weten nu dat haar refo-uiteerlijk een schil is, een harnas, om zich te beschermen tegen de wereld. Maar het is wel háár harnas waarin ze de gelukswerkshop verlaat. Nooit eerder heeft ze in enig gezelschap zo duidelijk, haast exhibitionistisch, haar ware uiterlijk onthuld als tijdens deze workshop. Het voelde als uit de kast komen. Want tot nu toe heeft ze haar verschillende levens angstvallig gescheiden gehouden. Refo-vrouw op school, vrouw van de wereld in het Casino en trendy, eigentijdse jonge vrouw als influencer. Geen van die rollen is zijzelf, en toch is zij ze alle drie. En in elk ervan heeft ze zich enigszins gelukkig kunnen voelen. Maar altijd hangt er een donkere wolk boven haar, de dreiging van de straf op de zonde die haar is ingepeperd. Vindt God het wel goed wat ik doe? Tijdens de gelukswerkshop heeft ze zichzelf en de anderen verrast door spontaan haar harnas te laten vallen. Dat is wat Daniël Deweyze heeft bewerkstelligd. *'Je geluk hangt niet af van je uiterlijk, Naomi.'* Ze voelde zich naakt, maar niet onaangenaam.

Tegenover Jacques Lecoutre heeft ze zich helemaal durven blootgeven. Naomi heeft nooit eerder een relatie gehad. Er nu is daar Jacques, een weduwnaar die twaalf jaar ouder is dan zij. Jacques is een ernstig man, denkt ze. Zal ik met hem meer van het leven kunnen genieten, met hem gelukkig kunnen worden? Of zonder hem? *Maar ik mag misschien wel wat meer van het leven genieten. Wat meer hedonisme, zal ik maar zeggen.* Het is al donker als ze bij Hoevelaken de A28 neemt om via de A12 in Alphen aan den Rijn te komen. Gelovig is ze, ze wil leven in de geest van Jezus van Nazareth. Maar ze zou willen dat Hij haar van het refo-harnas zou bevrijden, dat ze gewoon fijn kon leven zonder schuldgevoel. Kun je dat van Jezus vragen? Simpelweg gelukkig zijn, net als wat Marco Borsato zo graag wilde? Ze zal blij zijn als ze terug is in haar kleine appartementje met uitzicht op de Rijn. Morgen is het woensdag. Jacques heeft beloofd dat hij voor haar komt koken.

Jacques is de laatste die de parkeerplaats van Het Hesselink verlaat. Hij kust Vanity, zoals ze allemaal hebben gedaan, en bedankt haar voor haar ingetogen, maar o zo belangrijke aanwezigheid. Ze schenkt hem een dankbare glimlach. Als hij Daniël Deweyze de hand schudt, kijkt deze hem onderzoekend aan. Krijg ik in jou een concurrent? vraagt hij. Lachend ontkent Jacques dat hij van plan is om ook cursussen te gaan geven. Maar het boek gaat er komen, verzekert hij. Hij stapt in zijn auto en rijdt weg. Zijn gedachten zijn bij Chantal. Vijf jaren zijn voorbij, maar zij is nooit uit zijn bewustzijn weggeweest. Overal ging ze met hem mee, ook naar de gelukswerkshop van Daniël Deweyze. En daar gebeurde het dat hij onbevangen over zijn overleden vrouw kon spreken. Dankzij Naomi kon hij zijn zwijgen doorbreken. Naomi, een bijzondere vrouw. Dat wist hij vanaf dat hij haar voor het eerst zag. Een vrouw met verschillende gezichten, die openlijk haar geloof belijdt, maar tegelijkertijd ook werkt voor een gokbedrijf waarvan de kerk gruwelt. Die bewust haar schoonheid verbergt achter een refo-vermomming, Die zegt dat ze duurzaam gelukkig is omdat ze de leiding van God in haar leven ervaart. Jacques zelf is niet gelovig, ook niet zo opgevoed. Hij gelooft meer in toeval, in noodlot. Kan het wat worden tussen hen? Maar ach, wat is eigenlijk het verschil, als je gelooft dat er een wispelturige God is die zomaar je vrouw uit je leven kan wegrukken? Dat is toch ook een onvoorspelbaar noodlot? Ze hebben fijn gepraat, Naomi en hij. Wie zal het zeggen.

Tijdens de autorit denkt hij na over de opzet van zijn boek, dat immers de reden was voor zijn deelname aan de workshop. Hij kan daarin veel gebruiken van wat hij in de afgelopen dagen heeft meegekregen. Maar als hij eerlijk is tegenover zichzelf, dan bespeurt hij nog een ander effect van de workshop. De indringende gesprekken over gelukkig zijn hebben hem dieper geraakt dan de vraag of hij het kan gebruiken voor zijn boek. Er zijn gedachten in hem opgeborreld over zijn

persoonlijke geluk. In een achterkamertje van zijn hersenen is er een embryo van een idee ontstaan voor een nieuwe invulling van zijn leven. Is hij eigenlijk wel zo gelukkig op die belangrijke beleidspost op het ministerie? Het politieke gedoe en de kouwe drukte van de ambtenarij? Stiekem droomt hij van de kans op een nieuw leven waar ook Naomi een plek in heeft. Morgen gaat hij naar haar toe.

Daar gaan ze dan, de vijf. Vijf willekeurige mensen die op zoek waren naar meer geluk. Wat hen er precies toe dreef om de gelukswerkshop van Daniël Deweyze te volgen blijft gedeeltelijk in nevelen gehuld. Misschien wisten ze het zelf niet eens. Maar één ding wisten ze wel: ze wilden graag gelukkiger worden. Want je hebt er toch zeker recht op om gelukkig te zijn? Zullen ze na de workshop ook gelukkiger worden?

Na een lang weekeinde van afzondering vallen ze terug in hun dagelijkse leven. Zeker, het waren bijzondere dagen waarin ze elkaar in een euforische, haast extatische gemoedstoestand gevangen hielden en tot inzichten kwamen die ze normaal gesproken nooit zouden hebben ervaren. Dat is wat Daniël Deweyze met hen heeft bereikt. Er waren momenten dat ze, als in een visioen of een droombeeld, hebben beseft waarin hun echte geluk zou kunnen liggen.

Maar naarmate de afstand tot Het Hesselink groter wordt, belanden ze onvermijdelijk weer in de alledaagse wereld, waarin geluk niet vanzelfsprekend is.

Heb je ook niet het recht om soms óngelukkig te zijn? Om ervaringen van tegenspoed, problemen en onheil te doorstaan en daar op de een of andere manier overheen te komen? Om je gelukkiger te voelen als je erin bent geslaagd om uit een nare situatie beter tevoorschijn te komen? Als je kans ziet om jezelf te ontplooien, om in je leven waardevolle en essentiële dingen te doen, waartegenover de tegenspoed in de schaduw verdwijnt?

Gelukkig zijn is niet de norm, Gun jezelf het recht om nu en dan ongelukkig te zijn. Zonder ongeluk is er geen geluk.

Vorden, mei 2025